

Otázky na ústnu skúšku z RP II – vecné právo

Pojem a systém vecných práv.

1. Súčasná právna veda chápe termín **vecné právo** ako súhrn rovnorodých právnych noriem, ktoré vymedzujú vzťahy medzi osobami so **zreteľom na určitú vec** a oprávnenému zabezpečujú subjektívne právo vymedzeného rozsahu garantované žalobou **voči** každému. Z toho ďalej vyplýva, že vecné právo najednej strane upravuje príslušnosť nejakej veci k majetku oprávneného, na druhej strane určuje druh a rozsah oprávnenia pôsobiť na danú vec. Ústredným problémom vecného práva sa teda stáva pojem **vec** (§ 38), ktorý vecnoprávnym vzťahom a ich právnemu obsahu dáva úmernú právnu kvalitu a charakter a **v** podstate aj právnotech-nické pomenovanie.

2. Rímske právo nikdy nevytvorilo kategóriu vecného práva (*ius in re, ius reale*). To však neznamená, že by nepoznalo práva, ktoré v súčasnosti pod tento pojem zahrňame. Pretože Rimania, ako sme už uviedli, vychádzali z procesualistického nazerania na právo, aj na vymedzenie „vecného práva“, si na prvom mieste kladli otázku, „aká žaloba“ (*qualis actio*) **e** potrebná na ochranu príslušného vecného práva. Východiskom sa stali žaloby typu *actio in rem* pre slovné transportovanie do pojmu „vecné právo“ a žaloby typu *actio in personam* pre slovné transportovanie do pojmu „obli-gačné právo“. Obsah a náplň vecného práva sa tak v Ríme vymedzili na pozadí protikladu dvoch žalôb: vecnej a osobnej (§ 15, **II**, § 16, **II**).

Vecná žaloba (*actio in rem*) obsahovala v tvrdení žalobcu (*intentio*) konštatovanie, že existujú jeho práva k veci bez toho, aby sa vymedzovala konkrétna osoba, ktorej by vznikala akákoľvek povinnosť. V takto konštruovanej žalobe vidíme prostriedok na presadenie vecného práva na pozadí vecnej žaloby. Naproti tomu **osobná žaloba** (*actio in personam*) svojou intenciou smerovala proti konkrétnej osobe zaviazanej žalobcovi z typického právneho dôvodu na plnenie. V takto konštruovanej žalobe vidíme právny nástroj na vynútenie obligačného práva na pozadí osobnej žaloby.

Obidve žaloby sa zachovali v Inštitúciách právnika Gaia: „Osobná žaloba je taká žaloba, ktorou žalujeme niekoho, kto nám je obligačne zaviazaný alebo zo zmluvy, alebo z deliktu ... Vecná žaloba je taká žaloba, ktorou uplatňujeme právo, že hmotná vec je alebo naša, alebo nám prislúcha nejaké právo ...“ (*In personam actio est, qua agimus cum aliquo, qui nobis vel ex contractu vel ex delicto obligatus... In rem actio est, cum aut corporalem rem in-tendimus nostram esse, aut iusaliquod nobis competere...* - Gai Inst. 4, 2 - 3).

Z koncepcie uvedených dvoch žalôb vyplývalo, že vecné právo **v** Ríme zabezpečovalo bezprostredný vplyv oprávneného na určitú vec, na rozdiel od obligačného práva upravujúceho právne vzťahy len medzi od začiatku individuálne určitými osobami (veriteľ' a dlžník). Napríklad vlastník (ako nositeľ vecného práva) mal bezprostredné panstvo nad svojou vecou, kupujúci (ako nositeľ obligačného práva) mal však len osobný nárok voči predávajúcemu na odovzdanie kúpenej veci, ale nemal možnosť zabrániť predávajúcemu, aby vec odovzdal tretiemu. Preto vecné právo pôsobilo proti každému (absolútne), obligačne právo len voči zaviazanému (relatívne). Napríklad vlastník mal právo vymáhať vydanie svojej veci od každého, kupujúci však nemal právo kúpenú vec vymáhať od tretieho, ktorému predávajúci vec odovzdal.

3. Táto črta rímskeho vecného práva, spočívajúca v jeho výlučnom pôsobení proti každému (*erga omnes*), viedla k nevyhnutnosti obmedziť vecné práva, resp. určiť ich počet a druhy (*numerus clausus*). Postupne sa vytvoril systém vecných práv, ku ktorým patrili len majetkové práva chránené žalobou typu *actio in rem*.

4. Rímske vecné právo rozdeľujeme do dvoch kategórií:

A. **Vecné práva k vlastnej veci** (*iura in re propria*) - k nim patrilo len vlastnícke právo ako najširšie subjektívne právo jednotlivcej osoby (jednotlivca).

B. **Vecné práva k cudzej veci** (*iura in re aliena*) - nazývané aj obmedzené vecné práva k cudzej veci - boli zámerne konštruované ako protiklad k vlastníckemu právu. Tieto práva sa rozdeľovali na dve subkategórie:

a) **vecné práva užívacie**, ktoré obmedzovali vlastníka v užívaní veci. Sem patrili:

- služobnosti (*servitutes*),
- dedičný nájom (*emphyteusis*),
- dedičné právo stavby (*superficies*);

b) **vecné práva garančné** (zaist'ovacie); obmedzovali vlastníka **v** disponovaní vecou. K nim patrili:

- fiducia,
- ručný záloh (*pignus*),
- zmluvný záloh (*hypotheca*).

K vecným právam systematicky zaradujeme ešte jeden právny inštitút -**držbu** (*possessio*), ktorá ako faktický stav síce nepatrí k vecným právam, ani k žiadnym iným subjektívnym právam, predsa však vďaka svojej povahe s vecnými právmi úzko súvisí.

Pojem, subjekt a druhy vlastníckeho práva.

§ 48. Vývin rímskeho vlastníckeho práva

Podľa zachovaných správ možno dejiny vlastníckeho práva v Ríme rozčleniť takto:

1. vlastníctvo v starorímskom práve,
2. vlastníctvo v predklasickom a klasickom práve,
3. vlastníctvo v poklasickom a justiniánskom práve.

I. Vlastníctvo v starorímskom práve

1. Vlastnícke právo bolo jediným druhom vecného práva (relatívne staré poľné služobnosti sa ešte nechápali ako práva osobitného druhu, záložné práva sa považovali za druh vlastníckeho práva a pod.). Starorímske právo nemalo pre vlastnícke právo osobitný výraz, ale moc nad vecou sa vyjadrovala opisné všeobecným výrazom „**je moje**“ (*meum esse*).

2. Vlastnícke právo a držba v archaickom práve, na rozdiel od klasického práva, neboli od seba prísne oddelené, lebo pod vlastníckym právom sa rozumelo len „lepšie“ právo k držbe. V starorímskom práve sa totiž vlastnícky spor (*rei vindicatio, legis actio sacramento in rem*) viedol ako spor, v ktorom obidve strany (žalobca aj žalovaný) prednášali dôkazy o svojom vlastníckom práve k spornej veci. Sudca mal za úlohu rozhodnúť, kto na základe „lepšej“ držby je voči protistrane vlastníkom. V praxi sa však mohol stať, že niekto tretí mal ešte „lepšie“ právo k veci ako víťazná procesná strana, preto niektorí romanisti (Kaser) nazývajú vlastnícke právo najstaršieho rímskeho práva ako „relatívne vlastníctvo“.

3. Pre starorímske právo je **sporná otázka vzniku súkromného vlastníctva, jeho subjektu a objektu**. Spočiatku aj v Ríme, rovnako ako u všetkých antických národov, patrili pozemky - a z nich predovšetkým orná pôda ako najdôležitejší výrobný prostriedok roľníckeho hospodárenia -do **kolektívneho vlastníctva rodu**. Postupnou majetkovou diferenciáciou rímskeho obyvateľstva nastal rozklad kolektívneho vlastníctva k pôde. Tento proces sa začal ešte v prv'otnopospolnej spoločnosti (zhruba v období kráľovstva) a vznik štátu tento proces ešte urýchlil.

Spolu s rodovým vlastníctvom sa ešte v najstaršej dobe objavilo aj **rodinné vlastníctvo** ako prechodná forma k súkromnému vlastníctvu. V súlade s rímskou tradíciou rodinné vlastníctvo vytvoril prvý rímsky kráľ R o m u l u s, ktorý prideliť každému rímskemu občanovi dve jutrá pôdy (*bina iugera*, asi pol hektára) do dedičného užívania (*heredium*). K týmto dvom jutrám patrili dom spolu s dvorom a malou záhradkou, čo sotva stačilo na obživu celej rodiny.

K obom formám vlastníctva, odlišujúcich sa čo do subjektu a objektu, pribudla tretia, v neskoršom vývine rozhodujúca forma vlastníctva, **individuálne (súkromné) vlastníctvo**. Prvými predmetmi súkromného vlastníctva v Ríme boli pravdepodobne len hnutelné veci, predovšetkým osobné veci (odev, zbraň) hlavy rodiny ako jediného plnoprávného občana v rodine. Postupom času, keď sa začal klásť čoraz väčší dôraz na posilnenie majetkového postavenia hlavy rodiny, rozšíril sa aj okruh predmetov súkromného vlastníctva. Ako vieme, *paterfamilias* spravoval rodinný majetok a v súvislosti s jeho jednotlivými časťami bol oprávnený robiť právne úkony medzi živými (*inter vivos*). Len čo získal možnosť nakladať s majetkom aj pre prípad smrti (*mortis causa*), stal sa skutočným súkromným vlastníkom celého rodinného majetku, teda aj pôdy. Takýto stav právne zakotvil už Zákon XII tabúl (tab. V, 3).

Uzákonenie súkromného vlastníctva však neviedlo k likvidácii starého rodového či rodinného vlastníctva. Naopak, Zákon XII tabúl vytvoril delenie vecí *m.familia*, t.j. vecí nachádzajúce sa v rodinnom vlastníctve, *apecu-nia*, t.j. vecí nachádzajúce sa v súkromnom vlastníctve (tab. V, 3 - 5). Obidva pojmy sa stali predmetom rozsiahlej diskusie odbornej romanistickej literatúry.

II. Vlastníctvo v predklasickom a klasickom práve

1. Nastal prechod od rozsiahleho a pojmovo nepresne vymedzeného starorímskeho vlastníctva k jasnému pojmu vlastníctva klasického práva: právo k veci, ktoré možno len určitými spôsobmi nadobudnúť a prostredníctvom *actio in rem* chrániť. Objavili sa výrazy *dominium*, neskôr *proprietas* ako technické označenie vlastníckeho práva.

2. Vytratila sa koncepcia tzv. relatívneho vlastníctva, lebo namiesto dvojstranného tvrdenia vlastníckeho práva v reivindikačnom vlastníckom spore sa ustálilo jednostranné tvrdenie žalobcu. Žalobca bol nútený svoje tvrdenie oprieť o **nadobúdaci dôvod**, ktorý mu zabezpečoval pozíciu proti každému (*erga omnes*). Až teraz sa **vlastnícke právo stalo absolútnym subjektívnym právom**. Zmena v materiálnom chápaní vlastníckeho práva vyplynula z reformy civilného sporu, podľa ktorého vindikačný proces *per sponsionem* a *per formulam petitoriam* vyžadoval dôkaz o vlastníckom práve len u žalobcu.

3. Predklasické a najmä klasické právo výrazne ohraničovalo vlastnícke právo a držbu najednej strane, vlastnícke právo a obmedzené vecné práva k cudzej veci na strane druhej.

III. Vlastníctvo v poklasickom a justiniánskom práve

1. Poklasické právo v duchu celkovej vulgarizácie práva opäť prestalo rozlišovať vlastnícke právo a držbu a aj hranica medzi vlastníckym právom a vecnými právami k cudzej veci znova zanikla. Prejavilo sa to napríklad tak, že pojmy *dominium* a *proprietas* sa používali na také prípady, ktoré podľa klasického práva znamenali len držbu. Obmedzené vecné práva prestali byť právami k cudzej veci a stali sa javovou formou vlastníckeho práva. Justinián presne stanovil pojem vlastníctva a vrátil sa ku klasickému odlišovaniu vlastníckeho práva od držby a od vecných práv k cudzej veci.

2. Klasické diferencovanie vlastníckych vzťahov podľa *ins civile* a *ius ho-norarium* stratilo na konci principátu svoje opodstatnenie, až napokon Justinian definitívne z prameňov odstránil spolu s kategóriou mancipačných a nemancipačných vecí aj kviritské a bonitárne vlastníctvo, vytvoriac jednotný pojem vlastnícke právo k všetkým druhom vecí.

Časť odbornej romanistickej literatúry, predovšetkým od dôb nemeckej pandektnej vedy, rímske vlastnícke právo charakterizovala ako výlučnú, čo do svojej podstaty neoddeliteľnú, definitívnu a úplnú (totálnu) moc vlastníka nad určitou vecou. Takéto chápanie vlastníckeho práva preniklo ako výsledok dlhoročného historického vývinu aj do novodobých občianskych zákonníkov, čo treba považovať za určitý nedostatok právnej teórie. Ak totiž o vlastníkovi povieme, že má **moc nad vecou**, vzťahuje sa to len na prípady, keď je aj držiteľom veci. V právnej reči môžeme slovo „moc“ považovať za synonymum slova „držba“.

Rímske vlastnícke právo bolo najdôležitejším vecným právom. Ostatné vecné práva boli konštruované ako obmedzenia vlastníckeho práva, preto len vlastnícke právo mohlo byť kvantitatívne a kvalitatívne najsilnejším subjektívnym právom, a to čo do kvantity najširším (neexistovalo žiadne iné rozsiahlejšie právo), čo do kvality najvyšším (v systéme absolútnych subjektívnych práv zohrávalo mimoriadnu úlohu, aj keď sa kvalitatívne od nich neodlišovalo).

2. **Subjektom vlastníckeho práva** v Ríme mohli byť právnické aj fyzické osoby.

Neustále vojenské výboje rozširovali Rím o nové rozsiahle územia, ktoré ako tzv. verejné pozemky (*ager publicus*) pripadali do výhradného vlastníctva štátu ako právnickej osobe. Okrem toho štát bol oprávnený vystupovať ako vlastník aj v súkromnoprávných vzťahoch s tým, že ho zastupovali štátni úradníci (magistráti). Z hľadiska súkromného práva sa majetok štátu posudzoval ako vec nikoho (*res nullius*), t.j. ako vec nepatriaca žiadnemu občanovi (Gai Inst. 2, 11) a jeho subjektom bola štátna pokladnica (*aerarium*). Popri rímskom štáte boli aj iné právnické osoby spôsobilé byť nositeľmi vlastníckeho práva.

Nie každá fyzická osoba mohla byť vlastníkom. Už z predchádzajúceho výkladu o právnej subjektivite (§ 22, § 25, II) vyplýva, že nositeľom subjektívnych práv vrátane vlastníckeho práva bola len svojprávnna osoba (*sui iuris*). Všetky ostatné fyzické osoby, pochopiteľne, aj otroci, boli v zásade vylúčené z vlastníckeho práva. Pre cudzincov (*peregrini*) bolo vlastníctvo prístupné len podľa domáceho práva a podľa rímskeho *ius gentium*.

Z výlučného charakteru vlastníckeho práva, ktoré preto neznášalo konkurenciu tretích osôb, ďalej vyplývalo, že viaceré subjekty, ktoré mali oprávnenia k tej istej veci, mohli založiť len spoluvlastnícky, a nie vlastnícky vzťah (pozri § 53).

3. **Predmet vlastníckeho práva.** Rimania mali záujem na tom, aby okruh vecí, ktoré mohli byť predmetom vlastníckeho práva, bol pokiaľ možno čo najširší. Preto sa vlastnícke právo vzťahovalo na všetky predmety, okrem vecí vylúčených z právneho obchodu (§ 39, 1), pričom ani veľkosť súkromného majetku, okrem určitých výnimiek, nebola v zásade ohraničená. Ak predmetom vlastníckeho práva bol napríklad pozemok, platilo, že vlastníkovi patrilo kolmý vzduchový stĺp nad jeho pozemkom aj kolmý stĺp pod povrchom vrátane tam sa nachádzajúcich nerastov. Samostatnými predmetmi vlastníckeho práva mohli byť nielen ovládateľné a ohraničené kusy vonkajšieho sveta, ale dokonca aj neslobodný človek. Aj otrok bol takou vecou, ku ktorej niekto mohol mať vlastnícke právo.

4. Súčasná právna veda vychádza z poznatku, že podobne ako ostatné právne inštitúty, aj vlastnícke právo je vzťahom vlastníka k veci a zároveň vzťahom vlastníka k ostatným členom spoločnosti (nevlastníkom), teda že aj vlastníctvo je spoločenským vzťahom. Každý vlastník sa od začiatku nachádza v **dvojakom právnom vzťahu**, v priamom a bezprostrednom vzťahu k predmetu svojho práva a prostredníctvom neho tiež v absolútnom vzťahu ku všetkým ostatným osobám, ktoré vzhľadom na daný predmet nie sú jeho vlastními. Obidva tieto **vzťahy sú vecnoprávnymi vzťahmi**.

5. Rovnako ako v súčasnosti, aj v Ríme sa vlastnícke právo ako subjektívne právo k veci **odlišovalo od držby** ako faktickej moci nad vecou. V dôsledku toho predpoklady nadobudnutia vlastníckeho práva **vyplývali** zo samého vlastníctva: čistou stratou držby vlastnícke právo nezaniklo, nadobudnutie držby ponechávalo otvorenú otázku nadobudnutia vlastníckeho práva. Preto vlastnícke právo mohlo existovať aj bez držby (okradnutý vlastník), ale aj držba bez vlastníckeho práva (držba zlodejom). K tej istej veci mohlo súčasne jestvovať vlastnícke právo jednej osoby a držba druhej osoby (kviritský vlastník realizoval predaj *res Mancipi* len neformálnym odovzdaním), alebo držiteľom i vlastníkom mohla byť (najčastejšie) tá istá osoba. Právnik Ulpianus uvedenú schému vyjadril týmito slovami: „... môže sa totiž stať, že jeden z dvoch je držiteľom a nie je vlastníkom a druhý je síce vlastníkom, nie je však držiteľom; môže sa stať, že držiteľom aj vlastníkom je tá istá osoba“ {...fieri etenim potest, uter alter possessor sit, dominus non sit; fieri potest, ut et possessor idem et dominus sit - Ulp. D. 43, 17, 1, 2}.

6. Pre rímske vlastnícke právo bolo ďalej typické, že hoci v prípade držby vlastníkom bolo úplným panstvom nad vecou (*plena in re potestas*), už od najstarších čias existoval rad **vlastníckych obmedzení** (pozri § 52).

Keďže sa vlastnícke právo chápalo ako pojmovo neobmedzené subjektívne právo, len čo obmedzovanie zaniklo, vlastníctvo sa automaticky (*ipso iure*) zmenilo na úplné právo. Hovoríme o tzv. **elasticite vlastníckeho práva** (*ius recadens*).

Z doteraz uvedeného možno rímske vlastnícke právo vymedziť ako výlučné (absolútne), priame a elasticke právo nad vecou.

§ 50. Obsah vlastníckeho práva

Obsah vlastníckeho práva je daný jednotlivými vlastníckymi oprávneniami, ktoré **tvoria jednotu** (nie súhrn) všetkých možných práv k veci. Z tohto hľadiska rímske vlastnícke právo umožňovalo v ľubovolnej forme hospodársky využívať nejakú vec. Hoci v prameňoch rímskeho práva nenájdeme zoznam oprávnení vlastníka, právna náuka však obsah vlastníckeho práva vymedzovala. Robila to a robí pomocou najtypickejších znakov; treba si však uvedomiť, že nimi nemožno vyčerpať celý obsah vlastníckeho práva.

Rímsky vlastník mal v zásade tieto **samostatné oprávnenia**:

1. **Právo vlastnú vec užívať** (*ius utendi*). Vlastník mohol vlastnú vec používať podľa svojho uváženia, a to buď sám, alebo prostredníctvom tretích. Výraz „užívanie“ tu treba chápať v najširšom možnom význame. Jeho naj-krajnejším prejavom bolo **právo vec zničiť** (*ius abutendi*). Zničenie veci bol bežný hospodársky spôsob využitia spotrebiteľných vecí [pozri § 39, c)], ale rímsky vlastník mal právo zničiť aj akúkoľvek inú svoju vec. Pravda, toto právo „nesmel zneužívať“ (Gai Inst. 1, 53). Táto zásada našla svoje právne vyjadrenie v niektorých obmedzeniach vlastníckeho práva (pozri § 52).

2. **Právo brať plody z vlastnej veci** (*ius fruendi*). Vlastníkovi plodonosnej veci patrilo nielen právo vec užívať, ale mal tiež právo z nej brať prirodzené výťažky, ktoré sa z času na čas oddeľovali od veci ako jej plody (*fructus*).

3. **Právo vlastnú vec držať** (*ius possidendi*). Vlastník mal okrem uvedených práv aj právo vec držať v duchu pravidla „vec má byť v držbe toho, komu patrí“. Právo vlastnú vec držať - ako právo nerušeného telesného ovládania veci - bolo nevyhnutným fyzickým prostriedkom na plné využitie vlastníckeho práva. V tomto zmysle treba vlastníckovo právo na držbu (*ius possidendi*) chápať ako prejav vlastníckeho **subjektívneho práva** k veci a odlišovať ho od čirej túžby (*possessio*) ako prejavu **faktickej moci** nad vecou. Možno povedať, že pre držiteľa, ktorý nie je vlastníkom veci, je držba najmä faktickou mocou, pre vlastníka je držba faktickou aj právnou mocou zároveň, pričom vlastnícka držba je rovnako čiastkovým oprávnením vlastníka ako každé iné vlastnícke oprávnenie. Treba však poznamenať, že vlastníckovo právo držby je najčastejšou príčinou zámeny (stotožňovania) vlastníckeho práva s držbou; preto v prípade vlastníckej držby je správne na vlastníka hľadiť komplexne a hovoriť o vlastníckom práve (nie o držbe), lebo vlastnícke právo malo a má vždy väčšiu právnu silu než číra držba.

4. **Právo nakladať s vlastnou vecou** (*ius disponendi*). Vlastník bol oprávnený svojou vecou voľne disponovať, a preto mal právne zabezpečenú možnosť v súvislosti s ňou **robiť právne úkony** medzi živými (*inter vivos*) aj pre prípad svojej smrti (*mortis causa*). Vlastník sa mohol kedykoľvek slobodne rozhodnúť, aký právny osud má stihnúť jeho vec. Preto bol oprávnený robiť dispozície ohraničené buď len na svoje užívacie právo (*usus*, nájom), alebo na svoje užívacie a požívacie právo zároveň (*ususfructus*, árenda), alebo ohraničené na detenciu (ručný záloh, vypožičanie, úschova), alebo zamerané na všetky svoje oprávnenia naraz (predaj, zámena, darovanie, pôžička, testament, odkaz). Pri poslednej skupine prípadov hovoríme o vlastníckom práve vec scudzit'. **Scudzenie** (*alienatio*) bolo v Ríme osobitným druhom právneho úkonu medzi živými, ktorým vlastník alebo niekto ním splnomocnený spôsoboval prevod vlastníckeho práva, t.j. zmenšenie alebo zánik majetku. Filozof Seneca v tejto spojitosti povedal: „Scudzenie je dobrovoľný prevod svojej veci alebo svojho práva na iného“ (*Alienatio est rei suae iurisque sui in alium translatio* - Seneca, De benef. 5, 10).

Právo vec užívať, poberať z nej plody a právo vec držať (L, 2., 3.) mohli popri vlastníckom práve samostatne existovať. To znamená, že vlastník mohol tieto práva previesť na iného bez toho, aby svoju vec scudzil. Ak ich všetky previedol, hovoríme o jeho vlastníckom práve ako o **tzv. holom vlastníctve** (*nuda proprietas*), t.j. o vlastníckom práve, ktoré jestvuje ako právo bez ekonomického využívania veci.

Akým spôsobom vlastník hospodársky a právne svoju vec *využíval*, či a ktoré čiastkové oprávnenia realizoval, bolo z právneho hľadiska celkom irelevantné.

§51. Druhy vlastníckeho práva

Vzhľadom na členitosť rímskeho právneho poriadku (*ius civile*, *ius gentium*, *ius honorarium*) predklasické a klasické právo poznalo **viaceré formy vlastníckeho práva**, ktoré existovali vedľa seba až do obdobia justinián-skeho práva.

I. Kviritské vlastníctvo

Podľa *ius civile* bolo vlastníckym právom v pravom zmysle slova (*dominium*) len **tzv. kviritské vlastníctvo** (*dominium ex iure Quiritium*, doslovne „vlastníctvo podľa práva Quiritov“, t.j. podľa starobylého práva), v roma-nistickej literatúre nazývané aj **civilné vlastníctvo**.

Kviritské vlastníctvo sa od ostatných druhov vlastníckeho práva odlišovalo prísnou formálnosťou. Bolo prístupné len rímskym občanom; v kviritskom vlastníctve sa z nehnuteľných vecí mohli nachádzať len italské pozemky (*praedia in Italico solo*); pre nadobudnutie *res mancipi* do kviritského vlastníctva bolo treba uzavrieť **formálny právny úkon**, t.j. *mancipatio* alebo *in iure cessio*. Iba kviritský vlastník bol oprávnený brániť sa proti neoprávnenému zásahu do svojej veci reivindikačnou a negatívnou žalobou (§ 54,1, II).

II. Bonitárne vlastníctvo

Popri kviritskom vlastníctve sa vyskytovalo vlastníctvo, ktoré možno nazvať **vlastníctvom podľa prétorského práva**. Sem patrili nasledovné prípady:

1. Niektorí prijali *res mancipi ex iusta causa* pozri § 54, II, 3b) na konci síce od kviritského vlastníka, ale len na základe číreho odovzdania (namiesto *mancipatio* alebo *in iure cessio*). V dôsledku tohto nedostatku v spôsobe nadobudnutia (*modus acquirendi vitiosus*) príjemca sa nestal kviritským vlastníkom *mancipačnej* veci. Ak boli ostatné predpoklady vlastníckeho práva splnené, prétor netrval bezpodmienečne na forme a aj pri *res mancipi* sa uspokojil s **neformálnym nadobudnutím**. O tom, kto *res mancipi* nadobudol iba na základe neformálneho odovzdania, právnici hovorili, že ju „má vo svojom majetku“ (*in bonis esse*), a kedie Gaius túto prétorom chránenú pozíciu nazýval vlastníctvom, hovoríme o **bonitárnom vlastníctve**. Gaius svoju myšlienku vyjadril takto: „Potom sa však vlastníctvo rozdelilo, takže jeden môže byť vlastníkom podľa práva kviritského, druhý (môže) mať (vec) v

majetku" (*Sedpostea divisionem accepit dominium, ut aliuspossit esse ex iure Quiritium dominus, alius in bonis habere* - Gai Inst. 2, 40).

2. Niektó nadobudol vec *ex insta causa* od nevlastníka, ktorý sa dodatočne stal kviritským vlastníkom.

3. Niektó okupoval opustenú vec [§ 54, II, lb)].

4. Niekomu prétor priznal tzv. držbu dedičstva (*bonorum possessio*, § 75, II, III).

5. Niektó kúpil na dražbe celý majetok (*bonorum emptor* - Gai Inst. 3, 77 - 80).

6. Ohrozený sused bol prétorom uvedený do bonitárneho vlastníctva (pozri § 52, III, 7).

III. Provinčné vlastníctvo

Opodstatnenosť tzv. provinčného vlastníctva bola daná dvojakým právnym režimom k pôde: **italské pozemky** mohli byť v kviritskom vlastníctve jednotlivca, **provinčné pozemky** patrili od obdobia neskorej republiky do vlastníctva rímskeho štátu ako tzv. verejné pozemky (*ager publicus*). Štát, t.j. cisár alebo senát, odovzdával tieto pozemky za pravidelný poplatok (*tri-butum, stipendium*) rímskym občanom do užívania. Každý užívateľ mal vlastníctvu podobné právo pridelený provinčný pozemok držať, poberať z neho plody, ba dokonca mal aj právo ho scudziť. Prétor poskytol užívateľovi ochranu analogickú ochrane kviritského vlastníckeho práva, preto sa v literatúre hovorí o **provinčnom vlastníctve**. Zásadný rozdiel medzi provinčným a kviritským vlastníctvom bol v zdaniteľnosti provinčných pozemkov a v ich neformálnom prevode (*traditio*). Význam stratilo koncom 3. storočia, keď cisár Dioklecián nariadil zdaniť aj italské pozemky.

IV. Vlastníctvo cudzincov

Prirodzene, popri rímskom vlastníckom práve jestvovalo aj **vlastnícke právo cudzincov**, t.j. vlastnícke právo regulované buď právom domovského štátu cudzinca (peregrina), alebo výnimočne jurisdikciou rímskeho cudzineckého préтора (*praetor peregrinus*). Bolo jednotným vlastníckym právom a zaniklo po roku 212, keď cisár Caracalla zrovnoprávnil cudzincov s Rimanmi (*constitutio Antoniniana*).

Pojem držba, druhy držby.

§ 40. Pojem držba

Slovo držba je frekventovaný výraz a bežne znamená mať niečo u seba, držať u seba nejakú hmotne ovládateľnú vec, mať vec pri sebe, mať moc nad vecou a pod. V právnom zmysle sa však **držba ako moc nad vecou** od-fisuj'e od bežne *používaného zmfsiu niečo mať, čo často* viedlo a a,i v súčasnosti vedie k nejasnostiam. Má a drží vec vlastník, drží ju aj ususfruktuár, superficiár, emfiteuta (§ 57) a záložný veriteľ (pozri vecné práva k cudzej veci) aj vypožičiavateľ, uschovávatel', nájomník, árendátor a príkazník (pozri záväzkové právo), ba držiteľom veci je aj zlodej.

Rímski právnici považovali za **držbu v právnom zmysle** len takú faktickú a chcenú moc človeka nad vecou, s ktorou rímsky právny poriadok za určitých okolností spájal právne následky. Držbu chápali ako skutočnosť nezávislú od toho, či držiteľ veci mal, alebo nemal nejaké subjektívne právo k veci. Preto držba bola pre nich skôr skutkovou otázkou než právnou. V držbe teda videli predovšetkým faktický stav, čo názorne vyslovil napríklad právnik Papinianus takto: „V držbe je najväčšmi obsiahnuté faktum" (*Possessio autem plurimum facti habet* - Pap. D. 4, 6, 19).

Je zásluhou rímskych právnikov, že v tomto fakte postrehli dôležitý sociálny a ekonomický záujem zasluhujúci si právnu ochranu, pričom ako jediný staroveký národ dokázali tento fakt odlišiť od práva (najmä od vlastníckeho) a tento rozdiel aj právnický sformulovať. Klasický právnik Ulpianus v tejto spojitosti napísal: „... treba oddeľovať držbu od vlastníckeho práva ..." - ... *separata esse debet possessio a proprietate* ... (Ulp. D. 43, 17, 1,2). „Vlastnícke právo nemá nič spoločné s držbou" - *Nihil commune habet proprietas cum possessione* (Ulp. D. 41, 2, 12, 1).

Rozdiel spočíva predovšetkým v tom, že kým pri vlastníckom práve sa spýtovali „**komu patrí vec?**", pri držbe znela otázka „**u koho je vec.**"

Pravda, ani podľa rímskeho práva nebola celkom bez významu otázka, či držiteľ a viazalo k veci subjektívne právo, alebo nie, lebo spravidla každý, kto mal vec vo svojej faktickej moci, mal k nej aj subjektívne právo (absolútne, alebo relatívne). V popredí však bola skutočnosť a tú prétor ochraňoval bez ohľadu na subjektívne právo, ba často aj proti subjektívnemu právu niekoho.

§ 42. Druhy držby

Základnou myšlienkou klasického (aj justiniánskeho) práva, ktorá prešla aj do platného občianskeho práva, je, že každá **držba predstavuje právom uznanú faktickú a chcenú moc jednotlivca nad vecou**. Z tohto všeobecného pojmu držba sa v rímskom klasickom práve podľa rôznych kritérií vyčlenil celý rad subsidiárnych pojmov držba zodpovedajúcich rozmanitým držbovým vzťahom. Zásadný význam malo rozlišovanie z hľadiska civilného práva (**civilná a naturálna držba**) a prétorského práva (**interdiktná držba**).

I. Civilná držba (possessio civilis)

Civilná držba bola skutočná a chcená moc osoby nad hmotnou vecou spojená s vôľou vec držať pre seba na základe platného právneho dôvodu (*iusta causa possessionis*), ktorý civilné právo uznávalo ako dôvod nadobudnutia kviritského vlastníctva. Z uvedeného vyplýva, že základom civilnej držby (okrem faktickej moci a držbovej vôle) bol predovšetkým spomínaný **platný**

právny dôvod, lebo iba ten podľa náhľadu rímskeho práva oprávňoval držiteľa na civilnú držbu a na výhody s ňou spojené. Z celej škály právnych dôvodov to boli v klasickom práve len tieto: kúpa, pôžička, darovanie, poskytnutie preddavku a vena, vecný odkaz, splnenie dlhu, uchopenie opustenej veci, dedenie, uchopenie veci zo spočívajúcej pozostalosti. Kto z takéhoto dôvodu vec držal, mal vôľu vec držať pre seba (*animus rem sibi habendi*), a preto hovoríme o **vlastnej držbe** (*possessio pro suo*).

Civilná držba sa v Ríme vyskytovala v týchto prípadoch:

- a) ak niekto získal vec na základe platného právneho dôvodu (*ex iusta causa*) od nevlastníka alebo
- b) ak niekto získal na základe platného právneho dôvodu (*ex iusta causa*) od vlastníka mancipačnú vec (*res Mancipi*) len na základe neformálneho odovzdania (*traditio*).

V oboch prípadoch nadobúdateľ získal len civilnú držbu, hoci prejav jeho vôle a scudziteľa smeroval k nadobudnutiu (prevodu) vlastníckeho práva. V prvom prípade okamžitému nadobudnutiu vlastníckeho práva bránila zásada, ktorú vyslovil Ulpian: „Nikto nemôže na iného preniesť viac práva, ako má sám“ (*Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet* - Ulp. D. 50,17, 54), lebo klasické právo neumožňovalo nadobudnutie vlastníckeho práva od nevlastníka a v druhom prípade to zasa neumožnil formálny nedostatok v právnom úkone: namiesto predpísanej mancipácie sa uskutočnilo len odovzdanie (tradícia).

Civilná držba mala v klasickom práve dôležité právne účinky:

- a) patrila ku skutkovej podstate nadobudnutia vlastníckeho práva vydržaním (*usucapio*);
- b) prenechanie civilnej držby tvorilo skutkovú podstatu prevodu vlastníckeho práva neformálnym odovzdaním (*traditio*) na nemancipačnú vec. Civilná držba podľa rímskeho práva sa v našom občianskom práve nazýva jednoducho „držba“.

II. Naturálna držba (naturalis possessio, detentia)

Naturálna držba bola skutočná a chcená moc jednotlivca nad hmotnou vecou spojená s vôľou túto vec držať pre iného na základe právneho dôvodu, ktorý civilné právo neuznávalo ako dôvod nadobudnutia kviritského vlastníctva. V tomto zmysle naturálna držba pôsobila ako pendant civilnej držby, ale rovnako aj pre ňu bol právnym základom (okrem faktickej moci a vôle vec držať pre iného) platný dôvod (*iusta causa detentionis*) smerujúci podľa rímskeho chápania len k nadobudnutiu buď vecného práva k cudzej veci, alebo záväzkového práva. Takými **právnymi dôvodmi naturálnej držby** v Ríme boli vypožičanie, úschova, ručný záloh, nájom, árenda, príkaz, bezpríkazné konanie. Kto z týchto dôvodov ovládal vec, mal vôľu vec držať nie pre seba, ale pre iného (*animus alieno nomine*), uznával svoju povinnosť držanú vec vydať tomu, od koho ju mal v naturálnej držbe, a preto hovoríme o cudzej držbe (*possessio pro alieno*).

Naturálna držba vzhľadom na svoj charakter nikdy nemohla viesť k nadobudnutiu vlastníckeho práva vydržaním. Tomu bránila okrem iného aj stará zásada rímskeho práva sformulovaná právnikmi predklasickej doby: „Nikto si nemôže (pre seba) sám (t.j. jednostranne) zmeniť dôvod svojej držby“ (*Nemo sibi ipsi casam possessionis mutare potest* - Iul. D. 41, 3, 33, 1; Iul. D. 41, 5, 2, 1).

Táto zásada znamenala, že kto nemal žiadny právny dôvod, nemohol si ho svojmocne obstaráť, alebo kto bol naturálnym držiteľom, nemohol si po smrti civilného držiteľa (a ani za jeho života) účinne prisvojiť vlastnícky titul. To však nevylučovalo možnosť, aby sa civilný držiteľ stal naturálnym držiteľom - teda aby si zmenil dôvod svojej držby - ak niekomu inému prenechal civilnú držbu bez odovzdania veci (*constitutum possessarium*, § 43, II, d).

Naturálna držba rímskeho práva sa v občianskom práve označuje výrazom „detencia“ (správnejšie by malo byť „držanie“). V moderných právnych systémoch nachádzame rozmanité druhy držby.

III. Irvdiktná držba (possessio ad interdicta)

Interdiktná držba ako pojem sa nenachádza v prameňoch rímskeho práva; používa ho moderná romanistická literatúra. Tento výraz označuje držbu v zmysle pretorského práva, podľa ktorého pretor držobnými interdiktnými chránil držbu pred jej neoprávneným odňatím alebo rušením zo strany tretích.

Za interdiktných držiteľov považovali predovšetkým všetkých vlastných držiteľov (držiteľ - vlastník, civilný držiteľ, dobromyseľný držiteľ a nedobromyseľný držiteľ) a výnimočne aj niektorých cudzích držiteľov (držiteľ štátnej pôdy, prekarista, záložný veriteľ, sekvester, tútor, kurátor a *familiae emptor*), pravda, vždy za predpokladu, že každý takýto držiteľ bol držiteľom bezvadným (*possessor non vitiosus*).

Pretor sa teda svojou ochranou zamerával predovšetkým na vlastných držiteľov a celý rad cudzích držiteľov z nej vylúčil. Pokladá sa to za ničím neodôvodnenú sociálnu tvrdosť, najmä voči nájomníkovi a árendátorovi. Ak napríklad niekto neoprávneným zásahom zbavil nájomníka faktickej moci nad prenájomnou vecou, držobný interdiktný bol k dispozícii len prenajímateľovi a nájomník sa mohol brániť na základe nájomnej zmluvy proti prenajímateľovi (často s malým úspechom), ale nikdy nie priamo proti rušiteľovi (pozri § 67, II, 2).

Popri civilnej, naturálnej a interdiktnej držbe malo v rímskom súkromnom práve význam ešte rozlišovanie držby na oprávnenú a neoprávnenú (z hľadiska právneho základu), na vadnú a bezvadnú (z hľadiska spôsobu nadobudnutia), na dobromyseľnú a nedobromyseľnú držbu (z hľadiska subjektívneho postoja držiteľa) a na držbu na účely vydržania.

IV. Oprávnená držba (possessio iusta)

Za oprávnenú sa považovala taká držba (*possessio iusta*), ktorá bola v súlade s právnym poriadkom. V opačnom prípade sa hovorilo o **neoprávnenej čiže protiprávnej držbe** (*possessio iniusta*), a to aj vtedy, keď držiteľ nevedel o tom, že porušuje právo iného. Pojmy oprávnená a neoprávnená držba sa totiž chápali ako objektívne pojmy, nezávislé od vedomia daného držiteľa. Ak si

napríklad niekto v kúpeľoch vzal omylom šaty iného, jeho držba bola neoprávnená, hoci o protiprávnosti nevedel. Rozlišovanie medzi oprávnenou a neoprávnenou držbou malo význam v spojitosti s vadnou a bezvadnou držbou, t.j. s nadobudnutím držby.

V. Vadná držba (*possessio vitiosa*)

Vadná držba (*possessio vitiosa*) bola taká, keď niekto získal od odporcu vec v práve prebiehajúcom spore (*ab adversario*) násilím (*vi*), tajne (*clam*), alebo ju dostal do užívania z ochoty a po odvolaní užívania sa ju zdráhal vydať (*precario*). **Bezvadná bola držba** zbavená tejto vady (*possessio non vitiosa*).

Treba poznamenať, že v rímskom súkromnom práve bola každá vadná držba zároveň aj neoprávnenou držbou, avšak neoprávnená držba nemusela byť nevyhnutne aj držbou vadnou. Ak si napríklad niekto omylom vzal cudziu vec, bol síce protiprávnym držiteľom, ale jeho držba nebola voči každému vadná. Dôležité bolo, voči komu sa skúmala či posudzovala konkrétna držba. Voči tretím mal vadný držiteľ vždy „lepšiu“ držbu, voči pôvodnému držiteľovi mal vždy „horšiu“ držbu, a preto vadná či bezvadná držba boli relatívnymi pojmami.

Napriek tomu, že vadná držba bola vždy neoprávnená, aj vadnému držiteľovi prislúchala ochrana, ktorá však nebola totožná s ochranou bezvadného držiteľa. Ochrana vadného držiteľa bola totiž do istej miery obmedzená - prétor nechránil držiteľa proti tomu, od koho vec vadne získal, ale priznal mu ochranu len proti tretím osobám.

VI. Dobromyseľná držba (*possessio bonae fidei*)

Dobromyseľným držiteľom bol ten, kto žil v presvedčení, že vec, ktorú má v držbe, mu patrí a že jeho držba nenaruša právo iného (nezávisle od toho, že v určitých prípadoch predsa len narušala). Takáto držba sa v Ríme nazývala **dobromyseľná držba** (*possessio bonae fidei*). Každá iná držba bola **nedobromyseľná** (*possessio malae fidei*), t.j. taká, keď držiteľ o nedostatku svojho práva k veci vedel alebo o ňom z hrubej neobanlivosti nevedel. Pritom treba mať na pamäti, že dobromyseľný držiteľ sa mohol stať nedobro-myseľným, ak sa počas svojej držby dozvedel, že jeho držbaje neoprávnená. Z toho teda vyplývalo, že otázka dobromyseľnosti či nedobromyseľnosti mala význam iba pri neoprávnenej držbe.

Toto rozlišovanie držby malo v starovekom Ríme a aj v súčasnosti má oproti objektívnemu rozlišovaniu oprávnenej a neoprávnenej držby subjektívny charakter. Ako sme už uviedli, ten, kto si v kúpeľoch vzal omylom šaty iného, bol síce dobromyseľný (veril, že šaty sú jeho), jeho držba však bola protiprávna, lebo mal u seba vec osoby, ktorá na to nedala súhlas.

VII. Držba na účely vydržania (*possessio ad usucapionem*)

V rímskom práve súkromnom sa zreteľne rozlišovala držba smerujúca k vydržaniu (*possessio ad usucapionem*) a ostatná držba (*possessio ad reliquas causas*). Informuje nás o tom Javolenus: „Záložný dlžník drží za účelom vydržania, vo všetkých ostatných spojitostiachje však držiteľom záložný veriteľ“ (... *qui pignori dedit ad usucapionem tantum possidet, quod ad reliquas omnes causas pertinet, qui accepit, possidet* - Iav. D. 41, 3, 16).

Mohlo sa stať, že dlžník dal svojmu veriteľovi do zálohu vec, ktorú ešte nevydržal do vlastníckeho práva. Vo vydržaní sa pokračovalo, aj keď vec nebola u dlžníka. Ochrana držby mal však záložný veriteľ ako faktický držiteľ bez toho, aby mohol vec vydržať. S držbou spojené právne účinky (ochrana, vydržanie) tu stáli proti sebe; boli rozdelené medzi dve osoby, a to medzi dlžníka, ktorý mal držbu na účely vydržania, a záložného veriteľa, ktorý mal držbu na iný účel.

Zapieracia žaloba a Actio Publiciana – podstata a cieľ.

II. Actio negatoria

V doterajšom výklade sme konštatovali, že vlastnícke právo bolo v zásade úplným právom. Na zabezpečenie tejto úplnosti rímske právo poskytovalo okrem reivindikácie aj iné vlastnícke žaloby, známe pod súhrnným názvom *actio negatoria* (**zapieracia žaloba**), ktorou vlastník žaloval každého, kto si neoprávnene osvojoval vecné právo k jeho veci (napr. služobnosť), a tým obmedzoval úplnosť vlastníckeho práva.

Aktívne legitimovaný na *actio negatoria* bol držiaci vlastník veci, **pasívne legitimovaný** bol domnelý subjekt služobnosti (o služobnostiach pozri § 56). Žalobca musel dokázať svoje vlastnícke právo k veci. Sporné bolo, či k jeho dôkaznej povinnosti patrilo aj dôkaz o neexistencii práva služobnosti. Intencia žaloby totiž obsahovala tvrdenie žalobcu, že určitá služobnosť neexistuje (preto názov žaloby *negatoria, negatíva*), avšak takýto dôkaz bol akoby v rozpore s dôkazom o vlastníckom práve, ktorý mal žalobca vykonať.

Žalobca mal v spore úspech za predpokladu, že dokázal svoje vlastnícke právo, ako aj vykonávanie služobnosti žalovaným. V takom prípade sudca vyslovil nasledujúci odsudzujúci rozsudok: „Žalovanýje povinný odstrániť rušivý stav, je povinný nahradiť spôsobenú škodu a dať zábezpeku, že sa rušenie v budúcnosti nebude opakovať“ (*cautio de amplius non turban-do*). Ak žalobca nedokázal vlastnícke právo k veci, žaloba sa zamietla, a teda žalovaný bol oslobodený, hoci mu právo služobnosti vôbec nemuselo patriť.

Predpoklady reivindikačnej žaloby v rímskoprávnom duchu upravujú aj iné moderné kodifikácie. Na druhej strane *actio negatoria* má dnes širšie použitie než v Ríme, lebo sa vzťahuje na všetky prípady rušenia vlastníckeho práva. Rakúske právo podľa rímskeho vzoru obmedzuje použitie nega-tórnej žaloby len voči putatívne-mu subjektu služobnosti.

III. Actio Publiciana

Actio Publiciana bola prétorská žaloba, ktorá mala bonitárnemu vlastníkovi pomôcť, aby nadobudol kviritské vlastníctvo vydržaním. Situáciu si treba vysvetľovať takto: bonitárny vlastník mohol v dôsledku držby trvajúcej istý čas vydržať vec do

kviritského vlastníctva. Vzniká otázka, čo sa stalo v takom prípade, keď bonitárnemu vlastníkovi niekto odňal držbu skôr ako vec vydržal? Podľa *ius civile* sa v takomto prípade vydržanie prerušilo a možnosť získať kviritské vlastníctvo z pôvodného nadobudnutia sa natrvalo vylúčila.

Aby teda bonitárny vlastník mohol mať vec pokojne v držbe a nerušene ju užívať, a tým ju vydržať, prétor *P u b l i c i u s* v roku 76 pred Kr. zaviedol žalobu podobnú reivindikačnej žalobe (podľa neho dostala názov *actio Publiciana* - § 19, III). Od tejto žaloby sa odlišovala v tom, že prétor ukladal sudcovi vo vindikačnej formule, aby v prospech žalobcu fingoval uplynutie vydržacej doby. Usmerňoval teda jeho rozhodnutie tým smerom, aby zistil, či by žalobca bol kviritským vlastníkom, keby vec držal počas celej vydržacej doby. Ak by prétor tento zásah do žalobnej formule nebol urobil, ale ponechal by intenciu s tvrdením „je moja na základe *ius Quiri-tium*“, sudca by musel žalobu zamietnuť, lebo žalobca práve kviritským vlastníkom nebol.

Prétorom opravená žalobná formula rákala s fikciou uplynutia vydržacej doby, pomocou ktorej získala skutková podstata bonitárneho vlastníctva takú právnu ochranu, akú mal kviritský vlastník. Tento cieľ ochrany dosiahol prétor len nepriamo, lebo nemal právomoc so skutkovou podstatou bonitárneho vlastníctva spojiť vznik kviritského vlastníctva (nemohol proti *ius civile* bonitárneho vlastníka urobiť kviritským). Inými slovami, prétorom vytvorená *actio Publiciana* dávala nárok na vydanie veci bonitár-nemu vlastníkovi, ak ju získal *ex iusta causa a bonafide* a na nadobudnutie kviritského vlastníctva mu chýbalo len uplynutie vydržacej doby. *Actio Publiciana* bola *actio utilis*, prispôbená reivindikačnej žalobe.

Pri ochrane publiciánskou žalobou treba rozlišovať najmä dve skutkové podstaty bonitárneho vlastníctva (§ 51, II, 1, 2):

a) Niekoľko prijal od kviritského vlastníka mancipačnú vec *ex iusta causa* len neformálnym spôsobom. Takýto bonitárny vlastník mal k dispozícii *ex-ceptio rei venditae et traditae* (Ulp. - Marcell. D. 21, 3, 1), prípadne *exceptio doli*, ktorými sa mohol presadiť proti žalobe, a kviritskému vlastníkovi zostalo iba holé vlastníctvo.

Proti neoprávnenému zásahu tretích osôb mal k dispozícii *actio Publiciana*. V takom prípade sa spor uskutočňoval približne takto: ak prétor povolil bonitárnemu vlastníkovi, ktorý vec kúpil, publiciánsku žalobu, žalovaný sa bránil **procesnou námietkou** zákonne nadobudnutého vlastníckeho práva (*exceptio iusti dominu*). Tým sa žalovaný (ktorým mohol byť napr. kviritský vlastník) dostal do výhodnejšieho postavenia voči žalobcovi (voči bonitárnemu vlastníkovi). Proti tejto procesnej námietke prétor chránil bonitárneho vlastníka, t.j. žalobcu, najeho návrh **procesnou proti-námietkou** žalovaným žalobcovi predanej a odovzdanej veci (*replicatio rei venditae et traditae*), čím sa dostal do výhodnejšieho postavenia zasa žalobca voči žalovanému. Ak bonitárny vlastník získal vec z iného právneho dôvodu (napr. darovaním, ako veno a pod.), mal k dispozícii *exceptio doli* alebo *replicatio doli*.

b) Niekoľko prijal vec *ex iusta causa* od nevlastníka, ktorý sa dodatočne stal kviritským vlastníkom (napr. dedením). Takýto bonitárny vlastník mal nárok na vydanie veci publiciánskou žalobou proti tým, voči ktorým mal on sám silnejšie právo. Publiciánsky spor proti kviritskému vlastníkovi však prehral, ak sa tento bránil pomocou *exceptio iusti dominu*.

Actio Publiciana slúžila aj na ochranu kviritského vlastníka, ak sa rozhodol nepodstupovať ťažkosti s komplikovaným dokazovaním úplnosti svojho vlastníckeho práva.

Použitie publiciánskej žaloby sa dnes s výnimkou rakúskeho zákonníka nepresadilo, hoci jeho právna úprava by bola užitočná a potrebná.

Nadobudnutie vlastníckeho práva zmiešaním a spracovaním.

Pre tieto prípady sa spoločnou stala otázka, ako pôsobí na vlastnícke právo okolnosť, že vec, doteraz jednotlivý objekt vlastníckeho práva, prestala existovať, ale nie preto, že by šlo o fyzické zničenie veci, ale preto, že sa stala súčasťou inej veci alebo bola spracovaná.

2. Nadobudnutie vlastníckeho práva spojením, splynutím, zmiešaním a spracovaním

Spojenie (accessio) pripojenie individuálnej veci, vytvorenie jedného celku. Hnuteľnosť patrila ku pozemku. *Superficies solo cedit* – nadobudnutie majetku po postavení na pozemku. *Action de tigno iuncto* – žaloba pre vlastníka majetku. Mohlo byť aj nános pôdy *alluvio*, odtrhnutie pôdy *avulsio*, opustené riečisko *alveus derelictus*, vznik ostrova v rieke *insula in flumina nata*

Splynutie (confusio) **zmiešanie** (commixtio) kvapalné a sypné látky. Z vlastnej vôle: vzniklo spoluvlastníctvo. Náhodne a z vôle jedného: záleží ak: 1. látky bolo možné oddeliť- predloženie veci a vydanie veci. 2. nebolo možné oddeliť- zásady spracovávaní vecí. Pri zmiešaní tých istých sypkých látok nevzniklo spoluvlastníctvo lebo nestratili integritu. Peniaze sú osobitne: pri nerozoznateľnom *actio furti*.

c) **Spracovanie** (*specificatio*) znamená upravenie veci prácou. Spracúvanú vec nazývame látka (*matéria*), spracovaním získanú vec zasa výrobok (*species*). Ak vlastník spracoval svoju vec alebo ak ju v jeho mene spracoval niekto cudzí, bolo nepochybné, že za vlastníka výrobku sa pokladal vlastník látky (Call. D. 41, 1, 25). Sporné však bolo, či spracovaním cudzej látky vznikla nová vec (*nová species*), ku ktorej spracovateľ nadobudol vlastnícke právo. V diskusii k tejto otázke sa prejavovali vplyvy helenistickej filozofie o podstate veci. Sabiniáni v súlade so stoickou predstavou o látke ako podstatnom elemente individuality veci zdôrazňovali, že vlastníkom produktu je vlastník spracovanej látky, lebo vec aj napriek spracovaniu zostala v podstate tá istá. Naproti tomu prokuliáni ako predstavitelia aristotelovsko-peripatetickej filozofie za rozhodujúcu považovali formu, a preto tvrdili, že spracovaním látky vznikla nová vec, ktorú spracovateľ môže dovolene okupovať. Vytvorila sa aj **stredná mienka** (*média*

sententia) reprezentovaná právnikmi Pomponiom a Gaiom (D. 41, 1, 7, 7), ktorú potom od právnika Paula (D. 4,1,24 a 26; D. 32, 78, 4; D. 41, 2, 30,4) prevzal aj Justinian. Podľa nej - stala sa dominantnou v období klasického aj justiniánskeho práva - nemá sa zmeniť vlastnícke právo, ak spracovaná vec možno uviesť do predošlého stavu. To je možné najmä pri spracovaní kovu (napr. kľúč vyrobený z cudzieho striebra možno roztaviť). V iných prípadoch spracovania (dreva, textílií, varenia piva, prípravy liekov, v poľnohospodárstve - D. 41, 1, 7, 7) nebola reštitúcia možná a pre tieto prípady sa presadila mienka prokuliánov. Inými slovami, stredný názor sformuloval nadobudnutie vlastníckeho práva spracovaním do vety: „Ak produkt nemožno uviesť do pôvodného stavu, vlastníkom má byť spracovateľ, ak je to možné, vlastníkom má byť vlastník látky.“

d) Právne následky spojenia, splynutia, zmiešania a spracovania ako originárneho nadobudnutia vlastníckeho práva **nastávajú vtedy, ak niekto konal pre seba bez dohody o právnom úkone**. Pri tomto nadobúdaní sa nevyžadovala spôsobilosť právne konať ani dobromyseľnosť.

Ak niekto spojením, splynutím, zmiešaním, spracovaním, ktoré uskutočnil niekto iný, stratil svoje vlastnícke právo, mal **záväzkoprávny nárok na vyrovnanie**. Pritom sa rozlišovali nasledujúce varianty:

- spojenie, splnutie, zmiešanie, spracovanie **nastalo nedobromyseľne**. V takom prípade išlo o civilný delikt krádeže (*furtum*) a žalobca sa mohol domáhať náhrady škody (*condictiofurtiva*) a dodatočne žiadať zaplatenie pokuty (*actio furti*);
- nadobudnutie vlastníckeho práva spojením, splynutím, zmiešaním, spracovaním sa **stalo dobromyseľne**. V takom prípade bývalý vlastník dostal pomocou *actio utilis* alebo *actio infactum* náhradu hodnoty materiálu;
- vec sa nachádzala v držbe toho, kto stratil vlastnícke právo v dôsledku spojenia, splynutia, zmiešania, spracovania. Prétor takémuto držiteľovi zabezpečil **retenčné právo k veci**, pokiaľ vlastník neposkytol náhradu hodnoty materiálu.

Jednotlivé spôsoby nadobudnutia a zániku držby

Rímski klasickí právnici v bohatej kazuistike rozvinuli otázku nadobúdania držby. Tá je zahrnutá v justiniánskych Digestách v druhom titule v 41. knihe pod názvom O nadobúdaní a zániku držby (*De acquirenda vel amittenda possessione*).

Ako sa malo chápať nadobudnutie držby *corpore*, záviselo od toho, čo rímska spoločnosť považovala za **ovládanie veci**. V danom období a za daných okolností zvykla určovať nezávisle od vôle človeka, či v konkrétnom prípade drží *corpore*, alebo nie. Napríklad k **nadobudnutiu držby nehnuteľností**, konkrétne pozemkov, podľa Paula nebolo treba ani oplotenie, ani obrábanie, ba ani odkrokovanie hraníc pozemku. Stačilo vstúpiť na ktorúkoľvek časť pozemku s úmyslom nadobudnúť celý pozemok (Paul. D. 41, 2, 3, 1, druhá veta). Naproti tomu Celsus uznával nadobudnutie držby aj bez vstupu na pozemok, ak sa nadobúdateľovi susedný pozemok, ktorý chcel získať do držby, ukázal z jeho veže (Cels. D. 41, 2, 18, 2).

Na **nadobudnutie držby hnuťelností** sa zasa obvyčajne vyžadovalo „telesné“ odovzdanie (*traditio*). Ani odovzdanie však nebolo vždy potrebné. Prinesením veci do domu nadobúdateľa sa vec dostala do jeho mocenskej sféry, aj keď sám nadobúdateľ nebol prítomný (Cels. D. 41, 2, 18, 2). Ak išlo o príliš ťažké a rozmerné hnuťelné veci, ako boli napríklad stĺpy, trámy a pod., nevyžadovalo sa odovzdanie z ruky do ruky, ale platil princíp, podľa ktorého držbu bolo možné nadobudnúť „telesne a dotýkom“ (*corpore et tactu*), ale aj „zrakom a vôľou“ (*oculis et affectu* - Paul. D. 41, 2, 1, 21). Isté rozpory vznikli pri náleze pokladu; podľa prokuliánov držbu nadobudol nálezca, podľa sabiniánov sa vyžadovalo uchopenie a odnesenie pokladu (Paul. D. 41,2, 3, 3).

2. Nadobudnutie držby animo

Ako sme už spomenuli, možnosť telesného pôsobenia ešte neznamenalala aj ovládanie veci, lebo na držbu okrem prvku *corpore* bol potrebný aj *animus* smerujúci k dražbe. Napríklad ak niekto položil vec do ruky spiacemu človeku, vec bola síce u neho *corpore*, nemožno však hovoriť o nadobudnutí, lebo spiaci nie šíje vedomý svojej držby. Pretože *animus* znamenal vždy niečo vnútorné, subjektívne, bolo treba tento vnútorný moment prejať vo vonkajšom svete ako telesné pôsobenie (ovládanie) držiteľa.

Vzhľadom na charakter a vlastnosti držobnej vôle ako výrazu psychiky držiteľa často sa mohol *animus* iba konkludentne predpokladať; napríklad ak niekto u obchodníka s drevom trámy nielen kúpil, ale ich aj nejakým spôsobom označil, dal tým dostatočne najavo svoju vôľu (Paul. D. 18, 6, 15, 1). Kto vstúpil na cudzí pozemok bez toho, aby mal v úmysle ho ovládnuť, nestal sa držiteľom. Podobne ten, kto našiel cudzí predmet a vzal ho do rúk, nepovažoval sa za držiteľa, ak chýbala držobná vôľa. Pravda, ak si predmet ponechal, z jeho mlčania bolo možné usudzovať, že sa chce stať jeho držiteľom a držbu kvalifikovať ako protiprávnu (išlo vlastne o krádež, *furtum*).

II. Spôsoby nadobudnutia držby

Nadobudnutie držby, t.j. uskutočnenie faktického panstva nad určitou vecou, sa v Ríme mohlo stať buď pôvodným spôsobom, alebo odvodeným spôsobom.

1. Okupácia (*occupatio*) je pôvodný spôsob nadobudnutia držby jednostranným zmocnením sa veci.

Okupácia veci bola vždy svojvoľným nadobudnutím držby, nezávislým od iných. Podľa objektu rozlišovala sa okupácia dovolená, ak išlo o zmocnenie sa nikomu nepatriacej veci (napr. niekto chytil voľne žijúce zviera), a okupácia protiprávna, ak išlo o neoprávnené siahnutie na cudziu vec (napr. krádež).

V klasickom práve dovolená okupácia spôsobovala len nadobudnutie držby a bola skutkovou podstatou nadobudnutia vlastníckeho práva vydržaním. Naopak justiniánske právo spájalo s okupáciou okamžité nadobudnutie vlastníctva. Dovoľená okupácia bola teda v období klasického práva pôvodným spôsobom nadobudnutia držby, v období justiniánskeho práva pôvodným spôsobom nadobudnutia vlastníckeho práva.

2. Odovzdanie (*traditio*) je odvodený spôsob nadobudnutia držby spočívajúci vo faktickom odovzdaní a prijatí hmotnej veci z ruky do ruky. Tak ako sme pri nadobúdaní držby rozlišovali telesný prvok a prvok zakladajúci sa na vôli, ani pri tradícii nestačilo prosté odovzdanie veci, ale vyžadoval sa predchádzajúci súhlasný prejav vôle vec odovzdať a prijať. Len keď sa účastníci dohodli (vopred, alebo najneskôr s tradíciou) na odovzdaní a prijatí veci a túto svoju dohodu aj faktickým odovzdaním a prijatím realizovali, mohlo sa hovoriť o tradícii. Z uvedeného teda vyplýva, že tradícia vždy bola (a v súčasnosti aj je) zásadne iba prevodom faktickej moci. Pravda, za istých okolností tento prevod moci spôsoboval nadobudnutie držby (naturálnej alebo civilnej), ba dokonca aj nadobudnutie vlastníckeho práva. Záviselo od konkrétneho právneho poriadku, aké ďalšie predpoklady (okrem odovzdania) museli ešte existovať, aby tradícia spôsobila uvedené právne následky.

Samozrejme, v praxi dohoda, odovzdanie a prijatie nie sú vždy striktné od seba oddelené. Podľa všeobecnej mienky - a tú prijalo aj rímske právo - ak niekto inému odovzdá nejakú vec (*traditio* v užšom zmysle) a ten ju prevezme (prijatie, *acceptio*), predpokladá sa aj potrebná dohoda. A práve v tomto zmysle sa tradícia stala každodenným praktickým spôsobom nadobúdania nielen faktickej moci nad vecou, ale aj spoľahlivým skutkovým podkladom na vznik absolútneho alebo relatívneho subjektívneho práva (v konkrétnostiach porovnaj výklad o vecnom a záväzkovom práve).

V období najstaršieho práva sa tradícia uskutočňovala pravdepodobne fakticky, t.j. z ruky do ruky. Vyžadovala si to zrejme právna istota primitívneho spôsobu života a zaiste aj záujem na tom, aby spoločnosť vedela o zmene v osobe držiteľa veci. Postupným vývinom hospodárskeho života a prechodom k tovarovej výmene už táto jednoduchá forma nevyhovovala, a tak za účelom zrýchlenia obchodného obrátu sa hľadali spôsoby, ako uľahčiť nadobúdanie držby prevodom. Riešenie sa našlo v oslabovaní buď telesného, alebo vôľového prvku držby, a tak sa rímska jurisprudencia dopracovala k niektorým osobitým spôsobom tradície: odovzdanie dlhou rukou, symbolické odovzdanie, odovzdanie krátkou rukou, držobná dohoda.

a) **Odovzdanie dlhou rukou** (*traditio longa manu*). Najmä pri nadobúdaní nehnuteľnosti nebolo treba obchádzať celú nehnuteľnosť, nebolo treba ju vykolíkovať alebo oplotiť, stačilo, ak sa nadobúdateľ dostavil priamo na miesto a tam v nejakej forme prejavil vôľu mať celú nehnuteľnosť v držbe. Zoslabenie *corpore* išlo až tak ďaleko, že napríklad stačilo, ak sa pozemok ukázal zo susedného pahorka, veže alebo zo strechy budovy atď.

b) **Symbolické odovzdanie**. Klasické právo pokračovalo v nastúpenom vývine a povoľovalo napríklad nadobudnutie držby tovaru na sklade alebo vína v pivniciach odovzdaním kľúča od skladu alebo pivnice.

c) **Odovzdanie krátkou rukou** (*traditio brevi manu*). Tento vývin viedol napokon k tomu, že jednoduchá dohoda o odovzdaní (*animus*) nahradila odovzdanie v takých prípadoch, keď nadobúdateľ civilnej držby bol už naturálnym držiteľom. Bolo to vtedy, keď si napríklad depozitár u neho uložené peniaze (naturálna držba) vyžiadal ako pôžičku (civilná držba) alebo keď nájomník kúpil prenajatú vec od prenajímateľa, a pod. Ak sa teda nájomník rozhodol kúpiť prenajatú vec, mal by ju najprv vrátiť prenajímateľovi na znak toho, že nájomný pomer zanikol (prvé odovzdanie) a ten po uzavretí kúpnej zmluvy by ju mal zase vydať kupujúcemu nájomníkovi (druhé odovzdanie). Namiesto tohto pedantného zachovania právnych predpisov o *corpore et animo*, ktoré očividne sťažovali obchod, vyriešilo rímske právo vec oveľa jednoduchšie: pripustilo nadobudnutie držby jednoduchou dohodou strán (Gai. D. 41, 1, 9, 5; Paul. D. 41, 2, 3, 3). *Traditio brevi manu* (skrátene odovzdanie) teda možno definovať ako prevod civilnej držby na naturálneho držiteľa z moci samej dohody medzi stranami.

d) **Držobná dohoda** (*constitutum possessorium*). Poklasické právo poznalo aj opak skráteneho odovzdania, t.j. prípady, keď niekto nadobudol civilnú držbu bez odovzdania na základe obyčajnej dohody s doterajším civilným držiteľom, ak ten prejavil vôľu v budúcnosti držať vec ako naturálny držiteľ, napríklad ak niekto predal svoj pozemok, ale si k nemu vyhradil užívacie právo (*usuš*). V dôsledku uzavretej kúpnej zmluvy bývalý vlastník (predávajúci) prestal byť civilným držiteľom, avšak ako užívateľ nezmenený ovládal vec ďalej vo forme naturálnej držby. Kupujúci sa síce stal civilným držiteľom, ale v dôsledku užívacieho práva predávajúceho nezískal faktické ovládanie kúpenej veci. Držobnú dohodu teda môžeme definovať ako prevod civilnej držby z nadobúdateľa na základe samej dohody, pričom bývalý civilný držiteľ naďalej ovládal vec ako naturálny držiteľ.

III. Nadobudnutie držby tretími

V rímskom práve v zásade platilo pravidlo, podľa ktorého každý nadobúdal držbu vlastným konaním: „Držbu nadobúdame nami samými“ (*Apiscimur autem possessionem per nosmet ipsos* - Paul. D. 41, 2, 1, 2).

Možnosti takéhoto nadobudnutia boli však ohraničené a často aj nepraktické. Preto klasické právo pripúšťalo nadobúdanie držby prostredníctvom slobodných osôb podriadených moci hlavy rodiny, ako aj otrokmi. Nadobúdanie držby prostredníctvom nepodriadených slobodných osôb (*per extraneam personam*) bolo zásadne neprípustné (Gai Inst. 2, 95), a to zrejme pod vplyvom princípu, ktorý sa preniesol aj do náuky o držbe: „Nikto nemôže zaviazat' druhého svojím prejavom vôle“ (*Alteristi-pulari nemo potest* - Ulp. D. 45, 1, 38, 17).

Aj pre nadobúdanie držby tretími platila zásada *corpore et animo*, ale v modifikovanej podobe. Zoslabil sa prvok *corpore*, pričom na strane nadobúdateľa musel existovať alebo sa aspoň mlčky predpokladať (*peculium*). Podľa toho niekto **nadobúdal držbu konaním tretieho** (*corpore alieno*) na **základe vlastnej vôle** (*animo nostro*). Pritom klasicky sa vyjadril Paulus: „Držíme tiež vlastnou vôľou a cudzím telesným pôsobením“ (*Ceterum animo nostro, corpore etiam alieno possidemus* - Paul. D. 41, 2, 3, 12).

Z doteraz uvedeného vyplýva, že **na nadobudnutie držby tretími bolo treba:**

a) uchopenie veci tretími (*corpus possidendi*);

b) vôľa tretieho držať vec pre nadobúdateľa (*intellectus possidendi*);

c) vôľa nadobúdateľa držať vec získanú tretím (*scientia possidendi*).

Pre vzťah medzi nadobúdateľom držby a tretím sa vyžadovalo: *patria potestat*, *manus* alebo *auctoritas* nadobúdateľa voči podriadenému; vlastnícke právo, civilná držba alebo užívacie právo nadobúdateľa držby voči otrokovi; pracovná zmluva, príkazná zmluva a pod. medzi nadobúdateľom držby a podriadenou slobodnou osobou.

Určité ťažkosti sa mohli vyskytnúť, keď nadobúdateľ držby vôbec neprejavil držobnú vôľu (*scientia possidendi*) alebo keď ju neprejavil pri každom čine svojho podriadeného. Aj v takýchto prípadoch rímski právnici pripustili nadobudnutie držby, lebo vychádzali z tzv. anticipovanej vôle nadobúdateľa zakotvenej v právnej skutočnosti, ktorá zakladala právny vzťah medzi ním a tretím. Šlo o tieto výnimočné prípady:

a) *paterfamilias* nadobudol držbu z konania svojho podriadeného syna alebo otroka pre *peculium*;

b) poručenec nadobudol držbu z konania svojho poručníka;

c) právnická osoba nadobudla držbu z konania svojho zástupcu.

§ 44. Trvanie a zánik držby

Pokiaľ sa na nadobudnutie držby v rímskom práve súkromnom vyžadovalo telesné pôsobenie na vec vyjadrené v držobnej vôli (*corpus et animus*), rímski právnici sa pri otázke trvania už raz nadobudnutej držby uspokojovali s voľnejším telesným a psychickým vzťahom držiteľa k veci. V ich rozhodnutiach sa zračila snaha považovať niekoho za držiteľa dovtedy, kým sa sám faktickej moci dobrovoľne nevzdal alebo kým ju proti svojej vôli nestratil. Preto držba trvala aj vtedy, keď sa predpokladalo, že držiteľ sa k veci, ktorú dočasne fyzicky neovláda, zasa vráti. Napríklad držba vysokohorských pasienkov (*saltus hibernii*) nezanikala z dôvodu, že sa na ne nebolo možné dostať v niektorom ročnom období. Platila zásada, ktorá mala pôvod v ranom klasickom práve, že „úmysel zachováva držbu“ (*animo retinetur possessio* - Proc. D. 41, 2, 27; Ulp. D. 43, 16, 1, 25; Gai. Inst. 4, 153).

I. Zánik držby *corpore et animo*

Corpore et animo tvorilo skutkovú podstatu nielen nadobudnutia držby, ale logicky aj skutkovú podstatu jej zániku, čo v praxi znamenalo, že ak odpadli oba prvky, držba zanikla. V podstate sa v Ríme rozlišovali dva druhy zániku držby *corpore et animo*: opustenie veci a odovzdanie veci.

1. **Opustenie veci** (*derelictio*) sa stalo spôsobom, ktorým držiteľ dal najavo, že v budúcnosti vec nechce držať. Tento jeho úmysel bolo možné postrehnúť v prípade, ak vec napríklad odhodil, nestaral sa ďalej o jej osud, nechcel o nej vedieť, nechal ju napospas, alebo sa jej zriekol a pod. V takýchto prípadoch zanikla držba *corpore et animo*, t.j. zánikom oboch prvkov držby.

2. **Odovzdanie veci** (*traditio*). Tak ako sa s tradíciou spájalo nadobudnutie držby, spájal sa s ňou aj jej zánik. Keďže *traditio* bola svojou podstatou predovšetkým prevodom držby medzi zúčastnenými jednotlivcami, znamenalo to, že sa vždy predpokladali dva proti sebe stojace prejavy vôle a tomu zodpovedajúce zasa dvojaké právne účinky: najednej strane nadobudnutie držby (prijatím veci od odovzdávateľa), na druhej strane zároveň zánik držby (odovzdaním veci príjemcovi). Principiálne sa tak však nemuselo vždy stať. V klasickom práve, keďže sa vychádzalo z fakticity držby, ak niekto odovzdal vec druhému, odovzdávajúci prestal byť držiteľom, a to aj vtedy, ak sa príjemca držiteľom veci nestal (napr. pre duševnú chorobu).

V podrobnostiach o zániku držby odovzdaním veci platilo všetko, čo sme uviedli o nadobudnutí držby odovzdaním.

II. Zánik držby *corpore*

V istých prípadoch držba zanikla aj vtedy, ak zaniklo *corpore*, hoci *animus* bol daný aj naďalej. Boli to najmä situácie, v ktorých nebolo odôvodnené použitie zásady „úmysel zachováva držbu“. Sem patrila **strata veci**. Márne chcel mať niekto stratenú vec aj naďalej v držbe, zánikom *corpore* zanikla aj sama držba. Nebolo vôbec rozhodujúce, či možnosť telesného pôsobenia zanikla z viny niekoho alebo náhodou. Rovnako bolo bezvýznamné aj to, či sa vec následkom straty dostala do držby tretieho, alebo či sa niekde nachádzala bez pána. Ak by bývalý držiteľ aj vedel, kde sa vec nachádza, ale *corpore* nemôže na ňu pôsobiť, držba zanikla (napr. ak prsteň spadol do šireho mora).

Osobitný prípad tvoril **otrok na úteku** (*servus fugitivus*). Voči nemu zanikla držba *corpore* až v okamihu, keď sa ho niekto tretí zmocnil. Dovtedy bol v držbe svojho pána.

Držba naopak nezanikla, ak sa vec nachádzala v mocenskej sfére držiteľa, hoci ju nevedel nájsť (napr. prsteň odložený vo vlastnom dome). Podobne, ale na inom základe, nezanikla držba ani vtedy, ak držiteľ prenechal vec inému (nájomníkovi, árendátorovi a pod.). Prenechanie veci v takomto prípade nevedlo k prevodu držby, a preto pôvodný držiteľ, hoci nemal *corpore*, zostal civilným držiteľom; príjemca nadobudol len naturálnu držbu.

III. Zánik držby *animo*

V klasickom práve bol problematický zánik držby v dôsledku straty držobnej vôle. Faktickosť držby už pojmovovo vylučovala, aby proti skutočnému stavu (*corpore*) bolo možné držbu zrušiť čirou vôľou. Až v justiniánskom práve sa presadilo pravidlo, podľa ktorého ak držiteľ nechcel mať naďalej držbu - a tento svoj úmysel dal najavo - držba zanikla, hoci možnosť pôsobiť *corpore* bola ešte daná. Výnimku tvoril stav duševnej choroby - duševne chorý síce držbu nemohol nadobudnúť, keď však ochorel po nadobudnutí držby (strata držobnej vôle), držba nezanikla.

IV. Zánik držby so zreteľom na subjekt

Rímske právo rozlišovalo medzi fyzickou smrťou človeka (*exitus*) a tzv. civilnou smrťou (*capitis deminutio maxima*). Vzhľadom na faktickosť držby by bolo celkom logické, že fyzickou smrťou držiteľa zanikla aj držba. Do držby nebola možná ani singulárna,

ani univerzálna sukcesia, dedič musel vec uchopiť, resp. inak začať na ňu fakticky pôsobiť, aby ho bolo možné považovať za držiteľa.

Ak však civilný držiteľ vykonával svoju držbu prostredníctvom naturálneho držiteľa (napr. nájomníka), smrť naturálneho držiteľa nespôsobila zánik civilnej držby prenajímateľa.

Podobná situácia nastala aj vtedy, ak niekto stratil právnu subjektivitu (*capitis deminutio maxima*), hoci tento stav nebol úplne totožný s fyzickou smrťou. Stratou právnej subjektivity civilná držba zanikla, naturálna držba trvala ďalej.

V. Zánik držby so zreteľom na predmet

Z faktickosti držby vyplývalo, že držba zanikla aj vtedy, keď **vec fyzicky zanikla**, bez ohľadu na to, či zanikla z viny držiteľa (napr. sprostredkovaním, zničením veci), z viny tretích alebo náhodou. Držba zanikla aj premenou veci **spracovaním** (napr. ak si niekto z vlny iného zhotovil tkaninu - Paul. D. 41, 2, 30, 4). Uvedené prípady úzko súviseli so zánikom držby *cor-pore*, prípadne *corpore et animo*.

Osobitný význam pre zánik držby so zreteľom na predmet mala situácia, keď sa predmet držby dostal mimo právneho obehu (z veci pôvodne *in commercio* sa stala *res extra commercium*, napr. niekoho pochovali namojom pozemku). V takom prípade zanikla len civilná držba.

Ovodené spôsoby nadobudnutia vlastníckeho práva.

IV. Ovodené spôsoby nadobudnutia vlastníckeho práva

1. Mancipatio

Mancipatio bol scudzovací abstraktný právny úkon civilného práva medzi živými, ktorým vlastník veci v slávnostnej forme previedol na druhého kviritské vlastníctvo alebo vlastníctvu podobnú moc nad určitou osobou alebo majetkom. Scudziteľ aj nadobúdateľ ako dvaja z ôsmich účastníkov mancipácie boli podľa práva povinní svoj nadchádzajúci právny vzťah ritu-alizovať takto: za prítomnosti nie menej než piatich svedkov, dospelých rímskych občanov (*civibus Romanis puberitus*) a ďalšieho s rovnakým postavením, ktorý držal v rukách bronzovú váhu (*libripens*), nadobúdateľ uchopil predmet mancipácie (odtiaľ mancipatio alebo *mancipium* od *manus* - ruka a *capere* - uchopiť) a predniesol takúto formulu: „Tvrdím, že tento otrok je môj podľa kviritského práva a má byť mnou kúpený týmto kúskom bronzu a touto bronzovou váhou“ (*Hunc ego hominem ex iure Quiri-tium meum esse aio isque mihi emptus esto hoc aere aeneque libra* - Gai Inst. 1,119). Potom udel kúskom medi (*raudusculum*) alebo medenou mincou (*nurnmus unus*) na váhu a odovzdal ju namiesto kúpnej ceny (*preti loco*) scudziteľovi. Mancipácia hnutelných vecí predpokladala ich prítomnosť (Gai Inst. 1, 121), mancipácia nehnuteľností sa uskutočňovala bez uchopenia.

Týmto právnym úkonom sa mala zabezpečiť - a v najstarších časoch sa aj zabezpečovala - **publicita, zverejnenie prevodu vlastníckeho práva** z jednej osoby na druhú. V tom spočíval základný motív mancipácie, ktorý sa mal navonok vyjadriť v uvedenej osobitnej slávnostnej forme; táto forma bola taká významná, že vlastne určovala právny charakter mancipácie ako scudzovacieho právneho úkonu.

Mancipácia sa používala aj za republiky, keď v Ríme ešte nejstvovali razené mince ako všeobecný ekvivalent výmeny a obchod sa uskutočňoval prevažne tak, že kusky medi ako platidlo sa museli na váhe odvážiť. Preto mancipácia podľa najstaršieho práva bola výmenným úkonom - scudziteľ a nadobúdateľ si vzájomne vymenili svoje plnenia. Z hospodárskeho hľadiska išlo o právny úkon za hotové, t.j. výmena predmetu mancipácie a jeho ceny sa uskutočňovala súčasne (z ruky do ruky).

Predmetom mancipácie mohli byť len *res Mancipi* (pozri § 39).

Právne účinky mancipácie spočívali v tom, že ak bol scudziteľ kvirit-ským vlastníkom mancipačnej veci, mancipácia nadobúdateľovi (ak bol rímskym občanom, alebo mal *commercium*) zadovážila kviritské vlastníctvo k veci. Keď sa začali používať razené medené mince a zaplatenie mancipačnej veci sa stalo symbolickým, mancipácia mohla slúžiť rozmanitým spoločensko-hospodárskym účelom; nielen kúpa (pôvodne), ale aj darovanie, zriadenie vena, verná ruka, splnenie stipulačného sľubu a pod. tvorili za republiky právny základ (*causa*) mancipácie. Právne účinky mancipácie nastávali však bez ohľadu na svoju kauzu, t.j. kviritské vlastníctvo bolo možné nadobudnúť aj vtedy, ak kauzou mancipácie bol neplatný právny úkon. Mancipácia teda účinkovala abstraktne, a preto v období klasického práva bola zmluvným, abstraktným, vecným právnym úkonom, ktorý pre svoje účinky nevyžadoval dohodu o právnom dôvode.

Postupne, ako sa v právnom živote prétor presadzoval so svojimi reformami voči *ius civile* a ako sa územne rozširoval rímsky štát, krok za krokom sa mancipácia v praxi prestávala používať. Zavedením prétorskej ochrany tzv. bonitárneho vlastníctva mancipácia stratila svoj praktický význam. V poklasickej dobe ju už nikto nepoužíval, ale definitívne ju z rímskych prameňov odstránil až Justinián.

2. In iure cessio

In iure cessio (odstúpenie pred súdom) bol právny úkon prispôbený vlastníckemu procesu *legis actio sacramento in rem*. Nadobúdateľ veci pred prétorom a za prítomnosti scudziteľa predniesol žalobnú formulu „tvrdím, že táto vec je moja podľa kviritského práva“ (*hunc ego rem ex iure Quiri-tium meam esse aio*). K tomuto tvrdeniu scudziteľ nepredniesol - ako to inak bolo zvykom - procesnú kontravindikáciu; mlčal, čím uznal vlastnícke právo nadobúdateľa. Na základe takéhoto stavu prétor bezodkladne pririekol (*addictio*) kviritské vlastníctvo k veci nadobúdateľovi.

In iure cessio bola spôsobilá preniesť kviritské vlastníctvo k *res Mancipi* a k *res nec Mancipi*, aj k obstaraniu a zániku služobnosti a iných práv. Podobne ako Mancipácia bola abstraktným scudzovaním právnym úkonom prístupným len rímskym občanom. V poklasickej dobe sa prestala používať a spolu s Mancipáciou v justiniánskom práve zanikla.

3. Traditio ex iusta causa

Odovzdanie (*traditio*) podľa klasického práva bol neformálny, kauzálny a scudzovací právny úkon *iuris gentium* týkajúci sa *res nec Mancipi*; spočíval v prevode faktickej moci, ktorá závisela od právneho dôvodu uznaného právnym poriadkom ako dôvodu nadobudnutia kviritského vlastníctva (*iusta causa traditionis*).

Tradíciou v užšom zmysle sa rozumelo len vlastné odovzdanie veci, t.j. prevod držby ako faktickej moci nad vecou. Výraz tradícia pochádza od slova „*traditio*“, „*trado*“, čo doslova znamená odovzdávanie, postupovanie, prenechávanie niečoho. Ak ku skutkovej podstate „odovzdávania“ právny poriadok ustanovuje, za akých predpokladov sa na niekoho prenáša subjektívne právo, hovoríme o **nadobudnutí práva odovzdaním**.

Traditio bola v rímskom práve právnym úkonom *iuris gentium*, a preto jediným scudzovacím právnym úkonom prístupným aj peregrinom. Slúžila nielen na prevod kviritského vlastníctva, ale aj na prevod vlastníckeho práva podobných užívacích práv k provinčným pozemkom (*utifruī habere possidere*) a v čoraz väčšej miere na prevod bonitárneho vlastníctva k *res Mancipi*.

a) Základným predpokladom tradície bolo **praktické odovzdanie veci nadobúdateľovi (materiálny element)**, ktorý sa v dôsledku toho stával držiteľom odovzdanej veci. Preto o tradícii platilo primerane všetko, čo sme uviedli o nadobudnutí držby odovzdaním (pozri § 43, II, 2).

b) Podobne ako pri *civilis possessio* a *usucapio*, aj pri tradícii sa vyžadovala *iusta causa (traditionis)*, t.j. typická, právnym poriadkom prípustná kauza, ktorú sledovali scudziteľ i nadobúdateľ; kauza odôvodňovala účinok prenesenia (prevodu) kviritského vlastníctva odovzdaním veci, ktorá bola (spravidla) v držbe. Kauza bola nielen črtou vôle prevodu (**vôľový element**), ale popri prevode držby aj samostatným, od práva úplne závislým predpokladom účinnosti prevodu vlastníckeho práva (**právný element**). Ak sa strany zjednotili v kauze, vznikla objektívne; nevznikla, ak nadobúdateľ konal zlomyseľne (napr. dedič splnil dlh veriteľovi, ktorý už predtým dostal plnenie od poručiteľa - Gai Inst. 3, 91), alebo ak bola kauza zakázaná (napr. darovanie medzi manželmi - Ulp. D. 24, 1, 3, 10).

Iusta causa traditionis určovala v Ríme právny charakter celého aktu odovzdania ako spôsobu nadobudnutia vlastníckeho práva. Odovzdanie totiž muselo mať právny dôvod, ktorý z celkového množstva právnych dôvodov mohol spôsobiť prevod vlastníckeho práva. Taký prevod sa neuskutočnil v prípade, ak sa vec odovzdala do úschovy, nájmu, vypožičania a pod. Právne vzťahy, uznané ako dôvod prevodu vlastníckeho práva, **tzv. prevodné dôvody**, boli kúpa, darovanie, zriadenie vena a ďalšie (pozri *iusta causa possessionis* - § 42,1), pravda, za predpokladu, že platne existovali (*verus titulus*). Všimnime si, že to boli obligáčne zmluvy (nie všetky), ktoré v Ríme tvorili kauzu prevodu vlastníckeho práva (o nich pozri ďalej obligáčne právo).

Podľa prameňov: „Iba odovzdanie (veci) nikdy neprenáša vlastnícke právo; prenáša ho len vtedy, ak predchádza (odovzdaniu) kúpa alebo iný právny dôvod, na základe ktorého sa odovzdáva“ (*Nunquam nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio aut aliqua iusta causa praecesserit, prop-ter quam traditio sequeretur* - Paul. D. 41, 1, 31 pr.).

Kedže scudziteľ i nadobúdateľ mali povinnosť zjednotiť sa na kauze prevodu, hovoríme, že *traditio* rímskeho práva bola **kauzálnym právnym úkonom**. Strany museli kauzu preukázať. Predstava o tzv. „abstraktnej vecnej zmluve“, t.j. zjednotenie strán na prevode vlastníckeho práva, bola rímskemu právu ešte cudzia. Presadila sa v byzantskom práve viť. storočí a v súčasnosti platí v nemeckom civilnom práve (§ 929 BGB).

Osobitné chápanie kauzy tvorila známa kontroverzia medzi Juliánom (D. 41, 1, 36) a Ulpianom (D. 12, 1, 18 pr.): Ak chce niekto darovať a príjemca sa omylom domnieva, že prijal pôžičku, v dôsledku rozporu v súhlasnej vôli nevznikne ani darovanie, ani pôžička. Preto Ulpian odoprel prevod vlastníckeho práva na príjemcu, Julián ho napriek tomu, že došlo k disenzu v kauze, pripustil, zrejme z dôvodu, že ak chce niekto darovať, je uzročený aj s pôžičkou (*argumentum minus ad maius*). Z romanistickej literatúry vyplýva, že rímsku *traditio* z hľadiska kauzy treba chápať v dvojakom zmysle: raz ako kauzálny právny úkon, pri ktorom je odovzdanie účinné len vtedy, ak mu predchádza platný právny dôvod (Ulpianus), druhý raz ako abstraktný právny úkon, pri ktorom je platná kauza dôkazom o zjednotení strán o prevode vlastníckeho práva (Iulianus).

Výraz „*causa*“ v teórii rímskeho práva pripúšťa viac významov. Vyskytuje sa vo všetkých častiach systému rímskeho práva súkromného, v osobnom i majetkovom práve, a je teda základným prvkom celého súkromného práva. Nejasnosť pojmu kauza vedie aj v platnej všeobecnej teórii občianskeho práva k tomu, že kauza sa často zamieňa s dôvodmi vzniku nejakého práva, resp. ako dôvod nadobudnutia sa stotožňuje so spôsobmi nadobudnutia. Podrobný výklad problematiky kauzy nemožno na tomto mieste podať. Stačí, ak vyslovíme dve konštatovania: po prvé, kauzaje ekonomická skutočnosť, ktorá konajúcich vedie k uzavretiu právneho úkonu (napr. kauzou kúpy je výmena veci za peniaze); treba ju odlišovať od právnej skutočnosti, ktorou strany „svoju“ kauzu realizovali, t.j. oddeľovať kauzu od právneho dôvodu, ktorým je sám právny úkon, čiže obligáčna zmluva (v našom prípade kúpna zmluva), po druhé, v prípade rímskeho súkromného práva a vzhľadom na jeho pramene kauzou, hoci nepresne, rozumieme právny dôvod nadobudnutia (vzniku) práva, konkrétne právny dôvod nadobudnutia (vzniku) vlastníckeho práva. Cieľ sledovaný stranami všeobecne vyjadrujeme slovom „*causa*“ v ablatíve alebo genitíve právneho úkonu, ktorý hodlajú uskutočniť, napríklad *ex causa*

venditionis (s cieľom realizácie kúpy), *ex causa donationis* (s cieľom uskutočnenia darovania) a pod. Jednoducho hovoríme, že nadobúdateľ získal vec do vlastníckeho práva, že nadobudol vec *ex iusta causa*.

S podobným problémom vo veci kauzy ako v Ríme zápasí aj moderné právo. Časť občianskych zákonníkov trvá na tradičnom stanovisku (roma-nistickom), t.j. pre nadobudnutie vlastníckeho práva vyžaduje odovzdanie veci na základe *iusta causa* Code Civil, časť na stanovisku konsenzuálnom (prirodenoprávnom), t.j. vlastnícke právo sa nadobúda už čistou kauzou (čl. 1583 CC, aj § 111 ods. 1 OZ z r. 1950). Naproti tomu nemecký občiansky zákonník predvída nadobudnutie vlastníckeho práva na základe tzv. vecnej zmluvy (pôvodcom je K. F. von Savigny), t.j. scudziteľ odovzdáva vec nadobúdateľovi a obaja sú zajedno v tom, že vlastnícke právo má prejsť na nadobúdateľa.

c) Ďalším predpokladom tradície bolo, aby **scudziteľ bol buď sám kvi-ritským vlastníkom veci, alebo aby bol aspoň vlastníkovým zástupcom** (Gai D. 41, 1, 9, 4; Inst. 2, 1, 42). To vyplývalo z niekoľkokrát opakovanej zásady *nemo plus iuris ad alium transfere potest quam ipse habet* (nikto nemôže na iného preniesť viac práv, než sám má).

Rímske právo výnimočne pripúšťalo nadobudnutie veci od nevlastníka, a to: v prípade odovzdania založenej veci záložným veriteľom *ex iusta causa* kupujúcemu (pozri výklad o *pignus*), za cisára Zenona v prípade fis-kálneho scudzenia veci nepatriacej fisku (bývalému vlastníkovi zostávala len žaloba o náhradu škody, ktorá sa premlčala v lehote štyroch rokov) a za Justiniána v prípade scudzenia veci cisárom alebo jeho manželkou.

Moderné právo, na rozdiel od rímskeho, pozná aj okamžité dobromyseľné nadobudnutie vlastníckeho práva od nevlastníka.

d) *Traditio* bola typickým **spôsobom nadobudnutia kviritského vlastníctva** len k *res nec Mancipi*. Odovzdanie *res Mancipi* v dôsledku nerešpektovania predpísanej formy (*mancipatio, in iure cessio*) spôsobovalo len prevod bonitárneho vlastníctva, teda len nemancipačná vec prechádzala tradíciou na nadobúdateľa s úplnými právnymi účinkami (Gai Inst. 2, 19).

Viazanosť účinkov tradície na *res nec Mancipi* sa postupom času zmenila. V poklasickej dobe sa totiž mancipácia a *in iure cessio* dostali vo vzťahu k tradícii do úzadia, lebo prétorské právo začalo priznávať právnu ochranu aj takým prípadom nadobudnutia, keď objektom tradície sa stala *res Mancipi*. Tento vývoj, zameraný „proti“ formálnym prevodným právnym úkonom, definitívne skončilo justiniánske právo, v ktorom tradícia zostala jediným derivatívnym spôsobom prevodu vlastníckeho práva.

Pojem vec a delenie vecí.

§ 38. Pojem vec

Vec (*res*) nemala v rímskom práve jednotný význam. V užšom zmysle sa vecou rozumela jednotlivá, ohraničená, právne samostatná hmotná vec, v širšom zmysle všetko, čo bolo predmetom práva súkromného alebo súkromného procesu (aj deti v otcovskej moci, otroci) a niekedy majetok ako celok, teda súhrn predmetov oceneľných v peniazoch.

Závisí len od právneho poriadku, ktoré hmotné celky okolitého sveta bude považovať za predmet (objekt) práva subjektívneho a ktoré nie. Ďalej treba uviesť, že okruh týchto hmotných celkov závisí aj od ich objektívnej ovládateľnosti, preto vymedzenie pojmu vec v právnom zmysle často závisí aj od stupňa civilizácie danej spoločnosti. Z toho logicky vyplýva, že počet predmetov vecného práva sa mení, resp. sa zväčšuje v závislosti od pokroku vo vede a technike.

Aj pre rímske objektívne právo platili uvedené zásady. Rímski právnici za veci označovali nielen hmotné predmety majetkového práva, predovšetkým vlastníckeho, ale vecami boli aj niektoré ľudské bytosti (otroci), pričom slobodného človeka a časti jeho tela sa nemohli považovať za vec (Ulp. D. 9, 2, 13 pr.). Rímske právo navyše určovalo, ktoré predmety nemožno považovať za objekt práva súkromného. **Vecami teda neboli:**

1. hmotné veci vylúčené z religióznych a sociálnych dôvodov zo súkromného obchodovania (*res extra commercium*);
2. veci ako celok neovládateľné (objektívne), napríklad vzduch, tečúca voda verejných riek;
3. veci, ktoré spojením s inou vecou (hlavnou) do priestorovo obmedzeného celku stratili svoju vlastnú hospodársku funkciu a stali sa podstatnou, ale nesamostatnou súčasťou hlavnej veci;
4. neoddelené plody plodonosnej veci (ad 1. až 4. pozri ďalej).

Z rímskeho práva teda vyplýva nasledovné **vymedzenie pojmu vec**: len jednotlivé, samostatné a ovládateľné hmotné veci, spôsobilé byť predmetom súkromného práva a otroci boli vecami v právnom zmysle slova.

§ 39. Rozdelenie vecí

V súčasnosti podľa civilného práva sa rozdeľujú veci:

1. na veci vytvorené právnym predpisom;
2. na veci vytvorené prirodzenými a hospodárskymi vlastnosťami vecí. Ad 1: K veciam *in commercio* vytvoreným na základe právneho predpisu patrili len *res Mancipi* a *res nec Mancipi*. Všetky ostatné veci *in commercio* sa odlišovali svojimi prirodzenými a hospodárskymi vlastnosťami.

V najstaršom a klasickom práve najdôležitejší bol rozdiel medzi manci-pačnými a nemancipačnými vecami. Osobitné postavenie **mancipačných vecí** (*res Mancipi*) vyplývalo z toho, že podľa *ius civile* nebolo možné ich previesť (scudziť) s plnou účinnosťou na iného inak než slávnostnými (solem-nými) formálnymi právnymi úkonmi (*mancipatio, in iure cessio* - odtiaľ ich názov). K *res Mancipi* patrili: italské pozemky (s budovami), niektoré štvornohé ťažné zvieratá (voly, kone, osly, mulice), otroci a poľné pozemkové služobnosti (*iter, actus, via, aquae ductus*). Tieto veci boli v najstaršej dobe najdôležitejšími poľnohospodárskymi výrobnými prostriedkami rímskeho občana; všetky ostatné veci bez ohľadu na ich hodnotu boli **nemancipačnými vecami** (*res nec Mancipi*) a mohli sa nadobudnúť neformálnym odovzdaním (*traditio*).

Keď za neskorej republiky začal prétor chrániť aj nadobúdateľov, ktorí získali mancipačnú vec len **neformálnym odovzdaním - tradíciou** (pomocou *exceptio rei venditae et traditae* voči pôvodnému vlastníkovi alebo pomocou *actio Publiciana* voči tretím), začal silne klesať význam mancipačných a nemancipačných vecí. Napokon Justinián rozdiel medzi nimi z právnych prameňov definitívne odstránil.

Ako sme už uviedli, niektoré hmotné veci boli **vylúčené zo súkromného vlastníctva**. Nazývali sa *res extra commercium* a k nim patrili:

a) **veci božského práva** (*res divini iuris*), ktoré sa rozčleňovali ešte do troch skupín:

- veci sväté (*res sacrae*) venované bohom na základe osobitného posvätenia zo strany rímskeho štátu (chrámy, oltáre, kultové predmety);

- veci náboženské (*res religiosae*) zasvätené bohom podsvetia (najmä cintoríny, hroby a hrobky - Gai D. 1, 8, 1 pr.; Gai Inst. 2, 3);

- veci posvätné (*res sanctae*) stojace bez posvätenia pod ochranou bohov (mestské múry, mestské brány a v čase vojny aj zákopy);

b) **veci patriace všetkým** (*res communes omnium*), ku ktorým podľa Mar-ciána (D. 1, 8, 2) patrili vzduch (*aer*), tečúce vody (*aqua perfluens*), more (*mare*) a morské brehy (*litora maris*). Tieto veci boli v spoločnom užívaní, to znamená, že ich mohol každý primerane užívať; neboli ani v súkromnom, ani v štátnom vlastníctve;

c) **veci verejné** (*res publicae* alebo *res publicae in publico usu*) nachádzajúce sa vo vlastníctve štátu, ktoré neboli podriadené právnym predpisom súkromného práva (ulice, divadlá, námestia, vodovody, verejné cesty, prístavy, kúpele).

Všetky ostatné veci boli *res in commercio*, t.j. predmetom súkromného vlastníctva, čiže vecami v zmysle súkromného práva.

Ad 2: Každá hmotná vec má svoje prirodzené vlastnosti a hospodársku hodnotu (úžitkovú či výmennú). Z tohto hľadiska v rímskom práve k *res in commercio* patrili:

1. Nehnuteľné a hnuteľné veci

Nehnuteľnými vecami (*res immobiles*) sú veci, ktorých miesto v priestore nemožno zmeniť bez zmeny ich podstaty. **Nehnuteľnými vecami** sú pozemky (*praedia, fundi*), t.j. obmedzené časti zemského povrchu, za podstatné súčasti ktorých sa považujú jednak všetky predmety, ktoré sú s povrchom pevne spojené (platilo *superficies sólo cedit*: rastliny, budovy ako celok), jednak kolmý ovládateľný priestorový stĺp pod povrchom a nad ním.

Rimania rozdeľovali **pozemky** na **mestské** (*praedia urbana*) a **vidiecke** (*praedia rustica*) a na **pozemky, ktoré majú prirodzené hranice** (*agri arcifini*, napr. rieky, cesty) a **umelé hranice** (*agri limitati*, napr. vymerané agri-menzormi). Rímske právo nezabezpečovalo publicitu prevodu pozemkov prostredníctvom pozemkových kníh (tie boli známe len rímskemu provinčnému právu v Egypte), ale prostredníctvom na ten účel vytvorenej mancipácie.

Všetky ostatné veci boli **hnuteľnými vecami** (*res mobiles*).

Rozlišovanie medzi hnuteľnými a nehnuteľnými vecami (menej dôležité než predchádzajúce rozlišovanie na mancipačné a nemancipačné) malo v rímskom práve význam pri ochrane držby (iné interdikty na ochranu držby nehnuteľných vecí než na ochranu hnuteľných vecí), pri vydržaní (dlhšie vydržacie doby pri nehnuteľných veciach než pri hnuteľných); len hnuteľné veci boli predmetom civilného deliktu krádeže (*furtum*) a pod.

2. Zastupiteľné a nezastupiteľné veci

Zastupiteľnými vecami (*res fungibiles*) sú veci, ktoré môžu byť zastúpené inými vecami toho istého druhu (*genus*). **Nezastupiteľnými vecami** sú veci, pre ktoré je charakteristická individuálnosť (*species*). Zastupiteľné veci nadobúdajú svoju hospodársku funkciu len v určitom množstve vyjadriteľnom „váhou, mierou alebo počtom“ (Gai Inst. 3, 90: *res quae pondere, numero, mensura constant*), lebo inak by sa vôbec nedali vyjadriť (peniaze) alebo jednotky, ktoré ich tvoria, sú samy osebe bezvýznamné (zrnko obilia). Zastupiteľnými vecami sú napríklad otrok, tovar (teda takmer všetky spotrebiteľné veci - pozri ďalej), nezastupiteľnými vecami sú napríklad koň arabskej krvi, otrok Stichus, tovar z Afriky.

Rozlišovanie medzi zastupiteľnými a nezastupiteľnými vecami malo v rímskom práve význam najmä v obligačnom práve (pôžička a vypožičanie, ako aj pri zániku záväzku a pri zodpovednosti dlžníka).

3. Spotrebiteľné a nesporebiteľné veci

Spotrebiteľnými vecami (*res quae usu consumuntur*) sú veci, ktorých pravidelné užívanie spočíva v spotrebovaní veci (napr. potraviny, palivo, nápoje) alebo v prevode veci (napr. peniaze), t.j. vzhľadom na ich hospodárske určenie ich nemožno použiť viac než raz. Všetky **ostatné veci** sú nespotrebitel'né, najmä pozemky, nábytok, otroci, ťažné zvieratá.

Rozlišovanie medzi spotrebiteľnými a nespotrebitel'nými vecami malo v rímskom práve význam pri zmluvách o prevode užívacieho práva (*usus-fructus*) - nájom veci, árenda, vypožičanie, a to len pokiaľ išlo o nespotrebitel'né veci, avšak zmluva o prevode vlastníckeho práva (pôžička) bola možná len v súvislosti so spotrebiteľnými vecami.

Rímske právo rozlišovalo aj **veci opotrebitel'né**, t.j. veci, ktoré sa užívaním síce nespotrebovali, ani nezmenšili, ale častým používaním znehodnotili (napr. šaty).

4. Deliteľné a nedeliteľné veci

Deliteľnými vecami (*res quae sine interitu dividipossunt*) sú veci, ktoré sa dajú deliť bez straty svojho hospodárskeho určenia, t.j. veci, ktorých hmot-nostné diely si po rozdelení veci zachovávajú svoj hospodársky účel a pomernú hodnotu k celku. Deliteľnými vecami (právne) sú napríklad nezastavané pozemky, potraviny, peniaze a pod. Paulus za deliteľné považoval veci, ktoré bolo možné rozdeliť bez zničenia veci (Paul. D. 6, 1, 35, 3). Všetky **ostatné veci boli nedeliteľné** (*res quae sine interitu dividi non possunt*).

Rozlišovanie medzi deliteľnými a nedeliteľnými vecami malo v rímskom práve význam pri zániku spoluvlastníctva: reálne delenie medzi všetkých spoluvlastníkov mohlo nastať len v prípade deliteľnej veci, nedeliteľná vec však mohla pripadnúť do vlastníctva len jedného doterajšieho spoluvlastníka, ktorý bol povinný vyrovnať sa s ostatnými spoluvlastníkmi.

5. Jednotné, zložené a hromadné veci

Jednotnými vecami (*res singulares*) sú veci, ktoré tvoria prirodzenú a nerozlučnú jednotu (celok). Ich podstata spočíva v tom, že pokiaľ existujú v prírode ako celok, ich právne vzťahy tvoria celok; ak sa však tieto veci rozdelia na časti, vznikajú nové vzťahy, ak sú aj tieto časti jednotnými vecami. Jednotnými vecami (*corpora, quae uno spiritu continentur* - Pomp. D. 41, 3, 30 pr.) sú napríklad otroci, drevo, kameň a pod.

Zloženými vecami (*universitas rerum cohaerentium*) sú veci skladajúce sa z niekoľkých jednotných vecí spojených navzájom tak, že v dôsledku spojenia vznikla vo vonkajšom svete nová vec, napríklad dom, loď, skriňa a pod. Vzhľadom na takéto spojenie veci presadzuje sa tendencia neuznávať žiadne právne vzťahy k jednotlivým hmotnostným dielom tvoriacim zloženú vec, t.j. subjektívne práva týkajúce sa jednotlivých vecí (najmä vlastnícke právo) spočívajú a môžu sa realizovať až vtedy, keď sa jednotlivá vec znovu oddelí od zloženej veci (napr. asanácia budovy). To znamená, že zložená vec je predmetom práva vždy len ako celok.

Rozlišovanie medzi jednotnými a zloženými vecami malo v rímskom práve význam pri znovunadobudnutí držby vlastnej veci.

Okrem jednotných a zložených vecí rímske právo rozlišuje ešte hromadné veci. **Hromadné veci** (*universitas rerum distantium*) sú veci skladajúce sa z niekoľkých jednotných alebo zložených vecí, ktoré súčasne ako celok slúžia rovnakému hospodárskemu účelu, pričom každá takáto vec existuje samostatne bez ohľadu na existenciu celku, napríklad stádo, knižnica, sklad a pod. Hromadná vec zostáva rovnaká, hoci jednotlivé hmot-nostné diely, z ktorých sa skladá, sa menia. Predmetom právnych vzťahov totiž môžu byť jednotlivé veci tvoriace hromadnú vec, ako aj hromadná vec ako celok (napr. vindikácia stáda i jednotlivých kusov).

6. Súčasť veci a príslušenstvo

Súčasťou veci je prírastok (*accessio*), ktorý je spojený s hlavnou vecou (*res principalis*) a nemá charakter samostatného predmetu práva, lebo má právny osud hlavnej veci (*accessio cedit principali* - Ulp. D. 34, 2, 19, 3), napríklad budova je súčasťou pozemku. V literatúre sa uvedené pravidlo cituje aj v zmenenej podobe - „*accessorium sequitur principale*“.

Príslušenstvo (*pertinentia*) je hmotne a právne samostatná vedľajšia vec, ktorá je určená na to, aby hospodársky trvalé slúžila hlavnej veci (plachtaje napr. príslušenstvom lode, kľúč príslušenstvom zámky a pod.). Príslušenstvo môže byť vecou plne fyzicky oddelenou, mať samostatnú existenciu popri hlavnej veci, avšak vzhľadom na právne vzťahy je spojené s hlavnou vecou. To znamená, že v prípade pochybností právne zaradenie príslušenstva vyplynie z jeho hospodárskeho začlenenia: ak sa pri predaji pozemku nič iné nedohodlo, rímski právnici interpretovali zmluvu podľa domnejšej vôle strán tak, aby sa dosiahol rozumný výsledok, t.j. slamu a hnoj, vodojem a vodovod pokladali za predané (Ulp. D. 19, 1, 17, 2, 15).

7. Plody

Plod (*fructus*) je z času na čas opakujúci sa organický, anorganický alebo peňažný výťažok inej veci (plodonosnej), ktorý jej ponecháva pôvodnú hospodársku funkciu. Plodmi v tomto zmysle sú teda nielen plodiny plodonosných rastlín (poľných, záhradných, lesných), ale aj kvety, listy, mláďatá zvierat, ich mlieko, vajcia, vlna; plodmi nie sú mäso, koža, ani deti otrokyne.

Osobitne sa treba zmieniť o tom, či rímske právo považovalo dieťa otrokyne (*partus ancillae*) za plod (v právnom zmysle). Medzi rímskymi právnikmi bola táto otázka sporná. V najstaršom práve sa dieťa otrokyne považovalo za plod veci, t.j. za plod svojej matky, ktorá ako otrokyňa bola vlastne plodonosnou vecou. Postupne sa však dospelo k opačnému názoru; začalo prevládať stanovisko - zastával ho významný republikánsky právnik M. I. Brutus - že dieťa nemožno považovať za *fructus* matky. K po-

dobnému názoru sa dopracovala aj klasická jurisprudencia. Gaius napríklad tvrdil, že sama príroda stvorila plody pre ľudí a nie je správne, aby bol človek plodom (Gai D. 22, 1, 28, 1). Ulpian zastával názor (podobne ako Brutus), že na človeka sa nemožno dívať ako na niečo, čo môže užívať iný človek (Ulp. D. 7, 1, 68 pr.).

Aby sa právne vzťahy týkali plodov, muselo nastať ich **oddelenie** (*sepa-ratio*) **od plodonosnej veci**. Až okamihom oddelenia sa stávali vecami v právnom zmysle; inak sa traktovali ako budúce veci.

Rímske právo plodmi v najširšom zmysle chápalo všetky **prirodzené výťažky z veci** (*fructus naturales*), ako aj **výťažky finančnej hodnoty**, napríklad úroky, nájomné, árenda (*fructus civiles*). Prirodzenými výťažkami boli ďalej aj výťažky organickej povahy (obilie, ovocie, mláďatá zvierat), ako aj výťažky anorganickej povahy (kameň, ruda, uhlie, t.j. nerasty).

Osobitný právny význam malo ešte iné delenie plodov, a to z hľadiska žalôb na ochranu vlastníckeho práva (*rei vindicatio*) a dedičského práva (*hereditatis petitio*). Treba rozlišovať **plody spojené s plodonosnou vecou** (*fructus pendentes*), ktoré ešte nie sú samostatnou vecou, a **plody oddelené** (*fructus separati*), ktoré sú samostatnou vecou; **plody pozbierané** (*fructus percepti*) a **plody zavinene nevyťažené**, hoci podľa pravidiel hospodárenia mali byť vyťažené (*fructus percipiendi vel neglecti*); **plody vyťažené a spotrebované** (*fructus consumpti*), ktoré už nemožno vydať oprávnenému *in natura*, a **plody vyťažené, ale ešte nespotrebované** (*fructus exstantes*), pri ktorých je možná ich naturálna reštitúcia.

Obmedzenia vlastníctva v súkromnom záujme.

III. Obmedzenia v súkromnom záujme

Už Zákon XII tabúl obsahoval predpisy pre prípady kolízie vlastníckeho práva rovnakých kvalít, ktoré sa vyskytovali predovšetkým medzi susedmi. Právny poriadok sa snažil uvádzať do súladu právo vlastníka svoj pozemok ľubovoľne užívať a právo suseda každý zásah do jeho vlastníckeho práva vylúčiť, pričom vlastníkovi ukladal povinnosť strpieť výkon práva suseda a brať naňho ohľad.

1. Previsnutie konárov

Podľa Zákona XII tabúl mohol sused od vlastníka žiadať, aby oklieštil konáre svojho stromu až do výšky 15 stôp [tab. VII, 9a)], teda aby ho „presvie-til“ (*sublucare*), a tým umožnil prístup svetla na susedov pozemok. Ak sa vlastník zdráhal previsujúce konáre odstrániť, sused bol oprávnený urobiť to sám. To isté platilo aj o koreňoch stromu, ktoré prenikali na susedov pozemok.

2. Prepadnutie plodov (*procidere*)

Podľa Zákona XII tabúl (tab. VII, 10) mal vlastník právo každý druhý deň pozbierať všetky plody, ktoré spadli (*procidere*) na susedný pozemok. Sused bol povinný vstup na svoj pozemok na ten účel strpieť. Neskôr pré-tor zaviedol na ochranu vlastníka osobitný interdikt „o zbieraní dubienok“ (*interdictum de glande legenda*).

3. Úprava hraníc susedných pozemkov (*ambitus*)

Ak sa vlastnícke právo k 5 stôp širokému hraničnému pásu medzi pozemkami (*ambitus, confinium*), ktorého polovica patrila susedom, stalo sporným, podľa Zákona XII tabúl (tab. VII, 1) mohol každý uplatniť žalobu o úpravu hranice (*actio finium regundorum*). Sudca mal určiť priechodnosť hranice. Ak to nebolo možné, potom traja sudcovia (*agrimensores*) mali vymedziť novú hraničnú čiaru. Takýto rozsudok mal určovací charakter (*adiudicatio*), lebo konštituoval vlastnícke právo susedov k hraničnej čiare.

4. Núdzová cesta

Právo núdzovej cesty cez susedný pozemok uznalo obyčajové právo a bolo ho možné presadiť v administratívnom konaní, ak žiadateľ nemal vlastný pozemok alebo bol len veľmi ťažko dosiahnuteľný (Iav. D. 8, 6, 14, 1). Zákon upravil iba núdzovú cestu k hrobu (*iter ad sepulchrum*).

5. Zákaz i mi si í

Vlastník bol povinný znášať prenikanie (*immissio*) zápachu, dymu, vody, pary, hluku, prachu a pevných látok zo susedného pozemku, len ak neprekračovalo obvyklú mieru. V opačnom prípade sa mohol domáhať ochrany interdiktom *uti possidetis* alebo zapieracou žalobou (*actio negato-ria*, pozri § 55, II), ak imisie odporovali vlastníkovmu právu na služobnosť.

6. Odrazenie dažďovej vody

Osobitne boli v Ríme upravené konflikty vznikajúce z odtoku dažďovej vody na susedný pozemok. V horských oblastiach Itálie, kde sa aj príkre svahy intenzívne poľnohospodársky využívali, zvykol náhly a prudký dážď spôsobovať veľké materiálne škody. Proti nemu sa vlastník chránil napríklad zriadením ochranného diela (vodnou struhou, oporným múrom a pod.), aby prívál dažďovej vody prešiel cez jeho pozemok s najmenej škodlivými následkami. Ak v dôsledku toho prúdila voda na susedný pozemok, jeho vlastník mohol podať žalobu „o odrazenie dažďovej vody“ (*actio aquae pluviae arcendae*). Táto žaloba mala svoj pôvod v Zákone XII tabúl [tab. VII, 8a] a klasickí právnici ajustinian ju ďalej rozpracovali.

7. Zábezpeka na náhradu budúcej škody (*cautio damni infecti*)

Ak susednému pozemku **hrozila škoda pre vadu** budovy, prétor mohol na návrh ohrozeného zaviazat vlastníka budovy, aby poskytol zábezpeku (istotu) vo forme stipulačného sľubu, nazývanú „**zábezpeka (na náhradu) budúcej škody**“ (*cautio damni infecti*). Poskytnutá zábezpeka znamenala, že vlastník budovy sa zaväzoval nahradiť budúcu škodu, a to aj vtedy, ak ju sám nezavinil. Ak sa vlastník budovy zdráhal poskytnúť zábezpeku, prétor uviedol ohrozeného **do naturálnej držby** - tzv. „uviedenie do držby z prvého rozhodnutia“ (*missio in possessionem ex primo decreto*) a splnomocnil ho, aby budovu opravil. Ak sa vlastník h

lovy aj naďalej zdŕahal poskytnúť zábezpeku alebo odmietal nahradiť náklady vynaložené na opravu, prétor uviedol ohrozeného **do bonitárneho vlastníctva** - tzv. „uviedenie do držby (civilnej) z druhého rozhodnutia" (*missio in possessionem ex secundo decreto*) s tým, že vydržaním môže nadobudnúť kviritské vlastníctvo. Od vlastníka bol **oprávnený** žiadať zábezpeku okrem vlastníka ohrozeného pozemku aj úzusfruktuár, záložný veriteľ a superficiár. Zábezpeku bol **povinný** poskytnúť vlastník pozemku, z ktorého hrozila škoda, dobromyseľný držiteľ, úzusfruktuár, superficiár, emfiteuta a záložný veriteľ.

8. Zákaz pokračovať v stavbe (*operis novi nuntiatio*)

Ak sa vlastník pozemku cítil obmedzovaný vo svojich právach v dôsledku **začatia stavby** na susednom pozemku, a to buď preto, lebo stavba porušovala jeho právo služobnosti, ktoré mal k susednému pozemku (výhľad, odtok dažďovej vody atď.), alebo preto, lebo stavba odporovala verejnoprávnym stavebným predpisom (maximálna **výška**, minimálna hranica medzi budovami a pod.), vlastník pozemku bol oprávnený vysloviť súkromný zákaz pokračovať v stavbe (*operis novi nuntiatio*). Stavebník alebo tí, ktorým bol ústny a neformálny zákaz adresovaný, boli povinní okamžite stavbu zastaviť. Ak sa tak nestalo, obmedzovaný sused (*nuntiant*) mohol žiadať interdikt na zbúranie stavby (*interdictum demolitorium*) a prípadne náhradu škody. Ak stavebník prestal stavať, nunciant bol povinný urobiť návrh na začatie petиторneho sporu a v ňom dokázať, že má právo zakázať stavebníkovi pokračovanie v stavbe (*ius prohibendi*).

Pojem, charakteristika a druhy spoluvlastníctva.

§ 55. Spoluvlastníctvo

Vec sa spravidla nachádza vo vlastníctve jednej osoby. Vyskytujú sa však situácie, keď tá istá vec patrí viacerým osobám súčasne, a keďže vlastnícke právo v Ríme sa chápalo ako úplné a výlučné právo nad vecou, v prípade viacerých subjektov prichádzal do úvahy len spoluvlastnícky vzťah. Tak ako sa nepripúšťala držba viacerých osôb k tej istej veci v celosti (*in so-lidum*), nepripúšťalo sa ani vlastnícke právo viacerých osôb k tej istej veci v celosti. Spoluvlastníctvo možno teda definovať ako vlastnícke právo viacerých osôb k tej istej veci, ktorí vzhľadom na túto vec vystupujú voči sebe ako spoluvlastníci.

V Ríme sa vyvinuli dve formy spoluvlastníctva:

1. vlastníctvo spoločnou rukou (*consortium*),
2. podielové spoluvlastníctvo (*communio pro indiviso, condominium*).

I. Vlastníctvo spoločnou rukou (*consortium*)

Spoludedičia spravidla zostávali po istý čas spolu v tzv. spoločenstve dedičov (*consortium*). Spravovali a užívali dedičstvo „rukou spoločnou a nerozdielnou", pričom každý z nich mal právo k celej veci obmedzené tým istým právom ostatných. V praxi to znamenalo, že každý bol oprávnený disponovať celým dedičstvom s účinkami v prospech spoludedičov alebo aj proti nim. Očividne išlo o osobitný vzťah dôvery medzi spoludedičmi. Ak sa tento vzťah narušil, každý spoludedič mohol žiadať zrušenie spoločenstva žalobou „o rozdelenie rodinného spoločenstva" (*actio familiae er-ciscundae*).

Vlastníctvo spoločnou rukou plne zodpovedalo roľníckemu charakteru rodiny a jej hospodáreniu. Až keď sa čoraz väčšími presadzovali a upevňovali tovarovo-peňažné vzťahy, začala sa ešte za republiky objavovať druhá forma spoluvlastníctva - podielové spoluvlastníctvo.

II. Podielové spoluvlastníctvo (*communio pro indiviso, condominium*)

V tomto spoluvlastníckom vzťahu mali spoluvlastníci vlastnícke právo len k **ideálnym (mysliteľným) častiam nerozdelenej veci** vyjadreným určitým zlomkom k celej veci bez reálneho vyčlenenia. Rímske právo nikdy nepoznalo spoluvlastníctvo s reálnymi podielmi (*communio pro diviso*); do úvahy prichádzali len ideálne podiely, to znamená, že každý spoluvlastník mal svoj podiel v každej časti či kuse, ba v každom atóme danej veci. Až skutočným rozdelením veci sa ideálne podiely spoluvlastníkov premenili na reálne podiely, čím spoluvlastníctvo zaniklo.

Počas trvania spoluvlastníctva mali **podieloví spoluvlastníci tieto práva a povinnosti**:

1. Každý z nich mal právo nezávisle od ostatných **disponovať svojím podielom**, t.j. v súvislosti s ním robiť právne úkony medzi živými a pre prípad smrti, napríklad svoj podiel dať do zálohu, poberať plody do jeho výšky, zriadiť k nemu vecné právo k cudzej veci, disponovať ním v závete, ba ho aj scudziť. Nadobúdateľ získal len ideálny podiel, t.j. spoluvlastníctvo k veci.
2. Na **právne úkony týkajúce sa celej veci** (napr. zriadenie služobnosti) **sa vyžadoval predchádzajúci súhlas všetkých ostatných spoluvlastníkov**. Takýto súhlas spočíval totiž v práve každého ostatným zakázať dispozície, s ktorými nieje uzročený (*ius prohibendi*).
3. Vyskytovali sa právne úkony, pri ktorých **platila právna domnienka** (*praesumptio*), **že sa predpokladá súhlas ostatných spoluvlastníkov**, ak priamo neprejavili nesúhlas (napr. nevyhnutná oprava veci).
4. Na všetkých spoluvlastníkov sa rovnako vzťahovala **zodpovednosť za starostlivosť**, akú každý z nich vynakladal vo vlastných záležitostiach (*diligentia quam suis*).
5. Každý spoluvlastník mal právo kedykoľvek **požiadať o zrušenie podielového spoluvlastníctva** rozdeľovacou žalobou nazývanou „žaloba o rozdelenie spoluvlastníctva" (*actio communi dividundo*).

Spoluvlastníctvo mohlo vznikáť zo zmluvy alebo aj z inej, mimozmluvnej právnej skutočnosti, akou bola v Ríme napríklad smrť hlavy rodiny zakladajúca spoločenstvo dedičov.

Bez ohľadu na dôvod vzniku **spoluvlastníctvo zaniklo**:

- a) dohodou spoluvlastníkov alebo, ak nebolo možné dosiahnuť dohodu, na návrh niektorého z nich,
- b) rozhodnutím súdu.

Druhý spôsob mal **dva právne účinky**, a to **vecnoprávny**, t.j. zrušenie spoluvlastníctva a prisúdenie vlastníckeho práva jednému zo spoluvlastníkov (*adiudicatio*), a **záväzkoprávny**, t.j. vyrovnanie vzájomných pohľadávok pochádzajúcich zo spoluvlastníctva. Pri deliteľných veciach nastalo **reálne delenie**, pri nedeliteľných veciach sa rozdelenie uskutočnilo buď **prisúdením veci jednému** spoluvlastníkovi s tým, aby ostatných vyplatil, alebo **predajom vecí** a rozdelením výťažku predaja medzi spoluvlastníkov.

Vydržanie – pojem, predpoklady, právne účinky.

III. Vydržanie

1. Vydržanie zaujíma postavenie medzi originárnym a derivatívnym nadobudnutím. Originárnym je potiaľ, že nadobudnutie vlastníckeho práva nie je spôsobené prevodom, ale nastáva *ex iure*, derivatívnym je do tej miery, že zväčša predpokladá nadobudnutie právnym úkonom (*iusta cau-sa usucapionis*).

Vydržanie (*usucapio*) bolo spôsobom nadobudnutia kviritského vlastníctva na základe vlastnej držby trvajúcej v zákonom určenom čase. Rímska klasická právna veda vydržanie definovala takto: „Vydržanie je pripojenie vlastníctva v dôsledku nepretržitej držby po dobu určenú zákonom“ (*Usucapio est adiectio dominii per continuationem possessionis temporis lége definiti* - Mod. D. 41, 3, 3).

Vydržanie malo zabrániť trvalému rozpadnutiu držby a vlastníckeho práva k tej istej veci a z toho vyplývajúcej právnej neistote. Slúžilo nielen záujmu vydržiteľa (úzučapienta), ktorý sa omylom považoval za kviritského vlastníka, ale aj na všeobecné potreby ochrany obchodovania, lebo v záujme majetkových prevodov sa určitá miera dôvery vo vonkajší svet musela právne chrániť.

Časový element vydržania, ktorý mal odstrániť rozdiel medzi domnelým a skutočným právom, sa meral tak, že na jednej strane doterajší vlastník veci uplynutím času strácal nárok na úspešné vymáhanie svojej veci (zánik vlastníckeho práva), na druhej strane pre nadobúdateľa veci likvidoval ťažkosti spojené s eventuálnym dôkazom o vlastníckom práve (nadobudnutie vlastníckeho práva). Inými slovami, účelom vydržania v rímskom práve bolo získať pre dlhotrvajúcu nerušenú vlastnú držbu napravenie formálnych alebo materiálnych nedostatkov vlastného nadobú-dacieho aktu. Pravda, uvedené dva **základné predpoklady vydržania** -držba a jej časové trvanie - neboli vo vyvinutom rímskom práve jedinými predpokladmi (o nich v ďalšom výklade).

2. Klasické **vydržanie prichádzalo do úvahy** v dvoch funkčných sférach:

- a) nadobúdací spôsob nevedol k nadobudnutiu úplného vlastníckeho práva pre rýdzo **formálnoprávne nedostatky**. Patrili sem prípady nadobudnutia mancipačnej veci *ex iusta causa* čírym odovzdaním od vlastníka, nadobudnutie majetku z verejnej dražby (*bonorum venditio*) a nadobudnutie dedičstva na základe prétorského dedenia (*bonorum possessio* - Gai Inst. 2, 41; 33, 80);
- b) nadobúdací spôsob nevedol k nadobudnutiu úplného vlastníckeho práva pre **materiálnoprávne nedostatky**. Patrili sem prípady, keď scudzi-teľ sám nebol vlastníkom veci alebo nebol oprávnený vec scudziť pre neúplnú spôsobilosť právne konať, prétorský zákaz scudzenia, nedostatky v kauze a pod.

Pre obe skupiny prípadov bolo spoločné to, že im prétor poskytoval **vecnoprávnu ochranu v podobe actio Publiciana** (pozri § 55, III). Odlišovali sa však v tom, že v prvej skupine prípadov pre nadobudnutie kviritské-ho vlastníctva nestálo v ceste skutočne nič iné len držba trvajúca v zákonom určenom čase. V druhom prípade však nepretržitá držba nestačila; vyžadovalo sa ešte, aby pozícia úzučapienta bola ospravedlňiteľná: musel mať pre seba právny dôvod vlastníckeho práva (*iustus titulus*), musel vec nadobudnúť dobromyseľne (*bonafide*) a predmet jeho držby musel byť spôsobilý stať sa predmetom vydržania (*res habilis*).

3. Z toho **pre klasické rímske právo vyplývali tieto základné predpoklady vydržania**: držba (*possessio*), vydržacia doba (*tempus*), právny dôvod (*iustus titulus*), dobromyseľnosť (*bonafides*) a spôsobilá vec (*res habilis*).

a) **Držba** (*possessio*). Najzákladnejším elementom vydržania bola držba. Platila zásada, že „bez držby niet vydržania“ (*sine possessione usucapio proce-dere non potest*). K vydržaniu viedla len vlastná držba nadobudnutá bezvadným spôsobom (*nec vi nec clam nec precario*), pričom mohlo ísť o držbu, ktorú vykonával niekto tretí (syn, otrok v rámci pekúlia, prokurátor, de-tentor a pod.). Tretie osoby vydržali vlastnícke právo vždy v prospech vy-držiteľa, a to v prípade pekúlia aj bez jeho vedomia, v prípade slobodného prokurátora len s jeho vedomím (Paul. **D. 41, 3, 47; Iul. D. 41, 4, 7, 8**).

b) **Vydržacia doba** (*tempus*). Od čias Zákona XII tabúl bola určená vydr-žacia doba pre nehnuteľnosti dva roky, pre hnutelnosti jeden rok. Držba musela počas vydržacej lehoty trvať nepretržite (*continuatio possessionis*), takže jej strata (bez ohľadu na dôvod) znamenala vždy **prerušenie vydržacej doby**, a tým definitívny koniec vydržania. Po znovuzískaní držby museli opäť existovať všetky predpoklady vydržania, len tak sa mohlo začať nové vydržanie. Ani vznesenie žaloby proti úzučapientovi, na rozdiel od súčasného práva, neprerušilo vydržanie, ale proti žalobcovi, ktorý mal v spore úspech, ho nebolo možné úspešne skončiť. Na takéhoto žalobcu sa totiž hľadelo tak, ako keby mu bola vec vydaná v okamihu začatia sporu. Ak vydržiteľ odovzdal vec niekomu do detencie, vydržacia doba plynula ďalej, pokiaľ mal detentor vec u seba, a jej plynutie sa prerušilo, keď deten-ciu stratil (Iul. D. 41, 3, 33, 4).

V klasickom rímskom práve v zásade ďalej platilo, že **singulárny sukce-sor si nemohol započítať držbu** svojho predchodcu (*accessio temporis*). Započítanie bolo možné výnimočne len pri kúpnej zmluve, t.j. kupujúci si mohol započítať držbu predávajúceho a naopak, predávajúci si mohol započítať držbu kupujúceho, ak došlo k redhibícii (vráteniu kúpenej veci) alebo k

splneniu rezolutívnej podmienky. Hoci rímske právo v zásade nepripúšťalo započítanie držby svojho predchodcu, umožňovalo vydržanie univerzálnemu sukcesorovi, to znamená, že dedič si mohol započítať držbu poručiteľa (*successio in possessionem*). V dôsledku smrti síce držba zomretého zanikla, ale nepominulo vydržanie: dedič ako univerzálny sukcesor nastupoval do vydržacej pozície poručiteľa a v nej ako jeho nástupca ďalej pokračoval, a to dokonca bez ohľadu na svoju dobromyseľnosť.

c) **Právny dôvod** (*iustus titulus*). Podobne ako tradícia zabezpečovala kviritské vlastníctvo len vtedy, keď spočívala na *iusta causa*, aj vydržanie predpokladalo právnym poriadkom uznanú kauzu smerujúcu bežne k nadobudnutiu vlastníckeho práva (**nadobúdací právny dôvod** - *iusta causa usucapionis*). Ako *iusta causa usucapionis* alebo *iustus titulus* platili zásadne tie isté právne dôvody, aké objektívne právo predpokladalo pre tradíciu. Medzi dôvody nadobudnutia vlastníckeho práva treba zahrnúť ešte držbu opustenej veci (*pro derelicto*, § 44,1, 1; § 54, IV), ďalej držbu na základe *no-xae deditio*, *permutatio* uskutočneného inomínatného kontraktu a pod.

Osobitný právny význam pre vydržanie veci v spojitosti s právnym titulom vydržania mal problém **tzv. putatívneho (domnelého) titulu**. Pod putatívnym titulom (od *puto*, *putare* - pokladať za niečo, mať za niečo) rozumieme dobromyseľnú domnienku (predstavu) vydržiteľa, že nadobúdací právny dôvod je objektívne platný, pravý (*verus titulus*), či existentný, hoci v skutočnosti v konkrétnom prípade vydržania to tak nie je. Inými slovami, vydržiteľ nevie, že právny dôvod jeho držby je buď objektívne neplatný, alebo že vôbec neexistuje. V klasickom práve sa k tejto otázke rozvinula široká odborná debata:

- Celsus požadoval pre každé vydržanie platný titul a odmietal putatívny titul uznať,
- Proculus, Neratius a Pomponius namiesto chybného alebo chýbajúceho titulu vykonštruoval v prospech dobromyseľného držiteľa osobitný titul *pro suo*, Iulianus a Africanus naopak považovali putatívny titul za akoby platný,
- a napokon väčšina právnikov odmietala v prípade kúpy uznať putatívny titul (Pomponius, Papinianus, Paulus), iní ho aj pri kúpe uznali, ak na strane dobromyseľného vydržiteľa došlo k ospravedlniteľnému omylu (*error probabilis*), napríklad vydržiteľ mylne verí, že jeho otrok uzavrel kúpnu zmluvu (Iulianus, Africanus, Neratius).

d) **Dobromyseľnosť** (*bonafides*). Pre nadobudnutie vlastníckeho práva vydržaním sa ďalej vyžadovala dobromyseľnosť (*bonafides*) vydržiteľa. Dobromyseľnosť znamenala presvedčenie nadobúdateľa, že konal statočne (čestne). Ten, kto napríklad získal vec *ex iusta causa* od nevlastníka, mohol ju vydržať len vtedy, ak odôvodnene veril, že scudziteľ je vlastníkom. Ten, kto vec získal *ex iusta causa* od nedospelého (*pupillus*), choromyseľného (*furiosus*) alebo márnотratného (*prodigus*) bez súhlasu tútora či kurátora, mohol ju vydržať, ak odôvodnene veril v spôsobilosť týchto scudziteľov právne konať. V opačnom prípade treba nadobúdateľa vecí považovať za nedobromyseľného (*mala fides*); dôkaz o jeho nedobromyseľnosti musel podať žalobca. Podľa rímskeho práva na posúdenie dobromyseľnosti bolo rozhodujúce jedine to, či nadobúdateľ vedel o nedostatku nadobudnutia, a nie to, že o nedostatku vedieť mal.

Bonafides ako subjektívna náležitosť vydržania musela existovať v čase nadobudnutia držby (*initium possessionis*), teda nie v čase uzavretia zmluvy smerujúcej k prevodu veci. Z toho ďalej vyplývalo, že neskoršia znalosť nedostatku nadobudnutia neovplyvňovala vydržanie; platila zásada, že dodatočná nedobromyseľnosť vydržaniu neškodí (*mala fides superveniens non nocet*).

e) **Spôsobilá vec** (*res habilis*). Nie každá vec v Ríme bola spôsobilá stať sa predmetom vydržania. Z vydržania boli pochopiteľne vylúčené všetky veci, ktoré nemohli byť predmetom tohto subjektívneho práva. Boli to veci odcudzené z právneho obehu (*res extra commercium*), predovšetkým odcudzené veci (*res furtivae*) a ulúpené veci (*res vipossessae*) a od čias princí-pátu aj veci patriace fisku (*resfisci*). Zdá sa, že najdôležitejším objektom zákazu vydržania boli scudzené veci. *Lex Antinia* z 2. storočia pred Kr. zakazovala vydržanie nielen zlodejovi, ale aj každému tretiemu, kto vec nadobudol od zlodeja hoci aj *bonafide*. Až keď sa vec dostala späť do držby vlastníka (*reversio ad dominum*), znova bola spôsobilá stať sa predmetom vydržania.

4. Ak boli všetky náležitosti vydržania dané, **vydržanie sa začalo a uplynutím vydržacej doby**, ak neexistovali dôvody na prerušenie, sa skončilo. Jeho bezprostredným účinkom bolo nadobudnutie kviritského vlastníctva úzupienta sprevádzané súčasným zánikom kviritského vlastníctva pôvodného vlastníka.

5. Vzhľadom na charakter vindikačnej ochrany vlastníckeho práva, najmä ak máme na mysli *probatio diabolica* (pozri § 55, I, 1), **vydržanie bolo najpresvedčivejším dôkazom existencie vlastníckeho práva**, pokiaľ ide o spôsob jeho nadobudnutia.

6. Vydržanie z hľadiskajeho historického vývinu bolo právnym inštitútom *ius civile*, nevzťahovalo sa teda na provinčné pozemky a bolo neprístupné cudzincom. Za východisko jeho vývoja považujeme Zákon XII tabúl, konkrétne tabuľu VI: „Na účinnosť vydržania sa pri pozemku požadujú dva roky držby, pri všetkých ostatných veciach jeden rok.“ (Cicero, *Topica* 4, 23: *Usus auctoritasfundi biennium est,... ceterarum rerum omnium... annus est usus* - tab. VI, 3).

Predklasickí právnici ešte za republiky vypracovali predpoklady získania vlastníckeho práva vydržaním. Vývoj postupoval tak, že na držbu trvajúcu v určenej lehote právna veda postupne požadovala ďalšie náležitosti vydržania, najmä dôvod (*titulus*) a dobromyseľnosť (*bonafides*).

Vývin inštitútu vydržania pokračoval ďalej v **cisárskom** a potom v **justi-niánskom práve**. Jeho základom sa stal rozdiel v chápaní právneho režimu italských a provinčných pozemkov. Reskripty cisárov Severa a Caracallu udelili právnú ochranu držiteľom provinčných pozemkov nazývanú *longi temporis praescriptio*. Táto skutočnosť znamenala, že podkladom vydržania sa stala **tzv. dlhoročná držba** (*longae possessione*), pričom ak vlastník neuplatnil svoje právo včas, stratil žalobu proti dlhoročnému držiteľovi. Dlhoročná držba tu predstavovala lehotu 10 rokov, ak držiteľ a vlastník bývali v tej istej obci (*inter praesentes*), a 20 rokov, ak bývali v rôznych obciach (*inter absentes*).

Justinián zavŕšil vývin vydržania tak, že na vydržanie pozemkov prevzal pomenovanie *longi temporis praescriptio* aj s lehotami určenými na dlhoročnú držbu. **Vydržanie hnutelnosti** sa naďalej nazývalo *usucapio*, avšak vydržacia doba sa predĺžila na tri roky. Predpoklady klasického vydržania Justinián nezmenil. Okrem toho na základe inštitútu premŕčania vlastníckej žaloby, zriadeného až v roku 424 Teodóziom, zaviedol **mimoriadne vydržanie** (*longissimi temporis praescriptio*), pre ktoré sa síce vyžadovala *bona fides*, ale nevyžadovala sa žiadna *iusta causa*. Lehota tohto vydržania bola 30 rokov, v mimoriadnom prípade (napr. pri cirkevnom a kláštorom majetku) 40 rokov.

Právna a mimoprávna ochrana držby.

I. Právna ochrana držby

1. Interdictum uti possidetis

Interdictum uti possidetis (ako teraz držíte) bol v klasickom práve použiteľný vtedy, keď **niekto niekoho v držbe nehnuteľnosti len rušil** bez toho, aby ho z tejto držby vypudil. Interdikt sa zachoval u Ulpiána: „Tak ako teraz držíte dom, o ktorý sa vedie spor, a síce voči odporcovi, nie násilím, nie tajne a ani ako výprosu, proti tejto držbe zakazujem násilie" (*Uti eas ae-des, quibus de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero possidetis, quo minus ita possideatis, vim fieri veto* - Ulp. D. 43, 17, 1 pr.j).

Prétor týmto interdiktom **zakazoval použitie násilia** (*vim fieri veto*) **proti poslednému bezvadnému držiteľovi**. Proti vadnému držiteľovi bola prípustná svojpomoc v duchu zásady proti násiliu je násilie dovolené (*vim vi repellere licet* - Ulp. - Cas. D. 43, 16, 1, 27; pozri § 47, II).

2. Interdictum utrubi

Na ochranu držby hnutelných vecí bol vyhradený interdikt *utrubi* (u koho, t.j. u koho z dvoch zúčastnených strán je vec), ktorý bol vypracovaný podľa vzoru predchádzajúceho interdiktu. Nechránil posledného bezvadného držiteľa, ale chránil toho, kto v predchádzajúcom roku mal vec dlhšie v bezvadnej držbe. Nemecký právny romanista O. Lenel znenie interdiktu *utrubi* zrekonštruoval takto: „U koho z vás dvoch bol tento človek (otrok), o ktorého ide, väčšiu časť tohto roku (v držbe), a to nie násilím, nie tajne, ani ako výprosa od druhého, ten nech si ho odvedie a ja zakazujem zabrániť mu v tom násilím" (*Utrubi vestrum hic homo, quo de agitur, nec vi nec clam nec precario ab altero fuit, apud quem maiore parte huiusce annifuit, quo minus is eum ducat, vim fieri veto*).

Z tejto štylizácie vyplýva, že spor vyhral ten, kto počas roka pred vydaním interdiktu mal vec v držbe dlhšie, a to bez ohľadu na to, či bol v čase vydania interdiktu držiteľom veci, alebo nebol (**rekuperačná funkcia**).

Obidva interdikty (*uti possidetis* a *utrubi*) boli retenčnými interdiktmi, prípadne plnili aj rekuperačnú funkciu, a súčasne boli prohibičnými interdiktmi, t.j. zakazujúcimi násilie (*vim fieri veto*), ktorými sa prétor obracal na obe procesné strany (*interdictum duplex*).

3. Interdictum urvdc vi

Kto bol zo svojho pozemku násilím vyhnaný, mohol na ochranu svojej držby okrem interdiktu *uti possidetis* použiť aj *interdictum unde vi* (odkiaľ násilím). Tento interdikt sa zaviedol pravdepodobne v čase, keď interdikt *uti possidetis* bol ešte zameraný len na strpenie svojpomocného odňatia veci a nemal reštitučnú funkciu. Schéma interdiktu *unde vi* mala nasledovnú podobu: „Odkiaľ si ty niekoho tohto roku násilím vyhnal, alebo ho vyhnala tvoja rodina, alebo tvoj správca, hoci on mal v držbe (vec), a to bez toho, že by mal v držbe (vec) proti tebe násilím, tajne, alebo ako výprosu, daj ho tam späť do držby a vráť mu aj to, čo na tom mieste vtedy mal" (*Unde in hoc anno tu illum vi deiecisti aut familia tua aut procurator tuus deie-cit, cum ille possideret, quod nec vi nec clam nec precario a te possideret, eo illum quaeque lune ibi habuit restituas*).

Týmto interdiktom **prétor chránil držiteľa** proti tvrdému zásahu ruši-teľa spočívajúcim v **násilnom odňatí veci** (tzv. *vis atrox*). Jeho cieľom bolo, podobne ako pri interdiktach *de vi armata* a *de precario* (pozri ďalej) odňatú držbu vrátiť pôvodnému držiteľovi (rekuperačná funkcia) v podobe naturálnej reštitúcie alebo peňažnej náhrady, ako keby k odňatiu veci nikdy nebolo došlo (**reštitučná funkcia**).

Predpokladom povolenia interdiktu okrem \ dnej držby rušiteľom bolo, aby sa návrh na začatie konania podal do jedného roka od vykonaného násilia. Bolo možné oň žiadať nielen pre čin hlavy rodiny, ale aj v prípade, ak držbu násilím odňali príslušníci rodiny, otroci či správca (zástupca) hlavy rodiny, a to aj vtedy, keď konali bez vedomia hlavy rodiny.

Rímske právo nepoznalo interdikt na **ochranu násilím odňatej hnutelnej veci**. Poškodený sa však mohol brániť buď interdiktom *utrubi* (ktorý mal aj rekuperačnú funkciu), alebo žalobou z krádeže (*actio furti*; § 71, II).

4. Interdictum de vi armata

Ako názov ukazuje, šlo o interdikt na **ochranu držby proti tzv. kvalifikovanému násilnému odňatiu nehnuteľnej veci ozbrojenou skupinou ľudí** (*vis armata*). Interdikt znel: „Odkiaľ si ty niekoho vyhnal skupinou ozbrojených ľudí, alebo ho vyhnala tvoja rodina, tam ho daj späť do držby a vráť mu aj to, čo na tom mieste vtedy mal!" (*Unde tu illum vi hominibus co-actis armatisve deiecisti aut familia tua deiecit, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restitutas*).

Interdikt *de vi armata* sa podobal interdiktovi *de vi*, ale obsahoval tieto osobitosti:

- a) vyžadovalo sa ozbrojené násilie, obyčajné násilie (*vis atrox*) nestačilo;
- b) odpadlo časové obmedzenie jednoročnou lehotou;

c) prétor nepripustil námietku vadnej držby, tj. ozbrojené násilie bolo v jeho očiach takým veľkým porušením verejného poriadku, že nestrpel použitie protinásilia zo strany poškodeného.

5. Interdictum de precario

Tretím reštitučným a rekuperačným interdiktom bolo *interdictum de precario* (interdikt o výprose). **Výprosa** (*precarium*) nebola pomenovanou zmluvou, ale faktickým odovzdaním veci (najmä nehnuteľnosti) do odvolateľného požívania alebo užívania. V podstate šlo o situáciu, keď poskytovateľ (*precario dans*) ako vlastník alebo držiteľ povolil užívanie tejto veci, čiže užívanie veci si „vyprosil“. Obaja boli právne považovaní za držiteľov predmetu výprosy, poskytovateľ za civilného, výprosník za naturálneho, pričom rímske právo poskytovalo (nevedno presne z akého dôvodu) interdiktnú ochranu obidvom. Poskytovateľ mohol krátkou cestou vymôcť výprosu od výprosníka interdiktom *de precario*, výprosník sa mohol brániť proti rušivým zásahom tretích retenčnými a rekuperačnými interdiktmami.

Štruktúra interdiktu sa zachovala v tejto forme: „To, čo držiš od neho ako výprosu, alebo si konal so zlým úmyslom, aby si prestal držať to, o čo ide, mu vráť“ (*Quod precario ab Hlo habes aut dolo malofecisti, ut desineres ha-bere, qua de re agitur, id Hli restitutas*).

Výprosník v okamihu, keď sa zdráhal vydať výprosu, stal sa - ako to vyplýva z interdiktnej formuly - vadným držiteľom proti poskytovateľovi. Ten bol oprávnený použiť buď svojpomoc alebo interdikt *de precario*.

V **poklasickom práve** nastali v interdiktnej ochrane držby určité zmeny. Všeobecná tendencia smerovala k rozšíreniu ochrany držby aj na naturálnych držiteľov. Cisár Konštantín (306 - 337) v roku 326 zaviedol tzv. *momentarium*, podľa ktorého každý naturálny držiteľ (aj otrok) mohol dosiahnuť súdnu ochranu držby.

V posesórnom spore sa pripustil dôkaz o vlastníckom práve. Radikálne reformy v ochrane držby zaviedol Jusťinian.

a) Zjednotil interdikty *uti possidetis auctori* do jedného retenčného interdiktu *uti possidetis*. V spore mohol odteraz zvíťaziť ten, kto bol bezvadným držiteľom v čase litiskontestácie. Tým odpadla doložka „dlhšej časti roka“ aj rozlišovanie medzi ochranou nehnuteľných a hnutelných vecí (Iust. Inst. 4, 15, 4a).

b) Zlúčil interdikt *unde vi* a *de vi armata* do jedného rekuperačného interdiktu *unde vi*, pričom z neho vylúčil doložku vadnej držby.

c) Interdikt *de precario*, ako aj inštitút výprosy stratili praktický význam a v súdnej praxi sa už nevyskytovali.

d) Najvážnejšia bola procedurálna zmena. Držobné interdikty prestali v kogničnom procese plniť samostatnú funkciu. Nahradili ich žaloby a odvtedy sa posesórna ochrana stala žalobnou ochranou. Tým odpadol rozdiel medzi posesórnym a petitórnym sporom. Odstránenie tohto rozdielu prešlo aj do novodobého civilného práva.

Význam interdiktnej ochrany držby spočíva v tom, že prétorju svojimi administratívno-právnymi nariadeniami (interdiktmami) pripodobnil ochrane vlastníctva, to znamená, že tak ako bol vlastník chránený žalobami **vec-noprávne**, t.j. proti tretím, bol chránený aj držiteľ interdiktmami. Tým sa postavenie držiteľa značne zlepšilo, lebo popri pôvodnej **záväzkovoprávnej ochrane**, t.j. voči individuálne určeným osobám, mal aj ochranu proti všetkým.

II. Mimoprávna ochrana držby

Ani po zavedení právnej (interdiktnej a žalobnej) ochrany držby nevymizla celkom zo života svojpomocná ochrana držobných vzťahov. **Svojpomocou** (na rozdiel od svojvôle) rozumieme konanie smerujúce k ochrane práva bez pôsobenia na to povolaného štátneho orgánu a v podstate znamená, že niekto sa domáha, alebo vlastnou silou si bráni svoje právo.

V spojitosti s ochranou držby odlišujeme **defenzívnu (obránnú) svojpomoc**, použitú pri rušení držby, od **ofenzívnej (útočnej) svojpomoci**, použitej pri vyhnaní držiteľa alebo pri pokuse o vyhnanie. Pre obe formy svojpomoci platili tieto zásady;

a) **Použitie svojpomoci ako vlastnej sily** sa pripúšťalo len voči tomu, kto sa pokúšal získať vec do držby vadným spôsobom (*vi, clam, precario*). Vadného držiteľa bolo možné svojpomocne „vysadiť“ z držby veci práve preto, lebo jeho držba, ako z prameňov vyplýva, bola oproti napadnutému držiteľovi tzv. **vadnou držbou** (*possessio vitiosa*). Doložku vadnej držby prétor vsunul do držobných interdiktov okrem interdiktu *de vi armata*. Pre držiteľa z toho vyplývalo právo buď požiadať prétora o vydanie interdiktu a v konaní namietat vadnosť držby protistrany (*exceptio vitiosae possessionis*), alebo sám dovoľene chrániť svoju držbu (svojpomoc).

b) Použitá svojpomoc musela mať **znaky** primeranosti. S obyčajným násilím votrelca muselo korešpondovať obyčajné násilie napadnutého a pod.

c) V prípade ozbrojeného násilia (*vis armata*) klasické právo vyžadovalo, aby **medzi konaním útočníka a obrancu existovala bezprostredná časová kontinuita**, t.j. aby napadnutý držiteľ okamžite odvrátil útok. Inak by sa jeho ochrana nepovažovala za dovolenú svojpomoc. Justiniánske právo rozšírilo požiadavku bezprostrednej obrany aj na prípady neozbrojeného násilia (*vis atrox, vis non armata*).

Vecné právo k cudzej veci – pojem, právna ochrana a druhy.

VECNÉ PRÁVA K CUDZEJ VECI (IURA IN RE ALIENA)

Všeobecne

Už sme uviedli, že k vecným právam patrili v Ríme popri „právach k vlastnej veci“ (*iura in re propria*) aj „práva k cudzej veci“ (*iura in re aliena*), presnejšie „obmedzené vecné práva k cudzej veci“. Boli zámerne vytvorené ako protiklad k právam

k vlastnej veci, teda ako protiklad k vlastníckemu právu, bez ktorého nemohli prakticky jestvovať, pretože ich vznik predpokladal existenciu vlastníckeho práva vlastníka veci. Vecné práva k cudzej veci, čiže k veci druhého vlastníka, tvorili rovnorodú skupinu právnych inštitúcií, ktoré svojimi účinkami spôsobovali **obmedzenie vlastníka** s jeho súhlasom a vedomím.

Vzťah medzi oboma skupinami vecných práv bol právne vyjadrený tak, že vecné práva k vlastnej veci a k cudzej veci boli právami výlučnými, pretože pôsobili proti každému (egra omnes), teda absolútne, čo znamenalo že čo do **právnej kvantity** nebol medzi nimi rozdiel. Odlišovali sa iba čo do **právnej kvantity**, pretože vlastnícke právo bolo v Ríme pojmovo právom **úplným**, vecné právo k cudzej veci sa pojmovo chápalo ako právo **obmedzené** (neúplné).

Vecné práva k cudzej veci je *terminus technicus* pandektárneho práva a, že niekto je oproti vlastníkovi a tretím, a vzhľadom na vlastníkovu vec, vo vymedzenom rozsahu oprávnený a všetci ostatní sú povinní vymedzené správanie oprávneného rešpektovať.

Postupne sa vytvorili viaceré vecné práva k cudzej veci, tvoriace v čase justiniánskeho práva ucelený systém. Náuka ich triedi na **užívacie a garančné**. Pre nositeľa vecného práva k cudzej veci toto právo predstavovalo výhodu, na druhej strane pre vlastníka veci vecnoprávne obmedzenie. Na ochranu oprávneného slúžila žaloba **typu in rem**.

Vzhľadom na doterajšie úvahy, pojem vecné právo k cudzej veci môžeme vymedziť ako rímskym právnym poriadkom zabezpečené právo k veci, z ktorého boli všetci ostatní vylúčení v rozsahu, ktorý pre každé vecné právo k cudzej veci ustanovil rímsky právny poriadok.

Druhy:

§ 56. Služobnosti (servitutes)

pozemkové služobnosti (*iura praediorum, servitutes praediorum*) a **osobné služobnosti** (*servitutes personae, servitutes personales*).

1. Požívacie právo (ususfructus)

2. Užívacie právo (usuš) a iné osobné služobnosti

§ 57. Ostatné užívacie vecné práva

I. Dedičný nájom (emphyteusis)

II. Dedične právo stavby (superficies)

§ 58. Záložné právo

1. Fiducia

3. Zmluvný záloh (hypotheca)

2. Ručný záloh (pignus)

Poživacie právo – pojem, charakteristika, právna ochrana.

1. Požívacie právo (ususfructus)

Poživacie právo (*ususfructus*) bolo osobnou služobnosťou zabezpečujúcou určitej osobe právo cudziu plodonosnú vec bez ohľadu na to, kto je jej vlastníkom, určitým spôsobom užívať a brať z nej plody, zachovávajúc pritom jej podstatu, t.j. hospodárske určenie. Požívacie právo podobne definoval Paulus: „Právo požívania je právo cudziu vec užívať a brať z nej plody pri zachovaní jej podstaty“ (*Usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia* - Paul. D. 7, 1, 1).

Z uvedeného vyplýva, že požívacie právo bolo výsostne osobným právom určitej osoby, t.j. bolo s ňou neoddeliteľne a nezdeditelne spojené. Pravda, výkon požívacieho práva mohol požívateľ preniesť na inú (tretiu) osobu (nie však samo požívacie právo).

Poživacie právo dávalo oprávnenému rozsiahle právne postavenie k veci: zahŕňalo jednak **právo cudziu vec užívať** (*ILSUS*) a zároveň aj **právo brať z nej plody** (*fructus*). V dôsledku tohto silného zásahu do vlastníckeho práva zostávalo vlastníkovi iba tzv. **holé vlastníctvo** (*nuda proprietas*), lebo z faktickej moci nad vecou, ako aj z požívania veci bol vylúčený. Keďže požívateľ bol oprávnený získavať plody, muselo sa mu k nim priznať aj vlastnícke právo (inak by sa jeho nadobúdanie plodov stalo protiprávnym). Podľa predchádzajúceho výkladu (pozri rozdelenie vecí) požívateľ nadobúdala plody do kviritského vlastníctva až zberom (*percepciou*); separáciou pripadli najprv vlastníkovi.

Predmetom požívacieho práva boli nespotrebitel'né hmotné veci, najmä pozemky, budovy (požívateľ ich mohol prenajímať), zvieratá (mal právo nadobúdať mláďatá zvierat, ako aj ich produkty, ak mal stádo, bol povinný ho o chýbajúce kusy dopĺňať novonarodenými mláďatami).

Pôvodným účelom požívacieho práva bolo dedičskoprávne zaopatriť vdovu a nevydaté dcéry za predpokladu zachovania majetkovej substancie pre mužských descendantov. Neskôr sa rozšírilo aj na oblasť právnych úkonov medzi živými a zriaďovalo sa, samozrejme, na určitý čas.

Poživacie právo vznikalo na základe vindikačného legátu (pozri dedičské právo). V klasickom práve sa medzi živými zriaďovalo pomocou *in iure cessio*, za Justiniána neformálnym právnym úkonom. **Zaniklo** vzdaním sa požívacieho práva, smrťou oprávneného alebo obmedzením jeho právnej spôsobilosti (*capitis deminutio*), zlúčením požívacieho práva s vlastníckym právom

(*consolidatio*), zánikom veci alebo vydržaním v dôsledku neužívania veci (pri pozemkoch dva roky, pri ostatných veciach jeden rok).

Hoci požívateľ fakticky ovládal vec, nebol civilným držiteľom, ale len detentorom (naturálnym držiteľom). Napriek tomu prétor chránil jeho detenciu osobitnými interdiktmi. Na uplatnenie jeho vecného práva voči vlastníkovi a držiteľovi poskytoval prétor úzusfruktuárovi *vindicatio usus-fructus* alebo *actio confessoria*, kým vlastník mohol prisvojenie si požívacieho práva odstrániť pomocou *actio negatoria*.

2. Užívacie právo (usuš) a iné osobné služobnosti

Užívacie právo (*usuš*) ako samostatné vecné právo podliehalo v zásade tým istým pravidlám ako požívacie právo. Bolo zamerané len na užívanie cudzej nespotrebitelnej veci bez práva brať plody (*usuš sine fructu*), resp. len v rozsahu potrieb oprávneného. Klasické právo dovoľovalo užívateľovi (uzuárovi) z užívania získavať určité úžitky len pre svoju osobnú spotrebu. Napríklad užívateľ (uzuár) pozemku bol oprávnený brať drevo, zbierať ovocie, kvety, čerpať vodu pre svoju vlastnú spotrebu, ale nebol oprávnený brať poľnohospodárske produkty, ako olej, obilie a poľné plody. Zajus-tiniána sa užívateľovi všeobecne priznával zber plodov pre vlastnú spotrebu.

Vecné **právo bývať v cudzom dome** (*habitatio*) a vecné **právo využívať pracovnú silu cudzích otrokov alebo zvierat** (*operae servorum vel anima-lium*) nemali v klasickom práve jednoznačnú povahu. Bolo totiž sporné, či sa tieto práva mali považovať za požívacie, alebo len za užívacie (Ulp. D. 7, 8, 10 pr. a nasl.). Až justiniánske právo ich uznalo za samostatné osobné služobnosti (C. 3, 33, 13).

Pozemkové služobnosti – pojem, druhy, charakteristika, právna ochrana.

II. Pozemkové služobnosti (servitutes praediorum)

Pozemkové služobnosti sú scudziteľné a zdediteľné obmedzené vecné práva, ktoré umožňujú zasahovať do vlastníckeho právajedného pozemku s cieľom lepšie využiť susedný pozemok.

Predmetom pozemkovej služobnosti bol tzv. slúžiaci pozemok (*prae-dium serviens*), ktorý sa nachádzal v právne podriadenom (ovplyvniteľnom) pomere k druhému, tzv. **panujúcemu pozemku** (*praedium dominans*), v prospech ktorého sa služobnosť zriadila. Právna podstata pozemkových služobností spočívala v tom, že na vlastníka panujúceho pozemku prenesené užívacie právo bolo časťou vlastníckeho práva vlastníka služobného pozemku, a preto v tomto zmysle služobnosť spôsobovala obmedzenie vlastníckeho práva, hoci služobnosť bola čo do kvantity od začiatku obmedzeným právom. Napriek tejto obmedzenosti právo služobnosti pôsobilo vecnoprávne, t.j. oprávnený mal väčšiu mieru právnej ochrany (aj proti tretím) než iní užívatelia cudzej veci, ak mali k dispozícii iba obligáčné právo pôsobiace relatívne (napr. nájomník, árendátor, vypo-žičiavateľ a pod. - pozri záväzkové právo).

Pre pozemkové služobnosti sa vyžadovalo, aby boli pre panujúci pozemok užitočné (*utilitas*), aby slúžiaci pozemok susedil s panujúcim (*vincini-tas*) a aby výkon služobnosti bol trvalé možný (*perpetua causa*).

Podľa svojho hospodárskeho určenia sa v Ríme rozlišovali **pozemkové služobnosti vidiecke čiže poľné** (*iura praediorum rusticorum*) a **služobnosti mestské čiže domové** (*iura praediorum urbanorum*). Staršie boli vidiecke služobnosti, ku ktorým patrili cestné práva, a to **právo prechodu cez cudzí pozemok** peši, koňmo alebo nesením na nosidlách (*iter*), právo hnať dobytok, prípadne prechod vozom (*actus*), právo jazdy po vozovej ceste (*via*, zahrnovala *iter* aj *actus*); **vodné služobnosti**, a to právo čerpať vodu (*aquae haustus*), právo viesť vodovod (*aquae ductus*), právo dohnať dobytok k vode na služobnom pozemku (*pecoris ad aquam appellendi*); **práva pastvy**, a to právo pásť dobytok patriaci k panujúcemu pozemku na slúžiacom pozemku (*ius pascendi*); právo mať chatu na služobnom pozemku pre strážcu dobytky (*ius tugurii*); práva vykonávať rozličné činnosti, a to hasiť vápno (*ius calsis coquende*), právo brať z lesa drevo (*ius silvae caeduae*), ťažiť piesok (*ius harenae fodiendae*), kameň (*lapidis eximendi*) a kriedu (*cratae eximendae*) zo služobného pozemku vždy v rozsahu zodpovedajúcemu účelu zriadenia.

K **mestským služobnostiam** patrili niektoré negatívne služobnosti, a to zákaz stavať nad určitú výšku (*altius non tollendi*), aby sa stavbou neodňalo svetlo oknám panujúcej stavby (*ne luminibus officiatur*) alebo aby sa neodňal výhľad z panujúceho pozemku (*ne prospectui officiatur*); práva týkajúce sa dažďovej vody, a to právo na odtok dažďovej vody na susedný pozemok zo strechy (*servitus stillicidii*) alebo pomocou žľabu (*servitus fluminis*); práva zasahovať do vzdušného priestoru, a to právo posunúť strechu alebo balkón nad susedný pozemok (*servitus protegendi*); práva na imisie, a to právo vháňať dym či vodu nad obvyklú mieru (*servitus fumi irn-mittendi, servitus aquae immittendae*).

Pozemkové služobnosti najčastejšie vznikali na základe *in iure cessio*, ďalej prostredníctvom vindikačného odkazu (pozri dedičské právo) alebo určovacou žalobou (*adiudicatio*). Vidiecke služobnosti (*iter, via, actus, aquae ductus*) ako *res mancipi* mohli vznikať aj na základe mancipácie.

Zánik pozemkových služobností mohol nastať vzdaním sa práva, splynutím vlastníckeho práva k obidvom pozemkom (*confusio*), odpadnutím užitočnosti slúžiaceho pozemku (napr. vyschnutie prameňa; ak sa prameň znovu objavil, zaniknutá služobnosť sa obnovila). Vidiecke služobnosti zanikli aj nevykonávaním práva (*non usuš*) počas dvoch rokov.

Podľa *ius civile* na ochranu pozemkových služobností slúžila *rei vindi-catio servitutis*, nazývaná tiež *actio confessoria*, ktorá bola zameraná predovšetkým proti vlastníkovi slúžiaceho pozemku, prípadne aj proti iným držiteľom. Jej hlavným cieľom bolo uznanie služobnosti. Táto žaloba však nebolajedinou, na základe ktorej sa riešil spor o existenciu či neexistenciu služobnosti. S

podobnou otázkou sme sa už stretli pri *actio negatoria*. Rozdiel medzi nimi spočíval v tom, že ten, kto služobnosť dokazoval, vystupoval pri *actio confessoria* ako žalobca, pri *actio negatoria* ako žalovaný, a ten, kto služobnosť popieral, vystupoval pri *actio confessoria* ako žalovaný, pri *actio negatoria* ako žalobca. Pritom vznikol zaujímavý problém: kedy mal podať žalobu uchádzač o služobnosť a kedy ten, kto ju popieral. Pre vlastníka domnelo slúžiaceho pozemku bolo podnetom na začatie sporu (*actio negatoria*) vykonávanie služobnosti, pre toho, kto si uplatňoval právo na služobnosť, jej nevykonávanie v dôsledku nevyhovujúceho stavu slúžiaceho pozemku (*actio confessoria*).

Okrem uvedenej ochrany, ktorú poskytovalo civilné právo, prétor umožnil ochranu prostredníctvom **prohibitórnych (zakazujúcich) interdiktov** tomu, kto fakticky vykonával niektorú pozemkovú služobnosť, pokiaľ sa výkon uskutočňoval bezvadné (*nec vi nec clam nec precario*). Takáto predbežná ochrana dokonca prichádzala do úvahy aj v prospech neoprávneného užívateľa, čím sa mal dosiahnuť podobný cieľ ako pri ochrane držby - obmedzenie súkromnej svojpomoci.

Právna úprava pozemkových služobností v modernom práve je identická s úpravou v rímskom práve (§ 472 a nasl. ABGB, § 1018 a nasl. BGB či. 730 a nasl. ZGB).

Pozemkové a osobné služobnosti - spoločné a rozdielne vlastnosti.

§ 56. Služobnosti (servitutes)

I. Všeobecne o služobnostiach

Služobnosť (*servitus*) je obmedzené vecné právo v určenom rozsahu užívať cudziu vec, ktoré je neoddeliteľne späté buď s určitým pozemkom, alebo s určitou osobou. Podľa toho sa v rímskom klasickom práve rozlišovali **pozemkové služobnosti** (*iura praediorum, servitutes praediorum*) a **osobné služobnosti** (*servitutes personae, servitutes personales*). Základom tohto delenia je Marcianov výrok v Digestách: „Služobnosti sú buď osobné, ako užívanie a požívanie, alebo vecné, ako vidiecke a mestské“ (*Servitutes aut personarum sunt, ut usus et usufructus, aut rerum, ut servitutes rusticorum praediorum et urbanorum* - Marci. D. 8, 1, 1).

Pozemkové služobnosti boli historicky staršie než osobné služobnosti. Ich význam sa prejavoval už v najstaršej dobe, v ktorej napríklad vidiecke (poľné) služobnosti patrili medzi *res mancipi*. K nim postupne pribúdali ďalšie, až napokon neskoroklasické právo a justiniánske právo počítalo s celým radom konkrétnych právnych inštitútov patriacich k služobnostiam.

Medzi pozemkovými a osobnými služobnosťami boli nasledujúce rozdiely:

1. Pozemkové služobnosti zasahovali do cudzieho vlastníckeho práva len v úzko vymedzenej miere (napr. právo prechodu cez cudzí pozemok), osobné služobnosti boli zamerané na celkové hospodárske využitie cudzej veci (napr. užívanie cudzej veci a poberanie plodov z nej).
2. Pozemkové služobnosti mali vzhľadom na svoju funkciu trvalý charakter, lebo pokiaľ vznikli, existovali dovtedy, kým existovali pozemky, ku ktorým sa viazali. Naproti tomu osobné služobnosti mali dočasný charakter, pretože zanikli najneskôr smrťou oprávneného.
3. Z toho ďalej vyplývalo, že pozemkové služobnosti nebolo možné zriadiť pod podmienkou (*conditio*) a ani s počiatočným alebo konečným časovým obmedzením, kým pri osobných služobnostiach mohla existovať aj podmienka aj časové obmedzenie.
4. Pozemkové služobnosti boli scudziteľnými a zdediteľnými subjektívnymi právami, osobné služobnosti nebolo možné previesť na iného ani počas života (*inter vivos*), ani v prípade smrti (*mortis causa*).

Pre obe skupiny služobnosti platili tieto spoločné zásady:

1. Nikto si nemohol zriadiť pre seba služobnosť na vlastnej veci (*nemini res sua servit*), preto služobnosť zanikla, ak sa oprávnený stal vlastníkom slúžiacej veci (*consolidatio*).
2. Oprávnený bol povinný vykonávať služobnosť šetrne (*servitutibus ci-viliter utendum est*).
3. K služobnostiam ako k nesamostatným predmetom práv nebolo prípustné zriadiť ďalšiu služobnosť (*servitus servitutis esse non potest*).
4. Služobnosť zaväzovala vlastníka slúžiacej veci zásadne niečo strpieť (*pati*), hovoríme o tzv. afirmatívnej služobnosti (napr. vodné právo), alebo niečo prekonať (*nonfacere*), hovoríme o tzv. negatívnej služobnosti, napríklad právo na výhľad. Iba výnimočne mohla služobnosť viesť k aktívnemu konaniu, ak vlastníak slúžiaceho pozemku bol povinný udržiavať svoj múr či stĺp, o ktorý sa opierať susedný dom (*oneris ferendi*).

Až neskôr sa v našom Občianskom zákonníku znovu upravili vecné práva k cudzej veci. Namiesto služobnosti sa u nás zaviedli vecné bremená s analogickým právnym obsahom, aký mali v Ríme služobnosti.

II. Pozemkové služobnosti (servitutes praediorum)

Pozemkové služobnosti sú scudziteľné a zdediteľné obmedzené vecné práva, ktoré umožňujú zasahovať do vlastníckeho právajedného pozemku s cieľom lepšie využiť susedný pozemok.

Predmetom pozemkovej služobnosti bol tzv. slúžiaci pozemok (*prae-dium serviens*), ktorý sa nachádzal v právne podriadenom (ovplyvniteľnom) pomere k druhému, tzv. **panujúcemu pozemku** (*praedium dominans*), v prospech ktorého sa služobnosť zriadila. Právna podstata pozemkových služobností spočívala v tom, že na vlastníka panujúceho pozemku prenesené užívacie právo bolo časťou vlastníckeho práva vlastníka služobného pozemku, a preto v tomto zmysle služobnosť spôsobovala obmedzenie vlastníckeho práva, hoci služobnosť bola čo do kvantity od začiatku obmedzeným právom. Napriek tejto obmedzenosti právo služobnosti pôsobilo vecnoprávne, t.j. oprávnený mal väčšiu mieru právnej ochrany (aj proti tretím) než iní užívatelia cudzej veci, ak mali k dispozícii iba obligáčné právo pôsobiace relatívne (napr. nájomník, árendátor, vypo-žičiavateľ a pod. - pozri záväzkové právo).

Pre pozemkové služobnosti sa vyžadovalo, aby boli pre panujúci pozemok užitočné (*utilitas*), aby slúžiaci pozemok susedil s panujúcim (*vincini-tas*) a aby výkon služobnosti bol trvalé možný (*perpetua causa*).

Podľa svojho hospodárskeho určenia sa v Ríme rozlišovali **pozemkové služobnosti vidiecke čiže poľné** (*iura praediorum rusticorum*) a **služobnosti mestské čiže domové** (*iura praediorum urbanorum*). Staršie boli vidiecke služobnosti, ku ktorým patrili cestné práva, a to **právo prechodu cez cudzí pozemok** peši, koňmo alebo nesením na nosidlách (*iter*), právo hnať dobytok, prípadne prechod vozom (*actus*), právo jazdy po vozovej ceste (*via*, zahrnovala *iter* aj *actus*); **vodné služobnosti**, a to právo čerpať vodu (*aquae haustus*), právo viesť vodovod (*aquae ductus*), právo dohnať dobytok k vode na služobnom pozemku (*pecoris ad aquam appellendi*); **práva pastvy**, a to právo pásť dobytok patriaci k panujúcemu pozemku na slúžiacom pozemku (*ius pascendi*); právo mať chatu na služobnom pozemku pre strážcu dobytku (*ius tugurii*); práva vykonávať rozličné činnosti, a to hasiť vápno (*ius calsis coquende*), právo brať z lesa drevo (*ius silvae caeduae*), ťažiť piesok (*ius harenae fodiendae*), kameň (*lapidis eximendi*) a kriedu (*cratae eximendae*) zo služobného pozemku vždy v rozsahu zodpovedajúceho účelu zriadenia.

K **mestským služobnostiam** patrili niektoré negatívne služobnosti, a to zákaz stavať nad určitú výšku (*altius non tollendi*), aby sa stavbou neodňalo svetlo oknám panujúcej stavby (*ne luminibus officiatur*) alebo aby sa neodňal výhľad z panujúceho pozemku (*ne prospectui officiatur*); práva týkajúce sa dažďovej vody, a to právo na odtok dažďovej vody na susedný pozemok zo strechy (*servitus stillicidii*) alebo pomocou žľabu (*servitus fluminis*); práva zasahovať do vzdušného priestoru, a to právo posunúť strechu alebo balkón nad susedný pozemok (*servitus protegendi*); práva na imisie, a to právo vháňať dym či vodu nad obvyklú mieru (*servitus fumi im-mittendi*, *servitus aquae immittendae*).

Pozemkové služobnosti najčastejšie vznikali na základe *in iure cessio*, ďalej prostredníctvom vindikačného odkazu (pozri dedičské právo) alebo určovacou žalobou (*adiudicatio*). Vidiecke služobnosti (*iter*, *via*, *actus*, *aquae ductus*) ako *res mancipi* mohli vznikáť aj na základe mancipácie.

Zánik pozemkových služobností mohol nastať vzdaním sa práva, splynutím vlastníckeho práva k obidvom pozemkom (*confusio*), odpadnutím užitočnosti slúžiaceho pozemku (napr. vyschnutie prameňa; ak sa prameň znovu objavil, zaniknutá služobnosť sa obnovila). Vidiecke služobnosti zanikli aj nevykonávaním práva (*non usus*) počas dvoch rokov.

Podľa *ius civile* na ochranu pozemkových služobností slúžila *rei vindi-catio servitutis*, nazývaná tiež *actio confessoria*, ktorá bola zameraná predovšetkým proti vlastníkovi slúžiaceho pozemku, prípadne aj proti iným držiteľom. Jej hlavným cieľom bolo uznanie služobnosti. Táto žaloba však nebolajedinou, na základe ktorej sa riešil spor o existenciu či neexistenciu služobnosti. S podobnou otázkou sme sa už stretli pri *actio negatoria*. Rozdiel medzi nimi spočíval v tom, že ten, kto služobnosť dokazoval, vystupoval pri *actio confessoria* ako žalobca, pri *actio negatoria* ako žalovaný, a ten, kto služobnosť popieral, vystupoval pri *actio confessoria* ako žalovaný, pri *actio negatoria* ako žalobca. Pritom vznikol zaujímavý problém: kedy mal podať žalobu uchádzač o služobnosť a kedy ten, kto ju popieral. Pre vlastníka domného slúžiaceho pozemku bolo podnetom na začatie sporu (*actio negatoria*) vykonávanie služobnosti, pre toho, kto si uplatňoval právo na služobnosť, jej nevykonávanie v dôsledku nevyhovujúceho stavu slúžiaceho pozemku (*actio confessoria*).

Okrem uvedenej ochrany, ktorú poskytovalo civilné právo, prétor umožnil ochranu prostredníctvom **prohibitórnych (zakazujúcich) interdiktov** tomu, kto fakticky vykonával niektorú pozemkovú služobnosť, pokiaľ sa výkon uskutočňoval bezvážne (*nec vi nec clam nec precario*). Takáto predbežná ochrana dokonca prichádzala do úvahy aj v prospech neoprávneného užívateľa, čím sa mal dosiahnuť podobný cieľ ako pri ochrane držby - obmedzenie súkromnej svojpomoci.

Právna úprava pozemkových služobností v modernom práve je identická s úpravou v rímskom práve (§ 472 a nasl. ABGB, § 1018 a nasl. BGB či. 730 a nasl. ZGB).

III. Osobné služobnosti (servitutes personae)

Vjustiniánskom práve sa podľa vzoru klasických pozemkových služobností vytvorila kategória služobností nazývaných **osobné služobnosti** (*servitutes personae* alebo *personales*). Pokiaľ pozemkové služobnosti patrili aktuálnemu vlastníkovi pozemku, osobné služobnosti sa zriaďovali len určitej osobe. Inak predpisy o nadobúdaní, zániku a ochrane osobných služobností boli v podstate zhodné s predpismi, ktoré platili pre pozemkové služobnosti.

1. Požívacie právo (ususfructus)

Požívacie právo (*ususfructus*) bolo osobnou služobnosťou zabezpečujúcou určitej osobe právo cudziu plodonosnú vec bez ohľadu na to, kto je jej vlastníkom, určitým spôsobom užívať a brať z nej plody, zachovávajúc pritom jej podstatu, t.j. hospodárske

určenie. Požívacie právo podobne definoval Paulus: „Právo požívania je právo cudziu vec užívať a brať z nej plody pri zachovaní jej podstaty" (*Usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia* - Paul. D. 7, 1, 1).

Z uvedeného vyplýva, že požívacie právo bolo výsostne osobným právom určitej osoby, t.j. bolo s ňou neoddeliteľne a nezdediteľne spojené. Pravda, výkon požívacieho práva mohol požívateľ preniesť na inú (tretiu) osobu (nie však samo požívacie právo).

Poživacie právo dávalo oprávnenému rozsiahle právne postavenie k veci: zahŕňalo jednak **právo cudziu vec užívať** (*ILSUS*) a zároveň aj **právo brať z nej plody** (*fructus*). V dôsledku tohto silného zásahu do vlastníckeho práva zostávalo vlastníkovi iba tzv. **holé vlastníctvo** (*nuda proprietas*), lebo z faktickej moci nad vecou, ako aj z požívania veci bol vylúčený. Keďže požívateľ bol oprávnený získavať plody, muselo sa mu k nim priznať aj vlastnícke právo (inak by sa jeho nadobúdanie plodov stalo protiprávnym). Podľa predchádzajúceho výkladu (pozri rozdelenie vecí) požívateľ nadobúdal plody do kviritského vlastníctva až zberom (*percepciou*); separáciou pripadli najprv vlastníkovi.

Predmetom požívacieho práva boli nespotrebitelné hmotné veci, najmä pozemky, budovy (požívateľ ich mohol prenajímať), zvieratá (mal právo nadobúdať mláďatá zvierat, ako aj ich produkty, ak mal stádo, bol povinný ho o chýbajúce kusy dopĺňať novonarodenými mláďatami).

Pôvodným účelom požívacieho práva bolo dedičskoprávne zaopatriť vdovu a nevydaté dcéry za predpokladu zachovania majetkovej substance pre mužských descendantov. Neskôr sa rozšírilo aj na oblasť právnych úkonov medzi živými a zriaďovalo sa, samozrejme, na určitý čas.

Poživacie právo vznikalo na základe vindikačného legátu (pozri dedičské právo). V klasickom práve sa medzi živými zriaďovalo pomocou *in iure cessio*, za Justiniána neformálnym právnym úkonom. **Zaniklo** vzdaním sa požívacieho práva, smrťou oprávneného alebo obmedzením jeho právnej spôsobilosti (*capitis deminutio*), zlúčením požívacieho práva s vlastníckym právom (*consolidatio*), zánikom veci alebo vydržaním v dôsledku neužívania veci (pri pozemkoch dva roky, pri ostatných veciach jeden rok).

Hoci požívateľ fakticky ovládal vec, nebol civilným držiteľom, ale len detentorom (naturálnym držiteľom). Napriek tomu prétor chránil jeho detenciu osobitnými interdiktmi. Na uplatnenie jeho vecného práva voči vlastníkovi a držiteľovi poskytoval prétor úzusfruktuárovi *vindicatio usus-fructus* alebo *actio confessoria*, kým vlastník mohol prisvojenie si požívacieho práva odstrániť pomocou *actio negatoria*.

2. Užívacie právo (usuš) a iné osobné služobnosti

Užívacie právo (*usuš*) ako samostatné vecné právo podliehalo v zásade tým istým pravidlám ako požívacie právo. Bolo zamerané len na užívanie cudzej nespotrebitelnej veci bez práva brať plody (*usuš sine fructu*), resp. len v rozsahu potrieb oprávneného. Klasické právo dovoľovalo užívateľovi (uzuárovi) z užívania získavať určité úžitky len pre svoju osobnú spotrebu. Napríklad užívateľ (uzuár) pozemku bol oprávnený brať drevo, zbierať ovocie, kvety, čerpať vodu pre svoju vlastnú spotrebu, ale nebol oprávnený brať poľnohospodárske produkty, ako olej, obilie a poľné plody. Z Justiniana sa užívateľovi všeobecne priznával zber plodov pre vlastnú spotrebu.

Vecné **právo bývať v cudzom dome** (*habitatio*) a vecné **právo využívať pracovnú silu cudzích otrokov alebo zvierat** (*operae servorum vel animalium*) nemali v klasickom práve jednoznačnú povahu. Bolo totiž sporné, či sa tieto práva mali považovať za požívacie, alebo len za užívacie (Ulp. D. 7, 8, 10 pr. a nasl.). Až justiniánske právo ich uznalo za samostatné osobné služobnosti (C. 3, 33, 13).

Dedičný nájom a dedičné právo stavby - charakteristika.

§ 57. Ostatné užívacie vecné práva

I. Dedičný nájom (emphyteusis)

Historicky sa dedičný nájom v Ríme vyvinul z užívania štátnych (verejných) pozemkov (*ager publicus*). Najprv cenzori odovzdávali časti štátnych pozemkov na určitý čas (päť rokov) za nájomné (*vectigal*) alebo do dedičného nájmu. Podobným spôsobom postupovali aj obce. V 3. storočí po Kr. však cisár zaviedol pre svoje domény dlhodobý alebo časovo neobmedzený dedičný nájom, nazývaný *emphyteusis*, ktorý sa rozšíril aj na vzťahy medzi súkromnými osobami.

Právne postavenie dedičného nájomníka (*emphyteuta*) spočívalo v plnom užívanom práve k prenajatému cudziemu pozemku a v disponovaní ním. Dedičný nájomník bol povinný vlastníkovi platiť ročné nájomné za užívanie pozemku (*canon, vectigal*) a oznámiť mu jeho zamýšľané scudzenie. V takomto prípade mal vlastník predkupné právo alebo nárok na 2 % z kúpnej ceny (*laudemium*).

Na ochranu práv dedičného nájomníka sa uplatňovala držobná ochrana interdiktmi, ako aj všetky vlastnícke žaloby ako *actiones utiles*.

Z toho dôvodu v stredoveku glosátori a komentátori emfyteutovi (aj superficiárovi) pririekli tzv. úžitkové vlastníctvo (*dominium utile*) oproti tzv. priamemu vlastníctvu pôvodného vlastníka (*dominium directum*). Týmto spôsobom sa v stredoveku pre feudálne lénne vzťahy vytvorila náuka o tzv. delenom vlastníctve, ktorá nájomníkovi (vazalovi) priznávala „úžitkové vlastníctvo" a vlastníkovi „priame vlastníctvo".

Dedičný nájom bol teda v Ríme rozsiahlym vecným užívacím právom k cudziemu pozemku, ktoré oprávnenému zabezpečovalo právne postavenie blížiace sa k postaveniu vlastníka. Preto dedičný nájom (*emphyteusis*) možno vymedziť ako zdediteľné a scudziteľné vecné právo na cudzom plodonosnom pozemku hospodáriť a brať z neho plody.

II. Dedičné právo stavby (*superficies*)

Ak niekto na cudzom pozemku postavil budovu, vlastnícke právo k nej nadobudol nie stavebník, ale vlastník pozemku (*superficies sólo cedit*). Preto na podporu stavebnej činnosti (súkromnej) na štátnych pozemkoch začali štát i obce umožňovať stavby v podobe samostatného vecného práva, nazývaného *superficies*. Toto dedičné právo stavby bolo zdediteľným a scudziteľným právom, pričom stavebník bol povinný vlastníkovi pozemku platiť nájomné (*solarium*). V období klasického práva sa dedičné právo stavby prenieslo aj do oblasti súkromného práva.

Stavebník (superficiár) síce nebol interdiktným držiteľom, avšak pri užívaní stavby ho chránil osobitný interdikt *de superficibus* podľa vzoru dr-žobného interdiktu *uti possidetis* (Ulp. D. 43, 18, 1 pr.) alebo žaloba *infactum* podobná reivindikačnej žalobe vlastníka. Vzhľadom na právne postavenie superficiára, dedičné právo stavby môžeme vymedziť ako zdediteľné a scudziteľné vecné právo užívať stavbu na cudzom stavebnom pozemku.

Predmet a subjekt držby, zánik držby.

I. Zánik držby *corpore et animo*

Corpore et animo tvorilo skutkovú podstatu nielen nadobudnutia držby, ale logicky aj skutkovú podstatu jej zániku, čo v praxi znamenalo, že ak odpadli oba prvky, držba zanikla. V podstate sa v Ríme rozlišovali dva druhy zániku držby *corpore et animo*: opustenie veci a odovzdanie veci.

1. **Opustenie veci** (*derelictio*) sa stalo spôsobom, ktorým držiteľ dal najavo, že v budúcnosti vec nechce držať. Tento jeho úmysel bolo možné postrehnúť v prípade, ak vec napríklad odhodil, nestaral sa ďalej o jej osud, nechcel o nej vedieť, nechal ju napospas, alebo sa jej zriekol a pod. V takýchto prípadoch zanikla držba *corpore et animo*, t.j. zánikom oboch prvkov držby.

2. **Odovzdanie veci** (*traditio*). Tak ako sa s tradíciou spájalo nadobudnutie držby, spájal sa s ňou aj jej zánik. Keďže *traditio* bola svojou podstatou predovšetkým prevodom držby medzi zúčastnenými jednotlivcami, znamenalo to, že sa vždy predpokladali dva proti sebe stojace prejavy vôle a tomu zodpovedajúce zasa dvojaké právne účinky: najednej strane nadobudnutie držby (prijatím veci od odovzdávateľa), na druhej strane zároveň zánik držby (odovzdaním veci príjemcovi). Principiálne sa tak však nemuselo vždy stať. V klasickom práve, keďže sa vychádzalo z fakticity držby, ak niekto odovzdal vec druhému, odovzdávajúci prestal byť držiteľom, a to aj vtedy, ak sa príjemca držiteľom veci nestal (napr. pre duševnú chorobu).

V podrobnostiach o zániku držby odovzdaním veci platilo všetko, čo sme uviedli o nadobudnutí držby odovzdaním.

II. Zánik držby *corpore*

V istých prípadoch držba zanikla aj vtedy, ak zaniklo *corpore*, hoci *animus* bol daný aj naďalej. Boli to najmä situácie, v ktorých nebolo odôvodnené použitie zásady „úmysel zachováva držbu“. Sem patrila **strata veci**. Márne chcel mať niekto stratenú vec aj naďalej v držbe, zánikom *corpore* zanikla aj sama držba. Nebolo vôbec rozhodujúce, či možnosť telesného pôsobenia zanikla z viny niekoho alebo náhodou. Rovnako bolo bezvýznamné aj to, či sa vec následkom straty dostala do držby tretieho, alebo či sa niekde nachádzala bez pána. Ak by bývalý držiteľ aj vedel, kde sa vec nachádza, ale *corpore* nemôže na ňu pôsobiť, držba zanikla (napr. ak prsteň spadol do šireho mora).

Osobitný prípad tvoril **otrok na úteku** (*servus fugitivus*). Voči nemu zanikla držba *corpore* až v okamihu, keď sa ho niekto tretí zmocnil. Dovtedy bol v držbe svojho pána.

Držba naopak nezanikla, ak sa vec nachádzala v mocenskej sfére držiteľa, hoci ju nevedel nájsť (napr. prsteň odložený vo vlastnom dome). Podobne, ale na inom základe, nezanikla držba ani vtedy, ak držiteľ prenechal vec inému (nájomníkovi, árendátorovi a pod.). Prenechanie veci v takomto prípade neviedlo k prevodu držby, a preto pôvodný držiteľ, hoci nemal *corpore*, zostal civilným držiteľom; príjemca nadobudol len naturálnu držbu.

III. Zánik držby *animo*

V klasickom práve bol problematický zánik držby v dôsledku straty dr-žobnej vôle. Faktickosť držby už pojmovovo vylučovala, aby proti skutočnému stavu (*corpore*) bolo možné držbu zrušiť čírou vôľou. Až v justiniánskom práve sa presadilo pravidlo, podľa ktorého ak držiteľ nechcel mať naďalej držbu - a tento svoj úmysel dal najavo - držba zanikla, hoci možnosť pôsobiť *corpore* bola ešte daná. Výnimku tvoril stav duševnej choroby - duševne chorý síce držbu nemohol nadobudnúť, keď však ochorel po nadobudnutí držby (strata dr-žobnej vôle), držba nezanikla.

IV. Zánik držby so zreteľom na subjekt

Rímske právo rozlišovalo medzi fyzickou smrťou človeka (*exitus*) a tzv. civilnou smrťou (*capitis deminutio maxima*). Vzhľadom na faktickosť držby by bolo celkom logické, že fyzickou smrťou držiteľa zanikla aj držba. Do držby nebola možná ani singulárna, ani univerzálna sukcesia, dedič musel vec uchopiť, resp. inak začať na ňu fakticky pôsobiť, aby ho bolo možné považovať za držiteľa.

Ak však civilný držiteľ vykonával svoju držbu prostredníctvom naturálneho držiteľa (napr. nájomníka), smrť naturálneho držiteľa nespôsobila zánik civilnej držby prenájomateľa.

Podobná situácia nastala aj vtedy, ak niekto stratil právnu subjektivitu (*capitis deminutio maxima*), hoci tento stav nebol úplne totožný s fyzickou smrťou. Stratou právnej subjektivity civilná držba zanikla, naturálna držba trvala ďalej.

V. Zánik držby so zreteľom na predmet

Z faktickosti držby vyplývalo, že držba zanikla aj vtedy, keď **vec fyzicky zanikla**, bez ohľadu na to, či zanikla z viny držiteľa (napr. sprostredkovaním, zničením veci), z viny tretích alebo náhodou. Držba zanikla aj premenou veci **spracovaním** (napr. ak si niekto z vlny iného zhotovil tkaninu - Paul. D. 41, 2, 30, 4). Uvedené prípady úzko súviseli so zánikom držby *cor-pore*, prípadne *corpore et animo*.

Osobitný význam pre zánik držby so zreteľom na predmet mala situácia, keď sa predmet držby dostal mimo právneho obehu (z veci pôvodne *in commercio* sa stala *res extra commercium*, napr. niekoho pochovali na mojom pozemku). V takom prípade zanikla len civilná držba.

§ 45. Subjekt držby

Klasickí právnici s predmetom držby spájali osobitú spôsobilosť, tzv. **držobnú spôsobilosť**.

1. Spôsobilosť na civilnú držbu mal v Ríme len ten, kto bol spôsobilý mať majetok, teda kto bol svojprávny (*sui iuris*). Takáto právna konštrukcia vyplývala viac-menej z charakteru civilnej držby, ktorá sama smerovala k nadobudnutiu vlastníckeho práva vydržaním. Keďže subjektom vlastníckeho práva v Ríme bol len *pater familias*, logicky jedine on bol subjektom civilnej držby. Všetky ostatné v rodine podriadené slobodné osoby a otroci boli z civilnej držby vylúčené.

Civilne nebol spôsobilý držať vec ani obdarovaný manžel v dôsledku zákazu darovania medzi manželmi, hoci by bol svojprávny (*sui iuris*) (Paul. D. 24,1, 26 pr.). Najstaršie právo obdarovaného manžela nepovažovalo za držiteľa veci, resp. jeho držbu považovalo za spornú. Až právnik Iulianus (klasické právo) ako prvý uznal prevod držby medzi manželmi a na strane obdarovaného ju kvalifikoval ako držbu pre držiteľa (*possessio pro possessore-re* - Ulp. Iul. D. 5, 3, 13, 1).

V rímskom práve teda na nadobudnutie civilnej držby nestačila existencia kauzy (*iusta causa possessionis*), ale sa vyžadovala aj spôsobilosť v konkrétnom prípade založiť stav civilnej držby. V náuke sa táto spôsobilosť nazýva byť držiteľom alebo spôsobilosť na držbu, čím sa zdôrazňoval „aristokratický“ charakter civilnej držby.

2. Spôsobilosť na naturálnu držbu mali v Ríme tí, ktorých právne postavenie (*status*) vyjadrovalo osobnú (aj sociálnu) závislosť od nositeľa moci. Boli to syn pod otcovskou mocou, manželka *in manu*, dcéra pod otcovskou mocou, osoby pod kuratelou a tutelou, skrátka, všetky nesvojprávne osoby (*alieni iuris*). Podobné postavenie mal v tomto ohľade aj otrok.

§ 46. Predmet držby

I. Držba veci

Predklasické a klasické právo uznávali za objekt držby iba hmotné veci, čo úplne zodpovedalo už viackrát uvedenej fakticite držby. Len to mohlo byť predmetom držby, na čo mohol držiteľ fyzicky pôsobiť (Paul. D. 41, 2, 3 pr.).

Z hmotných vecí osobitný právny režim platil pre **ovládanie** zložených vecí. Platilo pravidlo, podľa ktorého ak mal niekto v držbe zloženú vec, mal ju v celosti, a nie jej jednotlivé časti. Napríklad ten, kto bol držiteľom domu, nemal v držbe jednotlivé kusy stavebného materiálu (tehly, okná, dvere a pod.). Ak áno, museli by byť predmetom jeho držby ešte pred postavením domu. To znamená, že ak došlo k zbúraniu domu pred vydržaním, bývalý držiteľ domu musel znovu dostať do držby stavebný materiál.

Osobitný prípad tvorila **držba plodov, resp. plodonosnej veci**. Ak boli prirodzené plody predmetom držby dobromyseľného držiteľa, do vlastníctva ich nadobúdal už oddelením (*separatio*).

II. Držba práva

Nehmotné veci sa pôvodne nemohli stať predmetom držby. V pokla-sickom práve sa presadila myšlienka, že aj subjektívne právo môže byť objektom držby. Okruh držobných predmetov sa tým rozšíril o vecné práva k cudzej veci, konkrétne o pozemkové a osobné služobnosti; za držiteľa sa považoval aj emfyteuta a superficiár (pozri § 57). Terminologický sa takáto držba nazývala **držba právna** (*possessio iuris*) alebo **akoby držba** (*quasi possessio*) a rozumel sa ňou skutočný výkon práva.

Záložné právo – pojem, účel (funkcie) a druhy.

§ 58. Záložné právo

I. Pojem, podstata a účel záložného práva

Záložné právo bolo vecné právo, ktoré patrilo veriteľovi pohľadávky umožňujúce zaistenie pohľadávky trvalým vyčlenením určitej veci z majetku dlžníka pre prípad jeho budúcej insolventnosti.

Pre záložné právo platili v Ríme tieto **spoločné pravidlá**:

1. Záložné právo sa viazalo na založenú vec. Posilňovalo tým osobnú pohľadávku proti dlžníkovi poskytnutím reálnej istoty pôsobiacej voči každému, pretože bez právnej úpravy tejto istoty by mal veriteľ svoju pohľadávku zabezpečenú len osobnou žalobou.

2. **Záložné** právo bolo akcesorickým právom, lebo slúžilo zaisteniu žalobou zabezpečenej pohľadávky. Mohlo vzniknúť a trvať dovtedy, kým existovala a trvala pohľadávka, pričom prevod pohľadávky mal za následok aj prevod záložného práva. V tomto zmysle sa záložné právo ako absolútne subjektívne právo viazalo na pohľadávku ako na relatívne subjektívne právo, a tým posilňovalo právnu pozíciu veriteľa.

3. Záložným právom zaistená pohľadávka bola spravidla peňažnou pohľadávkou, ktorú veriteľ poskytol dlžníkovi ako úver. **Úverom** (kreditom) treba rozumieť právno-ekonomický prostriedok, na základe ktorého veriteľ dobrovoľne, zvyčajne za peniaze, prenechával časť svojho majetku dlžníkovi, aby dlžník mohol bez porušenia vlastníckeho práva veriteľa určité veci užívať, pretože ich viac potreboval alebo lepšie využil. Základom úveru či úverového vzťahu bol v starovekom Ríme (takisto ako v súčasnosti) právny úkon zameraný na prevod vlastníckeho práva k peniazom a jeho právnou formou sa pravidelne stávala pôžička (*mutuum*). Poskytnutie peňažnej pôžičky (peňažného úveru) bolo teda aj (spravidla) dôvodom vzniku záložného práva.

4. Záložné právo plnilo v Ríme v podstate **trojakú funkciu**:

a) v čase od jeho vzniku až po jeho konečnú realizáciu nútilo dlžníka splniť dlh (**tzv. donucovacia funkcia**);

b) ak dlh nebol splnený a nezanikol ani iným spôsobom, veriteľ mal právo pri splatnosti pohľadávky uspokojiť sa speňažením založenej veci (**tzv. uhradzovacia funkcia**);

c) speňaženie zálohu tvorilo podporný zdroj uspokojenia veriteľovi pohľadávky (**tzv. subsidiárna funkcia**).

Podobné funkcie ako v Ríme plní i moderné záložné právo, ktoré je v mnohých detailoch podobne upravené ako v starovekom Ríme.

II. Druhy záložného práva

Historicky sa v Ríme vyvinuli tri druhy záložného práva:

- *fiducia*,
- ručný záloh (*pignus*),
- zmluvný záloh (*hypotheca*).

Predmet a obsah záložného práva.

III. Predmet záložného práva (záloh)

Podľa klasického práva predmetom zálohu mohla byť každá vec spôsobilá na speňaženie, čiže nielen hmotná vec, ale aj pohľadávka (*pignus nomi-nis*). Záložné právo sa mohlo vzťahovať na jednotlivé veci alebo práva (**špeciálny záloh**), na zložené veci (**kolektívny záloh**, napr. inventár) a podľa okolností aj na celý súčasný alebo budúci majetok dlžníka (**generálny záloh** - Ulp. D. 20, 1, 6).

Záložný veriteľ bol povinný predmet záložného práva starostlivo chrániť. Predmet záložného práva mohol užívať a požívať len so súhlasom dlžníka. Neoprávnené užívanie zálohu sa v rímskom práve chápalo ako civilný delikt krádeže (*furtum* - pozri § 71, II, 1). Ak sa predmetom záložného práva stala plodonosná vec, zber plodov záložným veriteľom sa považoval za mlčky povolený. Takéto užívacie záložné právo (*antichresis*) bolo známe najmä vo východných provinciách rímskeho štátu.

IV. Obsah záložného práva

Záložný veriteľ mal k založenej veci právo držby (vecné právo) a právo záloh predat' (záväzkové právo).

1. Právo držby (*ius possidendi*)

Záložný veriteľ mal právo držby založenej veci (*ius possidendi*), len čo sa záložné právo zriadilo (ručný záloh) alebo len čo sa pohľadávka stala splatnou a sám nebol uspokojený (hypotéka). Toto právo záložného veriteľa nemožno stotožňovať s právom vlastníka na držbu, pretože záložný veriteľ bol iba cudzím držiteľom, presnejšie naturálnym držiteľom. Pre obe tieto držby - vlastnú a cudziu - bolo spoločné, že držba sa tu javila ako subjektívne právo, a fakticita ako základ každej držby bola až druhoradá. Osobitosť tejto naturálnej držby sa prejavovala v ochrane záložného veriteľa držobnými interdiktmi, ako keby šlo o vlastnú držbu.

2. Právo záloh predat' (*ius distrah.en.di*)

Právo veriteľa záloh predat' (*ius distrahendi*) a z predanej veci vyrovnať svoju pohľadávku, bolo prejavom **tzv. uhradzovacej funkcie záložného práva** (pozri predchádzajúci text). Tvorilo vlastné jadro záložného práva, avšak v rímskom práve sa dôsledne neuskutočňovalo.

Uhrádzanie pohľadávky sa v najstaršom období uskutočňovalo podobne ako pri fídúcii, prepadnutím zálohu v prospech veriteľa, čo však prinášalo nebezpečenstvo úžery, a preto cisár Konštantín takéto dohody o prepadnutí zálohu zakázal.

V období **predklasického práva** sa začali pravidelne vyskytovať dohody, na základe ktorých sa mal veriteľ uspokojiť predajom zálohu (*pactum vendendo*). Na konci obdobia **klasického práva** sa veriteľovo oprávnenie na záložný predaj považovalo za dané, aj keď sa dohoda veriteľa s dlžníkom netýkala predaja zálohu. Záložný kúpno-predaj sa tým stal pravidelnou, samostatnou a pritom základnou súčasťou veriteľovho práva. O tom sa Ulpianus vyjadril celkom jednoznačne: „Ak sa však o predaji zálohu nič nedohodlo, platí predsa právo (ho) predat' za predpokladu, že sa nedohodlo, že (predaj) je zakázaný" (*Sed etsi non convenerit de distrahendopigno-re, hoc tamen iure utimur, ut liceat distrahere, si modo non convenit, ne liceat* - Ulp. D. 13, 7, 4).

Záložný kúpno-predaj z **hľadiska vecného práva** sa uskutočňoval tak, že záložný veriteľ scudzoval záloh ako nevlastník. Právne sa tento prípad konštruoval takým spôsobom, že už pri uzavieraní záložnej zmluvy, ak ju uzavieral vlastník, sa predpokladal jeho súhlas s neskorším možným scu-dzením (Gai Inst. 2, 64). V dôsledku toho sa kupujúci stával kviritským vlastníkom k *res nec mancipi* a bonitárnym vlastníkom k *res mancipi*. Z **hľadiska obligačného práva** uskutočnený záložný kúpno-predaj zaplatením kúpnej ceny vo všeobecnosti spôsoboval zánik veriteľovej pohľadávky.

Z povahy veriteľovho práva ďalej vyplývalo, že veriteľ k prevzatej kúpnej cene nadobúdval kviritské vlastníctvo do výšky svojej pohľadávky: prebytok (*hyperocha*) bol povinný vydať dlžníkovi. Ak sa nenašiel žiadny kupujúci, veriteľ si mohol nechať pririeknuť vlastnícke právo od cisára (*im-petratio dominii*).

Predpoklady záložného kúpno-predaja boli nasledovné:

a) **splatnosť pohľadávky** zaistenej záložným právom. Splatnosťou pohľadávky rozumieme časový okamih pohľadávky, v ktorom sa stala splniteľnou alebo zročnou, teda dospelou. **Splniteľnosť pohľadávky** nastala až vtedy, keď mal veriteľ prvýkrát právo vymáhať plnenie od dlžníka (vznik žaloby, *actio nata*), inými slovami, keď nastal čas plnenia.

Okamih splatnosti pohľadávky mal aj ďalší procesnoprávny význam, pretože splatnosťou sa spravidla začínalo **plynutie premŕčacej doby** a obli-gačnoprávny význam, lebo dlžníkom zavinené nesplnenie dlhu malo za následok jeho omeškanie (*mora debitoris* - pozri § 64, IV);

b) **nesplnenie zaistenej pohľadávky**. O nesplnení hovoríme vtedy, keď dlžník záložným právom zaistenú pohľadávku nesplnil včas a riadne. Skutkovú podstatu nesplnenia pohľadávky naplnil dlžník len vtedy, akju nesplnil napriek veriteľovej hrozbe o uplatnení práva záložného predaja (*denuntiatio*). V justiniánskom práve nestačila iba veriteľova hrozba dlžníkovi, ale okrem nej sa vyžadovala aj dvojročná lehota plynúca od okamihu vyjadrenej hrozby, v ktorej by veriteľ mohol realizovať svoje právo na záložný predaj.

Vznik a zánik záložného práva, viacnásobný záloh

V. Viacnásobný záloh veci

K viacnásobnému založeniu tej istej veci dôjde vtedy, keď dlžník len zmluvou (*hypotheca*) už raz založenú vec založí druhému veriteľovi alebo ďalším veriteľom na zaistenie pohľadávky druhého alebo ďalších veriteľov.

Ekonomickej a ani právnej povahe zmluvného zálohu nebráni, aby dlžník svoju vec založil viacerým veriteľom nezávisle od seba.

Hospodárskyje takáto situácia odôvodnená vtedy, ak prvý záloh nevyčerpal hodnotu veci, **právne** zasa vtedy, ak sa pozícia prvého záložného veriteľa nezhorší. Myšlienka viacnásobného zálohu rímskeho práva sa stala základom novodobých kodifikácií občianskeho práva.

Rímske súkromné právo spočiatku v dôsledku práva záložného veriteľa podobného vlastníkovmu právu nepovažovalo za možné viac ráz založiť tú istú vec. Bránili tomu dva inštitúty, ktoré sa vytvorili v najstaršom rímskom záložnom práve, a to *fidúcia* a prepadná klauzula.

a) *Fidúcia*, ako už vieme, znamenala prevod vlastníckeho práva na fidu-ciára (záložného veriteľa), a preto by fiduciant (záložný dlžník) nemohol dovolene ešte raz založiť vec, a tým previesť vlastnícke právo na druhého veriteľa, lebo sám už nebol vlastníkom veci.

b) V rímskom práve sa vyvinula prax, že záložný veriteľ so záložným dlžníkom pripojili k uskutočnenému zálohu aj tzv. prepadnú klauzulu. Prepadná klauzula znamenala nadobudnutie (prepadnutie) vlastníckeho práva k založenej veci v prospech záložného veriteľa ak záložný dlžník nesplnil dlh. Okamihom uzavretia tejto klauzuly záložný veriteľ nadobudol suspenzívne podmienené vlastnícke právo k založenej veci, a preto ďalší záloh by sa prakticky nedal uskutočniť.

V čase klasickeho práva až do doby právnika Juliána bolo už prípustné zriadenie záložného práva pre druhého veriteľa, ale len **na základe sus-penzívnej kondície**, t. j. záložné právo druhého veriteľa bolo možné platne dohodnúť tak, že vzniklo až zánikom záložného práva prvého veriteľa (Afr. D. 20, 4, 9, 3). Tento vývoj sa dokončil v druhej polovici 2. storočia, keď sa uznalo okamžité **nepodmienené** záložné právo druhého a ďalších veriteľov (Marcell. D. 44, 2, 19).

Viacnásobný záloh veci logicky spôsoboval pluralitu záložných veriteľov voči jednému záložnému dlžníkovi, ktorých konkurenčné právne postavenie optimálne vyriešila **zásada poradia (prvenstva)**: „kto je prvý čo do času je prvý čo do práva“ (*prior tempore potior iure* - C. 8, 17, 3 z r. 213). Konkrétne to znamená, že poradie záložných veriteľov sa spravovalo podľa času, v ktorom ich záložné právo vzniklo, t. j. každý záložný veriteľ má *actio pignericia in rem* voči tretím osobám a voči ďalším záložným veriteľom, nie však v poradí vyššie postaveným záložným veriteľom.

Vzhľadom na pluralitu záložných veriteľov platili a postupne sa vyvinuli tieto pravidlá poradia viacnásobného zálohu:

1. Predmet zálohu musí byť **dostatočne hodnotný**, aby mohol zaistiť pohľadávky viacerých veriteľov.
2. Predať záloh pri nesplnení dlhu (*ius distrahendí*) je **oprávnený iba prvý záložný veriteľ** s výnimkou privilegovaného záložného práva (pozri ďalej). Ak záloh predal, mal právo uspokojiť svoju pohľadávku do celej výšky.
3. Ak prvý záložný veriteľ založenú vec predal, ostatní záložní veritelia mali **iba nárok na možné superfluum (zvyšok)** v poradí svojho práva na základe *actio pignericia in personam* voči prvému záložnému veriteľovi, resp. záložnému dlžníkovi.

4. Záložný predaj prvým záložným veriteľom (alebo privilegovaným záložným veriteľom) spôsobuje **zánik všetkých** záložných práv, aj keď pohľadávky záložných veriteľov v horšom poradí neboli vôbec alebo len čiastočne uspokojené. To znamená, že kupujúci nadobúda vec bez obmedzenia záložným právom.

5. Ak zanikne záložné právo prvého záložného veriteľa, ostatní záložní veritelia postupujú na uvoľnené miesto - **zásada pohyblivého záložného postavenia**.

6. Druhý záložný (bezdržobný) veriteľ má *actio Serviana* voči **každému** držiteľovi založenej veci na jej vyždanie, ale prvý záložný veriteľ má právo brániť sa námietkou *rei sibi antepigneratae* (námietka skoršieho záložného práva k veci).

7. Ktorémukoľvek horšie postavenému záložnému veriteľovi patrí *ius offerendi et succedendi*, t. j. **právo ponúknuť** prvému záložnému veriteľovi zaplatenie jeho pohľadávky bez toho, aby sa právne zhoršilo postavenie preskočeného záložného veriteľa. Zaplatením tejto pohľadávky nastúpil do poradia prvého záložného veriteľa, získal právo záloh predat' a právo uspokojiť sa z predaja do výšky a v poradí ním vyplatenej prvej pohľadávky (Marc. D. 20, 5, 5 pr.).

8. Ak sa založí jedna vec dvom veriteľom súčasne, platí zásada *melior est causa possidentis* (kto je držiteľom, má výhodnejšie postavenie), t. j. má právo vec predat'. Preto má v tomto prípade držitelia záložný veriteľ proti *actio Serviana* nedržiacieho záložného veriteľa *exceptio rei sibi quoque pigneratae* (námietka aj sebe založenej veci).

9. Ak vznikne viac záložných práv súčasne, majú rovnaké poradie. Doteraz bola reč o tom, ako rímske právo vyriešilo prostredníctvom

princípu priority problém konkurencie vyvolaný viacnásobným zálohom veci. Princíp priority bol však na sklonku klasického práva prelomený prípadmi tzv. **privilegovaného záložného práva**. Privilegované záložné právo je právo, ktoré predchádza bez ohľadu na čas vzniku všetkým hoci aj starším nepriviligovaným záložným právam. To v praxi znevýhodňovalo nepriviligovaných záložných veriteľov a v značnej miere prispievalo k tomu, že záložné právo samo osebe sa v dôsledku privilegovaných pohľadávok používalo menej často ako napríklad rukojemníctvo (ručenie), čiastočne aj preto (ale to nesúvisí so záložným právom), že publicita vlastníckych vzťahov bola v Ríme veľmi nízka (mancipácia nemá v porovnaní s dnešným inštitútom pozemkovej knihy dostatočne preukaznú moc).

Vzťah princípu priority a princípu privilegovaného záložného práva, resp. privilegovanej pohľadávky, vyvoláva zaujímavý dogmatický problém: stretnutie oboch právnych princíпов spôsobuje, že jeden (princíp priority), hoci je princípom, musí ustúpiť druhému (princípu privilegovaného záložného práva).

Medzi privilegované záložné práva patrili:

1. zákonné hypotekárne právo manželky navrátenie vena; predchádzalo vjustiniánskom práve všetkým záložným právam k majetku manžela (C. 8, 17, 12, 4 z r. 531),
2. záložné právo nedospelého k veciam, ktoré nadobudol opatrovník z majetku opatrovanca,
3. záložné právo osoby, ktorá poskytla záložnému dlžníkovi peniaze, aby dlžník financoval opravu založenej veci, ktorá slúži skoršiemu záložnému veriteľovi a ku ktorej si na zaistenie tohto úveru nechal zriadiť záložné právo (Ulp. D. 20, 4, 5 nasl.).

VI. Vznik záložného práva

Záložné právo mohlo vzniknúť:

1. **neformálnou zmluvou** (*pignus conventionale*), pričom sa nevyžadovalo odovzdanie zálohu veriteľovi, čo však narúšalo istotu právneho styku. Súčasné právo vyžaduje publicitu zálohu, preto pri založení hnutelnej veci je potrebný prevod držby, pri založení nehnuteľnej veci zápis do pozemkovej knihy;
2. **rozhodnutím štátneho orgánu** a uplatňovalo sa najmä v exekučnom konaní proti odsúdenému dlžníkovi (*pignus in causa iudicatis captum*);
3. **zo zákona** (*pignus tacitum, pignus legale*), ako tzv. zákonné záložné právo. Takéto právo mala napríklad manželka, pokiaľ išlo o veno (*dos*), voči majetku svojho manžela alebo *fiscus* vo veci svojich pohľadávok voči zaviazanému dlžníkovi.

VII. Zánik záložného práva

Záložné právo ako akcesorické právo zaniklo zásadne **splnením pohľadávky**, pre ktorú bolo zriadené. Pri čiastočnom splnení však zostávalo v celom rozsahu nedotknuté; platilo teda, že záložné právo je nerozdeliteľné (*pignoris causa indivisa est*).

Záložné právo zaniklo aj **speňažením zálohu** zo strany veriteľa, veriteľovým **zrieknutím sa zálohu** (*remissio pignoris*), ak veriteľ nadobudol **vlastnícke právo k založenej veci** (*confusio*), a napokon vydržaním vlastníckeho práva, ak sa tretia osoba dobromyseľne nazdávala, že vec nieje založená, a fakticky ju držala 10 rokov medzi prítomnými (*inter praesentes*) alebo 20 rokov medzi neprítomnými (*inter absentes*).

Právna ochrana záložného práva.

VIII. Ochrana záložného práva

V spojitosti s právnou ochranou záložného práva treba rozlišovať:

- a) záložné žaloby na ochranu **vecného práva** k cudzej veci, ktoré sú typu *actio in rem*,
- b) záložné žaloby na ochranu **záväzkového práva**, ktoré sú typu *actio in personam*.

Ad a): **Žaloby na ochranu vecného práva k cudzej veci.** Ochrane záložného práva v tomto zmysle slúžili *interdictum Salvianum* a *actio Serviana*.

Obidva tieto inštitúty sa vytvorili pôvodne z hypotekárneho (bezdržobné-ho) záložného práva. Bežne totiž árendátor založil vlastníkov poľnohospodárskeho pozemku na zaistenie zaplatenia árendy (nájomného) svoj inventár privedený a prinesený na pozemok (*invecta et illata*). Uchopenie tohto inventára síce dovolenou ofenzívnou svojpomocou prenajímateľom sa začalo javiť ako neprimerané, najmä keď sa uváži okolnosť, že árendátor takto stratil držbu inventára a tiež možnosť hospodáriť na pozemku. Preto preto, nevieme presne kedy, pre prípad, že árendátor nezaplatil nájomné, zaviedol najprv držobný interdikt (*interdictum Salvianum*) a neskôr, pravdepodobne v 1. storočí pred Kr. neskoro republikánsky právnik Servius Sulpicius Rufus v úradnej funkcii pretora, pretorskú žalobu (odtiaľ *actio Serviana*).

aa) *Interdictum Salvianum* patrilo medzi adipiscendné držobné interdikty zamerané na **dosiahnutie držby** (*interdicta adipiscendae possessionis*, Gaius Inst. 4,144), čím sa odlišovalo od retenčných interdiktov zameraných na udržanie držby a rekuperačných interdiktov zameraných na zno-vuzískanie držby. *Interdictum Salvianum* mohol pôvodne použiť len prenajímateľ ako záložný veriteľ voči árendátorovi ako záložnému dlžníkovi, ak árendátor nezaplatil nájomné, a zabezpečovalo mu držbu árendáto-rovho inventára. Až justiniánske právo rozšírilo pasívnu legitimáciu na všetkých držiteľov, do rúk ktorých sa inventár dostal.

ab) *Actio Serviana*. Hoci *actio Serviana* má svoj pôvod v dohode o bezdržobnom záložnom práve spočívajúcej len v zmluve (*hypotheca*) a zameranej čo do predmetu zálohu len na poľnohospodárske pozemky, rozšírilo sa používanie tejto žaloby v klasickej dobe práve na záložné právo k všetkým veciam.

Aktívne legitimovaný bol nielen zmluvný záložný veriteľ (*hypotheca*), ktorý **nikdy nebol držiteľom** zálohu, ale, ako sme už naznačili, aj záložný veriteľ z ručného zálohu (*pignus*), ktorý z nejakého dôvodu **stratil držbu** založenej veci. Tento postup rozšírenia vecnej žaloby aj na prípady ručného zálohu, z ktorého vyplývali iba *actiones in personam*, mal za následok zvecnoprávnenie záväzkového práva (die Verdinglichung des obligatoris-chen Rechts). **Pasívne legitimovaný** bol každý držiteľ založenej veci, predovšetkým sám záložný dlžník, ďalej ten, kto založil vec namiesto dlžníka, a napokon tretie osoby (napríklad neskorší nadobúdateľ veci); všetci za predpokladu, že sú držiteľmi založenej veci. Pokiaľ ide o nadobúdateľa založenej veci ako pasívne legitimovaného, treba ešte uviesť, že ten, kto napríklad kúpil dobromyseľne založenú vec od záložného dlžníka, mohol ju síce vydržať (Afr. D. 20, 4, 9, 3; Pap. D. 20, 1, 1, 2), ale dovtedy bol vystavený serviánskej žalobe záložného veriteľa. Vjustiniánskom práve sa *affictus possessor* považoval za pasívne legitimovaného.

Okruh uvedených aktívne a pasívne legitimovaných procesných strán priamo vyplýval z **účelu žaloby**, ktorý spočíval vo **vydaní založenej veci** žalobcovi. *Actio Serviana* mala teda reiperzekutórny charakter, a preto postavenie žalobcu aj žalovaného bolo analogické postaveniu týchto procesných strán v spore o kviritské vlastníctvo pri *rei vindicatio* alebo v spore o bonitárne vlastníctvo pri *actio Publiciana* (§ 55, L. III.).

Actio Serviana mala však niektoré osobitosti:

- ak bol žalovaným záložný dlžník, nesmelo byť ohodnotenie založenej veci vyššie, ako ňou zaistená pohľadávka (Ulp. D. 20, 1, 21, 3),
- vydanie založenej veci mohol žalovaný úspešne odmietnuť, ak mal záložné právo rovnakého poradia a bol jej držiteľom (Ulp. D. 20, 1, 10), alebo ak mal lepšie časové poradie (Marci. D. 20, 4, 12 pr.).

Čo sa týka dôkazného bremena, žalobca bol povinný preukázať vznik záložného práva a aspoň bonitárne vlastníctvo záložného dlžníka k založenej veci, nie aj splatnosť zaistenej pohľadávky. Naopak, žalovaný bol povinný dokázať, že zaistená pohľadávka zanikla alebo nastalo omeškanie záložného veriteľa.

Serviánska žaloba dostala postupne niekoľko názvov, ktoré sa v prameňoch aj v literatúre rovnocenne používajú: *actio hypothecaria*, *actio pignoratitia in rem* a v neskoršej klasike dokonca *vindicatio pignoris* (*pignus vindicet*)

- Scaev. D. 13, 7, 43 pr.; *pignus vindicare* - Paul. D. 20, 1, 28).

Ad b): **Záložné žaloby na ochranu záväzkového práva.** K záložným žalobám na ochranu záväzkového práva patria žaloby z ručného zálohu (*pignus*), ktorý Rimania považovali za reálny kontrakt (Gaius D. 44, 7, 1,6; Just. Inst. 3, 14, 4). Keďže *pignus* je dvojstranný nerovný kontrakt, do úvahy prichádza len jedna žaloba (podľa názvu) tak, že záložnému dlžníkovi patrí tzv. **priama žaloba** (*directa*) a záložnému veriteľovi tzv. **protižaloba** (*contraria*). O nich by sme mali zo systematického hľadiska hovoriť v súvislosti s reálnymi kontraktmi (§ 65). Tieto žaloby však zo systematického hľadiska považujeme za vhodnejšie rozobrať na tomto mieste.

ba) *Actio pignoratitia in personam directa* (priama záväzkovoprávna žaloba z ručného zálohu). Aktívne legitimovaný k tejto žalobe je záložný dlžník, pasívne legitimovaný záložný veriteľ. Nárok záložného dlžníka pozostáva predovšetkým v tom, že touto žalobou môže dosiahnuť vrátenie založenej veci ak splnil dlh alebo ak veriteľ mešká s prevzatím dlhu (*mora debitoris*) a to v stave, zodpovedajúcom bežnej amortizácii, ale nezhoršenú. Tento nárok záložného dlžníka je oprávnený nielen preto, že dlžník splnil dlh a tým zanikol dôvod faktickej moci záložného veriteľa k založenej veci, ale navyše aj preto, že dlžník je aj počas zálohu vlastníkom založenej veci a po splnení dlhu mu patrí držba veci, ktorú odovzdal záložnému veriteľovi v čase zriadenia zálohu.

Ďalší nárok záložného dlžníka z priamej žaloby spočíva v tom, aby mu záložný veriteľ vydal prebytok (*hyperocha*, *superfluum*), ktorý zostal záložnému veriteľovi z utŕženej kúpnej ceny po odrátaní hodnoty zaistenej pohľadávky. Ak teda záložný veriteľ predal založenú vec v dôsledku nesplnenia dlhu záložným dlžníkom, môže záložný dlžník dosiahnuť už iba vyplatenie prebytku.

Napokon patrí záložnému dlžníkovi nárok domáhať sa náhrady škody za zavinené zhoršenie alebo zničenie založenej veci. Záložný veriteľ bol povinný záloh starostlivo chrániť a zodpovedal za úmysel a nedbanlivosť, na sklonku antiky aj za kustódiu.

O tejto žalobe ešte možno povedať, že popri žalobe *infactum concepta* mohla existovať aj žaloba zameraná na *bonafides*, t.j. žaloba *in ius concepta*.

bb) *Actio pignoratitia in personam contraria* (záväzkovoprávna protižaloba z ručného zálohu). Aktívne legitimovaný k tejto žalobe je záložný veriteľ, pasívne legitimovaný záložný dlžník. Nároky záložného veriteľa spočívajú v náhrade vynaložených nákladov, ktoré mal záložný veriteľ so založenou vecou, ako aj v náhrade škody za zavinené zhoršenie alebo zničenie veci. Tieto nároky patrili záložnému veriteľovi predovšetkým v prípade, ak záložný dlžník úmyselne alebo z nedbanlivosti založili záložnému veriteľovi cudziu vec (Ulp. D. 13, 7, 9 pr.; Ulp. D. 13, 7, 36, 1).

Nadobudnutie vlastníckeho práva k plodom.

3. Nadobudnutie vlastníckeho práva k plodom

O plodoch sme hovorili v kapitole o veciach v tom zmysle, že pokiaľ plody (prirodzené) nie sú oddelené od plodonosnej veci, nie sú samostatnými vecami. Z toho vyplýva tvrdenie, že pokiaľ sú **plody spojené s plodonosnou vecou, pokladajú sa za nesamostatnú súčasť veci**, a preto teda patria vlastníkovi materskej veci, a len čo nastane ich oddelenie, stávajú sa vecami, t.j. predmetom subjektívneho práva.

Pre rímskych právnikov v tejto spojitosti vznikla otázka, komu patria **oddelené plody**. Predovšetkým ich priznávali vlastníkovi plodonosnej veci, ktorý ich nadobudol v dôsledku svojho výlučného práva samým oddelením (*separatio*). Takéto nadobudnutie právna veda konštruovala ako prirodzený prejav totality vlastníckeho subjektívneho práva a výsledok jeho sociálnoprávneho pôsobenia.

V rímskom práve však existovali osoby, ktoré **vylučovali vlastníka z nadobúdania plodov**. Boli to: dobromyseľný držiteľ, dedičný nájomca (*emphyteuta*), používateľ (úzusfruktuár) a árendátor (*colonus*).

a) **Dobromyseľný držiteľ** (*bonaefidei possessor*) bol v analogickej právnej situácii k veci ako jej vlastník. Vec nadobudol *ex iusta causa* a považoval sa za vlastníka; vystupoval teda namiesto vlastníka (*domini loco*). K pozemku nadobudol vlastnícke právo síce až vydržaním, avšak k plodom, podobne ako vlastník veci, už oddelením (separáciou - Iul. D. 22, 1, 25, 1), ale v zásade z iného dôvodu než vlastník veci. Nadobudnutie sa u dobromyseľného držiteľa odôvodňovalo tzv. výrobným princípom, t.j. držiteľovi sa priznávalo vlastnícke právo v dôsledku jeho vynaloženej práce a vynaložených nákladov na danú plodonosnú vec (*pro cultura et cura* - kto seje, ten znej. O držiteľovej *bonafides* ako základnom predpoklade tejto držby sa rímski právnici nedokázali zhodnúť. Jedni tvrdili, že tak ako pri vydržaní, aj pri plodoch stačí počiatočná *bonafides* (Iul. D. 22, 1, 25, 2), iní sa domnievali, že *bonafides* musí existovať aj v čase oddelenia (Paul. D. 41, 1, 48, 1; Ulp. D. 41, 1, 23, 1).

Osobitná situácia sa viazala na **začatie sporu o vlastníckom práve** k plodom. Ak totiž vlastník začal spor voči dobromyseľnému držiteľovi (*rei vindicatio* - § 55, I), v okamihu vstúpenia do sporu žalovanému už plody nepatrili, lebo úspešný žalobca nadobudol okrem podstaty aj všetky plody existujúce po litiskontestácii. Rímske právo túto okolnosť odôvodňovalo tým, že začatím sporu sa každý dobromyseľný držiteľ stával nedobromyseľným. Cisárske právo šlo dokonca až tak ďaleko, že ustanovilo povinnosť vydať úspešnému vlastníkovi aj plody existujúce pred litiskontestáciou, pravda, ak ich ešte držiteľ nespotreboval (C. 3, 32, 22).

b) Vlastnícke právo k plodom nadobúdali namiesto vlastníka ako vecne oprávnení aj **dedičný nájomník a používateľ**. Nadobúdali ich originárnym spôsobom, a to dedičný nájomník už ich **oddelením** (Iul. D. 22, 1, 25, 1 *infine*), používateľ **uchopením** (*perceptio*).

c) Napokon namiesto vlastníka bol oprávnený nadobúdať plody aj **árendátor** (*colonus*). Ten získaval vlastnícke právo na základe práva (obli-gačného) zakotveného v zmluve o árende, podľa ktorej v súlade s vlastní-kovou vôľou bol oprávnený brať z prenajatej veci plody. Jeho nadobúdanie sa v Ríme chápalo ako odovzdanie (*traditio*), a preto išlo o derivatívny spôsob nadobudnutia plodov ich **uchopením** (*perceptio*).

V rímskom práve teda v zásade pri plodoch rozhodovali dve okolnosti: **oddelenie a zber**. Pritom pri oddelení nezáležalo na tom, či ho niekto uskutočnil sám z vlastnej vôle (oprávnený alebo niekto iný), alebo či k nemu došlo spontánne. Zbieranie plodov však predpokladalo konanie smerujúce k získaniu držby. Preto ak vlastník oprávnenému (používateľovi, árendátorovi) nedovolil alebo neumožnil zber plodov, oprávnenému zostávala len obligačná žaloba o náhradu škody alebo *actio doli*.

Reivindikačná žaloba – podstata, legitimácia, cieľ, námietky.

I. Rei vindicatio

Podstata reinvidikačnej žaloby v Ríme bola v tom, aby vlastník bol aj držiteľom, t.j. aby sa faktický stav (*possessio*) zhodoval s právnym stavom (*do-minium*). Ak v konkrétnom prípade nebolo takejto zhody, vlastník mal právo domáhať sa držby, ktorá bola proti jeho vôli v cudzích rukách. Z toho potom vyplývalo, že - podľa klasického práva - **reivindikácia bola žaloba o vydanie veci**, ktorú mohol použiť vlastník nemajúci vec v držbe proti nevlastníkovi, ktorý ju mal v držbe.

Najstarší vlastnícky proces v období Zákona XII tabúl (*legis actio sacra-mento in rem*) sa týkal súdneho sporu dvoch vlastníkov; aj žalobca aj žalovaný totiž svorne vyhlasovali - žalobca pomocou vindikácie, žalovaný pomocou kontravindikácie - že sú

vlastníkmi danej veci. Obaja na podporu svojich tvrdení zaplatili značnú sumu peňazí ako *sacramentum* a sudca potom rozhodol o tom, kto z nich má spravodlivejšie *sacramentum* (*cuius sacramentum iustum sit*), čím konštatoval, kto má „lepšie“ právo k veci. V klasickom práve, najmä V období formulového procesu *per formulam petitoriam*, už na úspech v spore nestačilo toto relatívne vlastnícke právo, ale žalobca bol povinný preukázať vlastnícke právo bez toho, aby to dokazoval aj žalovaný. Až táto klasická reivindikácia spolu s konštatovaním vlastníckeho práva žalobcu spôsobovala aj navrátenie do predošlého stavu (reštitúciou veci), resp. zaplatenie peňažnej sumy žalobcovi.

1. Aktívne legitimovaný (žalobca) na reivindikáciu bol ten, kto tvrdil, že je kviritským vlastníkom spornej veci. Musel dokázať nielen vlastnícke právo k predmetnej veci aj jej totožnosť, ale aj držbu žalovaného. Dôkazné bremeno (*onus probandi*) zaťažovalo teda výlučne žalobcu, a nie žalovaného.

Dôkaz o vlastníckom práve mohol žalobca dostatočne vykonať vtedy, ak mohol dokázať, že mal nadobúdaci dôvod (*iusta causa dominii*) a v niektorých prípadoch, ak mal aj dôkazy o spôsobe nadobudnutia veci (*modus acquirendi dominii*). Ak žalobca svoje vlastnícke právo opieral napríklad o odvodený spôsob nadobudnutia, musel dokázať aj vlastnícke právo svojho predchodcu (*nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet* -nikto nemôže na iného previesť viac práv, ako má sám). Ba čo viac, musel dokázať vlastnícke právo aj ďalších predchodcov (predchodcových predchodcov) - ak žalovaný sponybnôval žalobcovo tvrdenie - až kým sa nedosiahol dôkaz o pôvodnom nadobudnutí, najmä o vydržaní. Dôkaz o vlastníckom práve získanom odvodeným spôsobom bol teda veľmi komplikovaný, priam diabolský (*probatio diabolica*).

Z uvedeného možno vyvodíť, že vlastníkom veci bol len ten, kto bol schopný náležitý preukázať vlastnícke právo, t.j. kto mal dôkazy o dôvode a spôsobe nadobudnutia predmetnej veci.

Reivindikačný spor sa teda týkal zväčša otázky vlastníckeho práva žalobcu. Ten musel dokázať, že je vlastníkom; ak to nedokázal, vec zostala v držbe žalovaného. Preto sudca mal za úlohu zistiť, či je žalobca vlastníkom; ak áno, žalovaného odsúdil, v opačnom prípade ho oslobodil. V tomto zmysle bola konštruovaná aj žalobná formula (§ 16).

2. Pasívne legitimovaný (žalovaný) bol predovšetkým vlastný držiteľ a niektorí detentori (záložný veriteľ, emfytéta, sekvester a prekarista). V zásade teda detentor pôvodne nemohol vystupovať v reivindikačnom spore, hoci by to pre žalobcu i jeho záujmy bolo výhodnejšie. Až oveľa neskôr, v duchu zásady „kde svoju vec nájdem, tam ju vindikujem“, rímske právo uznalo pasívnu legitimáciu všetkých detentorov (Ulp. D. 6, 1, 9).

V dvoch prípadoch sa však pasívna legitimácia vzťahovala aj na nedržiteľa. Hovorilo sa o tzv. **fiktívnom držiteľovi** (*fictus possessor*), ktorý držbu iba fingoval:

a) kto sa falošne vydával za držiteľa a nechal sa žalovať (*qui liti se obtulit*), aby tým zrejme iného kryl;

b) kto sa zlomyseľne zbavil držby, aby sa vyhol sporu (*qui dolo desitpo-ssidere*).

Žalovaný mal rozličné možnosti, ako reagovať na reivindikáciu. Mohol žalobu poprieť, a tým vstúpiť do sporu, alebo mohol žalobu uznať a vec vydať, prípadne mohol mlčať a vec vydať bez popretia či uznania žalobcovho nároku, a tým si nechať otvorenú možnosť neskoršie (pri lepšej dôkaznej pozícii) ako žalobca žiadať vec späť. Napokon mohol odoprieť vstúpiť do sporu. Pri vecných žalobách neexistovala možnosť prinútiť žalovaného spolupôsobiť v spore. Prétor sa však snažil žalovaného donútiť, aby spolu-pôsobil nepriamo, a to pomocou *actio ad exhibendum* pri hnutelnostiach a pomocou *interdictum quemfundum* pri nehnuteľnostiach zameraných na vydanie veci alebo zaplatenie peňažnej sumy, na čo by bol žalovaný aj tak zaviazaný voči úspešnému žalobcovi.

3. Cieľom reivindikačnej žaloby bolo žalovanému uložiť povinnosť **vec vydať** (*restituere*, reštitučný princíp), pravda, za predpokladu, že žalobca dokázal vlastnícke právo. V kladnom prípade bol žalovaný povinný vydať nielen samu vec, ale aj všetko, čo k nej pribudlo od začatia sporu (*litis con-testatio*) až do vynesenia odsudzujúceho rozsudku, teda vydať aj tzv. *causa rei* (Gai. D. 6, 1, 20).

Na prvý pohľad by sa zdalo, že reivindikačný spor bol jednoduchý, v skutočnosti bol však pomerne komplikovaný. V rímskom procesnom práve platila totiž **zásada peňažnej kondemnácie**, t.j. každé odsúdenie žalovaného znelo na peniaze (*omnis condemnatio pecuniaria est*). Účelom rei-vindikácie, pre ktorú tiež platila táto zásada, však bola reštitúcia veci. Tento rozpor si uvedomovali rímski právnici, a preto ak sudca zistil existenciu vlastníckeho práva žalobcu, nevyniesol odsudzujúci rozsudok, ktorý by musel nevyhnutne zniet na zaplatenie peňažnej sumy, ale najprv žalovaného osobitným **reštitučným rozkazom** zaviazal vydať vec *in natura* s celým prírastkom (čo k nej pribudlo). Ak žalovaný rozkazu vyhovel, sudca vyniesol oslobodzujúci rozsudok, ak nevyhovel, sudca vyniesol odsudzujúci rozsudok na zaplatenie peňažnej sumy. Tu treba ešte uviesť, že ak žalovaný úmyselne odmietol naturálnu reštitúciu, sudca ho zaviazal na zaplatenie do výšky žalobcovho prísazného ocenenia (*ius iurandum in litem*), čím ho chcel nepriamo prinútiť k reštitúcii.

Žalovaný, ktorý bol zaviazaný zaplatiť peňažnú sumu, sa právne považoval za vlastníka spornej veci, ktorú ako keby bol kúpil (Ulp. D. 6, 2, 7,1), pričom úspešný žalobca („predávajúci“) nemal evikčnú povinnosť (o evik-cii pozri § 67,1). Ak bol žalobca vlastníkom, žalovaný („kupujúci“) nadobudol k *res nec mancipi* kviritské a k *res mancipi* bonitárne vlastníctvo.

Vráťme sa k otázke **naturálnej reštitúcie**. Jej predpoklady, ako sme už uviedli, spočívali v tom, že:

a) žalovaný poprel žalobu, avšak žalobca dostatočne preukázal vlastnícke právo a žalovaný potom splnil reštitučný rozkaz sudcu;

b) žalovaný uznal žalobu a vec vydal;

c) žalovaný síce mlčal, ale vec vydal.

Vo všetkých týchto prípadoch prichádzalo do úvahy vydanie veci žalobcovi. S tým boli spojené ďalšie otázky, ako plody veci, poškodenie či zničenie veci, čiže otázky týkajúce sa obsahu a objemu žalobcových práv, ako aj otázka investovaných nákladov a pod., teda otázky týkajúce sa obsahu a objemu práv žalovaného.

Pokiaľ išlo o **plody veci**, reštitučná žalobná formula predpokladala, že na úspešného žalobcu treba hľadiť tak, ako keby bol mal vec späť v čase litiskontestácie. Preto žalovaný musel vydať nielen plody, ktoré od podania žaloby do vynesenia rozsudku získal (*fructus percepti*), ale nahradiť aj hodnotu plodov, ktoré by bol žalobca v tomto čase získal (*fructus percipiendi* alebo *neglecti*). K plodom, ktoré žalobca získal pred litiskontestáciou ako dobromyseľný držiteľ, nadobudol originárne vlastnícke právo. V prípade nedobromyseľnosti (*mala fides*) držiteľa oddelené plody sa stali vlastníctvom vlastníka plodonosnej veci a mohli byť spolu s ňou alebo osobitne objektom vindikácie.

Pri poškodení alebo zničení veci sa reštitučný princíp nepresadil konzekventne. Pokiaľ prokuliáni robili žalovaného zodpovedným aj za náhodné zničenie veci medzi litiskontestáciou a rozsudkom, sabiniáni obmedzovali zodpovednosť žalovaného za poškodenie, len ak ho zavinil. Poškodenie alebo zničenie veci, ku ktorému došlo pred litiskontestáciou, nebolo možné uplatniť reivindikáčnou žalobou, ale sa mohla použiť len *ac-tio legis Aquiliae* - obligčná žaloba o protiprávnom poškodení cudzej veci (pozri § 71, II, 2).

Významné boli aj práva žalovaného. Žalovaný mohol každé svoje právo v reivindikáčnom spore uplatniť vo forme osobitnej obrany, nazývanej **procesná námietka** (*exceptio*). Jej cieľ spočíval v tom, že hoci intencia žaloby bola pravdivá, žalovaný mal byť v dôsledku preukázaných skutočností zakladajúcich námietku oslobodený. Štruktúra žalobnej formuly predpokladala možnosť, aby sudca žalovaného vzhľadom na priebeh dokazovania ajeho výsledky buď odsúdil, alebo oslobodil (pozri § 16, III, § 19, III). Žalovaného oslobodil vtedy, keď žalobca nemal pre svoje vlastnícke právo dostatočné dôkazy (intencia žaloby sa ukázala nepravdivá), alebo naopak, svoje vlastnícke právo síce dostatočne preukázal (intencia je pravdivá), ale žalovaný napríklad úspešne uplatnil námietku.

Zamerajme našu pozornosť na tento druhý prípad. Všeobecne možno povedať, že žalovaný mal k dispozícii niekoľko druhov procesných námietok, z ktorých pre *rei vindicatio* boli najdôležitejšie *exceptio rei venditae et traditae* a *exceptio doli*. Obe vytvoril prétor v snahe urobiť zadosť spravodlivému rozhodnutiu sporu.

a) *Exceptio rei venditae et traditae* (**námietka predanej a odovzdanej veci**) slúžila žalovanému v prípade, ak mancipačnú vec nadobudol kúpou, avšak namiesto mancipácie ju od žalobcu dostal čírym odovzdaním (tradíciou). Keďže žalovaný sa v takomto prípade mohol stať vlastníkom kúpenej mancipačnej veci získanej tradíciou iba vydržaním (pozri § 54, III), bol až dovtedy vystavený prípadnej vlastníckej žalobe kviritského vlastníka, ktorý mu vec len odovzdal (tradoval). Ak však žalovaný včas uplatnil (v štádiu *in iure*) a potom aj dostatočne preukázal (v štádiu *apud iudicem*) préto-rom povolenú námietku predanej a odovzdanej veci, sudca ho oslobodil, t.j. žalovaný mal vec naďalej v držbe ako bonitárny vlastník, a to aj vtedy, ak žalobca bol bezpochyby kviritským vlastníkom danej veci.

V justiniánskom práve v dôsledku splynutia bonitárneho vlastníctva s kviritským vlastníctvom sa *exceptio rei venditae et traditae* realizovala už len v prípade vindikácie scudziteľa - nevlastníka, od ktorého žalovaný nadobudol *ex iusta causa* a dobromyseľne určitú vec, pričom scudziteľ (t.j. žalobca) sa dodatočne stal vlastníkom veci.

b) *Exceptio doli* (**námietka zlomyseľnosti**; pozri § 34, II) bola veľmi široko koncipovaným procesným prostriedkom žalovaného najmä v prípadoch, keď žalobca podľa civilného práva oprávnene žaloval, avšak prétor takéto jeho konanie podľa všeobecných predstáv o medziľudských vzťahoch považoval za príkre a nespravodlivé. Na odstránenie príkrostí vyplývajúcich z prísneho plnenia práva (civilného), resp. na ich zmiernenie udeľoval prétor žalovanému na jeho žiadosť obranu v podobe *exceptio doli*. Napríklad ak vlastník vydal otroka, ktorý spáchal škodlivý protiprávny čin, poskytol prétor novému držiteľovi *exceptio doli* proti reivindikácii vlastníka.

Exceptio doli sa najčastejšie uplatňovala v prípade, keď žalovaný držiteľ na predmetnú vec vynaložil náklady (*impensae*) a vlastník žiadal podľa práva vydanie veci, odmietajúc náklady nahradiť. Ak by prétor žiadosti žalovaného o udelenie procesnej námietky nevyhovел, vydanie veci by bolo síce v súlade s *ius civile*, ale pokiaľ ide o náhradu nákladov, bolo by to v rozpore s ideou spravodlivosti, a to najmä preto, že žalovaný vynaložil náklady, ako sa dodatočne ukázalo, na cudziu vec, a hoci bol ochotný vec vlastníkovi vydať, nemal nijakú možnosť žalovať o ich náhradu. Za takého stavu prétor na žiadosť žalovaného umožnil mu použiť *exceptio doli*, aby sudca spravodlivo uvažil, či a v akom rozsahu bude žalobca, ktorý mal v spore úspech, povinný nahradiť náklady.

Rozlišovali sa **nevyhnutné náklady** (*impensae necessariae*) a **užitočné náklady** (*impensae utiles*), ktoré dobromyseľný držiteľ vynaložil pred litiskontestáciou, a tie bol vlastník povinný nahradiť. Nevyhnutnými boli náklady investované na zachovanie veci (musel by ich vynaložiť aj vlastník), užitočnými boli tie, ktoré objektívne zhodnotili vec. V klasickom práve mal žalovaný držiteľ so zreteľom na tieto náklady retenčné právo k veci, t.j. právo pomocou *exceptio doli* vec zadržiavať (*retentio*) tak dlho, kým vlastník náklady neuhradil. Na **luxusné náklady** (*impensae voluptuariae*) vynaložené na skrášlenie veci nemal žalovaný nárok. Justinian zreformoval právo na náhradu nákladov v dvoch smeroch: po prvé, aj zlomyseľnému držiteľovi umožnil požadovať náhradu nevyhnutných nákladov (okrem zlodeja); po druhé, zaviedol právo držiteľa (každého) oddeliť od veci všetko, čo k nej pripojil, bez ohľadu na druh nákladu (*ius tollendi*).

Okupácia – pojem, podstata, predpoklady.

II. Spôsoby nadobudnutia držby

Nadobudnutie držby, t.j. uskutočnenie faktického panstva nad určitou vecou, sa v Ríme mohlo stať buď pôvodným spôsobom, alebo odvodeným spôsobom.

1. Okupácia (*occupatio*) je pôvodný spôsob nadobudnutia držby jednostranným zmocnením sa veci.

Okupácia veci bola vždy svojvoľným nadobudnutím držby, nezávislým od iných. Podľa objektu rozlišovala sa okupácia dovolená, ak išlo o zmocnenie sa nikomu nepatriacej veci (napr. niekto chytil voľne žijúce zviera), a okupácia protiprávna, ak išlo o neoprávnené siahnutie na cudziu vec (napr. krádež).

V klasickom práve dovolená okupácia spôsobovala len nadobudnutie držby a bola skutkovou podstatou nadobudnutia vlastníckeho práva vydržaním. Naopak justiniánske právo spájalo s okupáciou okamžité nadobudnutie vlastníctva. Dovoľená okupácia bola teda v období klasického práva pôvodným spôsobom nadobudnutia držby, v období justiniánskeho práva pôvodným spôsobom nadobudnutia vlastníckeho práva.

Obsah vlastníckeho práva.

§ 50. Obsah vlastníckeho práva

Obsah vlastníckeho práva je daný jednotlivými vlastníckymi oprávneniami, ktoré **tvoria jednotu** (nie súhrn) všetkých možných práv k veci. Z tohto hľadiska rímske vlastnícke právo umožňovalo v ľubovolnej forme hospodársky využívať nejakú vec. Hoci v prameňoch rímskeho práva nenájdeme zoznam oprávnení vlastníka, právna náuka však obsah vlastníckeho práva vymedzovala. Robila to a robí pomocou najtypickejších znakov; treba si však uvedomiť, že nimi nemožno vyčerpať celý obsah vlastníckeho práva.

Rímsky vlastník mal v zásade tieto **samostatné oprávnenia**:

1. Právo vlastnú vec užívať (*ius utendi*). Vlastník mohol vlastnú vec používať podľa svojho uváženia, a to buď sám, alebo prostredníctvom tretích. Výraz „užívanie“ tu treba chápať v najširšom možnom význame. Jeho naj-krajnejším prejavom bolo **právo vec zničiť** (*ius abutendi*). Zničenie veci bol bežný hospodársky spôsob využitia spotrebiteľných vecí [pozri § 39, c)], ale rímsky vlastník mal právo zničiť aj akúkoľvek inú svoju vec. Pravda, toto právo „nesmel zneužívať“ (Gai Inst. 1, 53). Táto zásada našla svoje právne vyjadrenie v niektorých obmedzeniach vlastníckeho práva (pozri § 52).

2. Právo brať plody z vlastnej veci (*ius fruendi*). Vlastníkovi plodonosnej veci patrilo nielen právo vec užívať, ale mal tiež právo z nej brať prirodzené výťažky, ktoré sa z času na čas oddeľovali od veci ako jej plody (*fructus*).

3. Právo vlastnú vec držať (*ius possidendi*). Vlastník mal okrem uvedených práv aj právo vec držať v duchu pravidla „vec má byť v držbe toho, komu patrí“. Právo vlastnú vec držať - ako právo nerušeného telesného ovládania veci - bolo nevyhnutným fyzickým prostriedkom na plné využitie vlastníckeho práva. V tomto zmysle treba vlastníckovo právo na držbu (*ius possidendi*) chápať ako prejav vlastníckeho **subjektívneho práva** k veci a odlišovať ho od čírej túžby (*possessio*) ako prejavu **faktickej moci** nad vecou. Možno povedať, že pre držiteľa, ktorý nie je vlastníkom veci, je držba najmä faktickou mocou, pre vlastníka je držba faktickou aj právnou mocou zároveň, pričom vlastnícka držba je rovnako čiastkovým oprávnením vlastníka ako každé iné vlastnícke oprávnenie. Treba však poznamenať, že vlastníckovo právo držby je najčastejšou príčinou zámeny (stotožňovania) vlastníckeho práva s držbou; preto v prípade vlastníckej držby je správne na vlastníka hľadiť komplexne a hovoriť o vlastníckom práve (nie o držbe), lebo vlastnícke právo malo a má vždy väčšiu právnu silu než číra držba.

4. Právo nakladať s vlastnou vecou (*ius disponendi*). Vlastník bol oprávnený svojou vecou voľne disponovať, a preto mal právne zabezpečenú možnosť v súvislosti s ňou **robiť právne úkony** medzi živými (*inter vivos*) aj pre prípad svojej smrti (*mortis causa*). Vlastník sa mohol kedykoľvek slobodne rozhodnúť, aký právny osud má stihnúť jeho vec. Preto bol oprávnený robiť dispozície ohraničené buď len na svoje užívacie právo (*usus*, nájom), alebo na svoje užívacie a požívacie právo zároveň (*ususfructus*, аренда), alebo ohraničené na detenciu (ručný záloh, vypožičanie, úschova), alebo zamerané na všetky svoje oprávnenia naraz (predaj, zámena, darovanie, pôžička, testament, odkaz). Pri poslednej skupine prípadov hovoríme o vlastníckom práve vec scudzit'. **Scudzenie** (*alienatio*) bolo v Ríme osobitným druhom právneho úkonu medzi živými, ktorým vlastník alebo niekto ním splnomocnený spôsoboval prevod vlastníckeho práva, t.j. zmenšenie alebo zánik majetku. Filozof Seneca v tejto spojitosti povedal: „Scudzenie je dobrovoľný prevod svojej veci alebo svojho práva na iného“ (*Alienatio est rei suae iurisque sui in alium translatio* - Seneca, De benef. 5, 10).

Právo vec užívať, poberať z nej plody a právo vec držať (L, 2., 3.) mohli popri vlastníckom práve samostatne existovať. To znamená, že vlastník mohol tieto práva previesť na iného bez toho, aby svoju vec scudzil. Ak ich všetky previedol, hovoríme o jeho vlastníckom práve ako o **tzv. holom vlastníctve** (*nuda proprietas*), t.j. o vlastníckom práve, ktoré jestvuje ako právo bez ekonomického využívania veci.

Akým spôsobom vlastník hospodársky a právne svoju vec *využíval*, či a ktoré čiastkové oprávnenia realizoval, bolo z právneho hľadiska celkom irelevantné.

Nadobudnutie držby tretími.

III. Nadobudnutie držby tretími

V rímskom práve v zásade platilo pravidlo, podľa ktorého každý nadobúdala držbu vlastným konaním: „Držbu nadobúdame nami samými“ (*Apiscimur autem possessionem per nosmet ipsos* - Paul. D. 41, 2, 1, 2).

Možnosti takéhoto nadobudnutia boli však ohraničené a často aj nepraktické. Preto klasické právo pripúšťalo nadobúdanie držby prostredníctvom slobodných osôb podriadených moci hlavy rodiny, ako aj otrokmi. Nadobúdanie tržby prostredníctvom nepodriadených slobodných osôb (*per extraneam personam*) bolo zásadne neprípustné (Gai Inst. 2, 95), a to zrejme pod vplyvom princípu, ktorý sa preniesol aj do náuky o držbe: „Nikto nemôže zaviazat' druhého svojím prejavom vôle“ (*Alteristi-pulari nemo potest* - Ulp. D. 45, 1, 38, 17).

Aj pre nadobúdanie držby tretími platila zásada *corpore et animo*, ale v modifikovanej podobe. Zoslabil sa prvok *corpore*, pričom na strane nadobúdateľa musel existovať alebo sa aspoň mlčky predpokladal (*peculium*). Podľa toho niekto **nadobúdala držbu konaním tretieho** (*corpore alieno*) na **základe vlastnej vôle** (*animo nostro*). Pritom klasicky sa vyjadril Paulus: „Držíme tiež vlastnou vôľou a cudzím telesným pôsobením“ (*Ceterum animo nostro, corpore etiam alieno possidemus* - Paul. D. 41, 2, 3, 12).

Z doteraz uvedeného vyplýva, že **na nadobudnutie držby tretími bolo treba:**

- a) uchopenie veci tretími (*corpus possidendi*);
- b) vôľa tretieho držať vec pre nadobúdateľa (*intellectus possidendi*);
- c) vôľa nadobúdateľa držať vec získanú tretím (*scientia possidendi*).

Pre vzťah medzi nadobúdateľom držby a tretím sa vyžadovalo: *patria potestat*, *manus* alebo *auctoritas* nadobúdateľa voči podriadenému; vlastnícke právo, civilná držba alebo užívacie právo nadobúdateľa držby voči otrokovi; pracovná zmluva, príkazná zmluva a pod. medzi nadobúdateľom držby a podriadenou slobodnou osobou.

Určité ťažkosti sa mohli vyskytnúť, keď nadobúdateľ držby vôbec neprejavil držobnú vôľu (*scientia possidendi*) alebo keď ju neprejavil pri každom čine svojho podriadeného. Aj v takýchto prípadoch rímski právnici pripustili nadobudnutie držby, lebo vychádzali z tzv. anticipovanej vôle nadobúdateľa zakotvenej v právnej skutočnosti, ktorá zakladala právny vzťah medzi ním a tretím. Šlo o tieto výnimočné prípady:

- a) *paterfamilias* nadobudol držbu z konania svojho podriadeného syna alebo otroka pre *peculium*;
- b) poručenec nadobudol držbu z konania svojho poručníka;
- c) právnická osoba nadobudla držbu z konania svojho zástupcu.

Nadobudnutie držby.

§ 43. Nadobudnutie držby I. *Corpore et animo*

Podľa klasickej náuky držba sa nadobúdala *corpore et animo*, t.j. skutočnou mocou nad vecou (*corpus possessionis*) spojenou s vôľou túto vec ovládať (*animus possidendi*). Právnik Paulus to vyjadril známou parémiou: „Nadobúdame držbou *corpore et animo* (t.j. telesne s vôľou smerujúcou k držbe), nielen *animo*, nielen *corpore*“ (*Et apiscimur possessionem corpore et animo, neque per se animo aut per se corpore* - Paul. D. 41, 2, 3, 1; Pauli Sententiae 5, 2, 1).

Ako vidno, držba spravidla obsahovala dva prvky: *corpus* a *animus*. *Corpus* vyjadroval skutočnosť držby, jej opravdivú podstatu. Pomocou tohto prvku sa držba navonok javila ako vnímateľná situácia. To znamená, že držiteľ svojím „telom“ (preto *corpus*) - teda fyzicky - na nejakú vec pôsobil tak, aby ju získal do svojej moci. Naproti tomu *animus* znamenal len úmysel držiteľa; chcel, aby sa vec dostala do jeho skutočnej moci, chcel, aby vec bola u neho, teda chcel byť jej držiteľom, a keď sa ním stal, chcel ním aj zostať.

Obidva tieto prvky tvorili organickú jednotu, takže keď bola vec u niekoho, kto o tom nevedel, držba napriek danej telesnej spojitosti nevznikla. Podobne ak niekto mal úmysel ovládať nejakú vec bez faktického pôsobenia na jej podstatu, hoci ju ovládať chcel, držbu nemohol nadobudnúť.

1. Nadobudnutie držby *corpore*

Rímski klasickí právnici v bohatej kazuistike rozvinuli otázku nadobúdania držby. Tá je zahrnutá v justiniánskych Digestách v druhom titule v 41. knihe pod názvom O nadobúdaní a zániku držby (*De acquirenda vel amittenda possessione*).

Ako sa malo chápať nadobudnutie držby *corpore*, záviselo od toho, čo rímska spoločnosť považovala za **ovládanie veci**. V danom období a za daných okolností zvykla určovať nezávisle od vôle človeka, či v konkrétnom prípade drží *corpore*, alebo nie. Napríklad k **nadobudnutiu držby nehnuteľností**, konkrétne pozemkov, podľa Paula nebolo treba ani oplatenie, ani obrábanie, ba ani odkrokovanie hraníc pozemku. Stačilo vstúpiť na ktorúkoľvek časť pozemku s úmyslom nadobudnúť celý pozemok (Paul. D. 41, 2, 3, 1, druhá veta). Naproti tomu Celsus uznával nadobudnutie držby aj bez vstupu na pozemok, ak sa nadobúdateľovi susedný pozemok, ktorý chcel získať do držby, ukázal z jeho veže (Cels. D. 41, 2, 18, 2).

Na **nadobudnutie držby hnuteľností** sa zasa obyčajne vyžadovalo „telesné“ odovzdanie (*traditio*). Ani odovzdanie však nebolo vždy potrebné. Prinesením veci do domu nadobúdateľa sa vec dostala do jeho mocenskej sféry, aj keď sám nadobúdateľ nebol prítomný (Cels. D. 41, 2, 18, 2). Ak išlo o príliš ťažké a rozmerné hnuteľné veci, ako boli napríklad stĺpy, trámy a pod., nevyžadovalo sa odovzdanie z ruky do ruky, ale platil princíp, podľa ktorého držbu bolo možné nadobudnúť „telesne a dotykcom“ (*corpore et tactu*), ale aj „zrakom a vôľou“ (*oculis et affectu* - Paul. D. 41, 2, 1, 21). Isté rozpory vznikli pri náleze pokladu; podľa prokulianov držbu nadobudol nálezca, podľa sabiniánov sa vyžadovalo uchopenie a odnesenie pokladu (Paul. D. 41, 2, 3, 3).

2. Nadobudnutie držby *animo*

Ako sme už spomenuli, možnosť telesného pôsobenia ešte neznamenal aj ovládanie veci, lebo na držbu okrem prvku *corpore* bol potrebný aj *animus* smerujúci k dražbe. Napríklad ak niekto položil vec do ruky spiacemu človeku, vec bola síce u neho *corpore*, nemožno však hovoriť o nadobudnutí, lebo spiaci nie šije vedomý svojej držby. Pretože *animus* znamenal vždy niečo vnútorné, subjektívne, bolo treba tento vnútorný moment prejsť vo vonkajšom svete ako telesné pôsobenie (ovládanie) držiteľa.

Vzhľadom na charakter a vlastnosti držobnej vôle ako výrazu psychiky držiteľa často sa mohol *animus* iba konkludentne predpokladať; napríklad ak niekto u obchodníka s drevom trámy nielen kúpil, ale ich aj nejakým spôsobom označil, dal tým dostatočne najavo svoju vôľu (Paul. D. 18, 6, 15, 1). Kto vstúpil na cudzí pozemok bez toho, aby mal v úmysle ho ovládnuť, nestal sa držiteľom. Podobne ten, kto našiel cudzí predmet a vzal ho do rúk, nepovažoval sa za držiteľa, ak chýbala držobná vôľa. Pravda, ak si predmet ponechal, z jeho mlčania bolo možné usudzovať, že sa chce stať jeho držiteľom a držbu kvalifikovať ako protiprávnu (išlo vlastne o krádež, *furtum*).

II. Spôsoby nadobudnutia držby

Nadobudnutie držby, t.j. uskutočnenie faktického panstva nad určitou vecou, sa v Ríme mohlo stať buď pôvodným spôsobom, alebo odvodeným spôsobom.

1. Okupácia (*occupatio*) je pôvodný spôsob nadobudnutia držby jednostranným zmocnením sa veci.

Okupácia veci bola vždy svojvoľným nadobudnutím držby, nezávislým od iných. Podľa objektu rozlišovala sa okupácia dovolená, ak išlo o zmocnenie sa nikomu nepatriacej veci (napr. niekto chytil voľne žijúce zviera), a okupácia protiprávna, ak išlo o neoprávnené siahnutie na cudziu vec (napr. krádež).

V klasickom práve dovolená okupácia spôsobovala len nadobudnutie držby a bola skutkovou podstatou nadobudnutia vlastníckeho práva vydržaním. Naopak justiniánske právo spájalo s okupáciou okamžité nadobudnutie vlastníctva. Dovoľená okupácia bola teda v období klasického práva pôvodným spôsobom nadobudnutia držby, v období justiniánskeho práva pôvodným spôsobom nadobudnutia vlastníckeho práva.

2. Odovzdanie (*traditio*) je odvodený spôsob nadobudnutia držby spočívajúci vo faktickom odovzdaní a prijatí hmotnej veci z ruky do ruky. Tak ako sme pri nadobúdaní držby rozlišovali telesný prvok a prvok zakladajúci sa na vôli, ani pri tradícii nestačilo prosté odovzdanie veci, ale vyžadoval sa predchádzajúci súhlasný prejav vôle vec odovzdať a prijať. Len keď sa účastníci dohodli (vopred, alebo najneskôr s tradíciou) na odovzdaní a prijatí veci a túto svoju dohodu aj faktickým odovzdaním a prijatím realizovali, mohlo sa hovoriť o tradícii. Z uvedeného teda vyplýva, že tradícia vždy bola (a v súčasnosti aj je) zásadne iba prevodom faktickej moci. Pravda, za istých okolností tento prevod moci spôsoboval nadobudnutie držby (naturálnej alebo civilnej), ba dokonca aj nadobudnutie vlastníckeho práva. Záviselo od konkrétneho právneho poriadku, aké ďalšie predpoklady (okrem odovzdania) museli ešte existovať, aby tradícia spôsobila uvedené právne následky.

Samozrejme, v praxi dohoda, odovzdanie a prijatie nie sú vždy striktné od seba oddelené. Podľa všeobecnej mienky - a tú prijala aj rímske právo - ak niekto inému odovzdá nejakú vec (*traditio* v užšom zmysle) a ten ju prevezme (prijatie, *acceptio*), predpokladá sa aj potrebná dohoda. A práve v tomto zmysle sa tradícia stala každodenným praktickým spôsobom nadobúdaní nielen faktickej moci nad vecou, ale aj spoľahlivým skutkovým podkladom na vznik absolútneho alebo relatívneho subjektívneho práva (v konkrétnostiach porovnaj výklad o vecnom a záväzkovom práve).

V období najstaršieho práva sa tradícia uskutočňovala pravdepodobne fakticky, t.j. z ruky do ruky. Vyžadovala si to zrejme právna istota primitívneho spôsobu života a zaiste aj záujem na tom, aby spoločnosť vedela o zmene v osobe držiteľa veci. Postupným vývinom hospodárskeho života a prechodom k tovarovej výmene už táto jednoduchá forma nevyhovovala, a tak za účelom zrýchlenia obchodného obratu sa hľadali spôsoby, ako uľahčiť nadobúdanie držby prevodom. Riešenie sa našlo v oslabovaní buď telesného, alebo vôľového prvku držby, a tak sa rímska jurisprudencia dopracovala k niektorým osobitým spôsobom tradície: odovzdanie dlhou rukou, symbolické odovzdanie, odovzdanie krátkou rukou, držobná dohoda.

a) **Odovzdanie dlhou rukou** (*traditio longa manu*). Najmä pri nadobúdaní nehnuteľnosti nebolo treba obchádzať celú nehnuteľnosť, nebolo treba ju vykolíkovať alebo oplotiť, stačilo, ak sa nadobúdateľ dostavil priamo na miesto a tam v nejakej forme prejavil vôľu mať celú nehnuteľnosť v držbe. Zoslabenie *corpore* išlo až tak ďaleko, že napríklad stačilo, ak sa pozemok ukázal zo susedného pahorka, veže alebo zo strechy budovy atď.

b) **Symbolické odovzdanie**. Klasické právo pokračovalo v nastúpenom vývine a povoľovalo napríklad nadobudnutie držby tovaru na sklade alebo vína v pivniciach odovzdaním kľúča od skladu alebo pivnice.

c) **Odovzdanie krátkou rukou** (*traditio brevi manu*). Tento vývin viedol napokon k tomu, že jednoduchá dohoda o odovzdaní (*animus*) nahradila odovzdanie v takých prípadoch, keď nadobúdateľ civilnej držby bol už naturálnym držiteľom. Bolo to vtedy, keď si napríklad depozitár u neho uložené peniaze (naturálna držba) vyžiadal ako pôžičku (civilná držba) alebo keď nájomník kúpil prenajatú vec od prenajímateľa, a pod. Ak sa teda nájomník rozhodol kúpiť prenajatú vec, mal by ju najprv vrátiť prenajímateľovi na znak toho, že nájomný pomer zanikol (prvé odovzdanie) a ten po uzavretí kúpnej zmluvy by ju mal zase vydať kupujúcemu nájomníkovi (druhé odovzdanie). Namiesto tohto pedantného zachovania právnych predpisov o *corpore et animo*, ktoré očividne sťažovali obchod, vyriešilo rímske právo vec oveľa jednoduchšie: pripustilo nadobudnutie držby jednoduchou dohodou strán (Gai. D. 41, 1, 9, 5; Paul. D. 41, 2, 3, 3). *Traditio brevi manu* (skrátene odovzdanie) teda možno definovať ako prevod civilnej držby na naturálneho držiteľa z moci samej dohody medzi stranami.

d) **Držobná dohoda** (*constitutum possessorium*). Poklasické právo poznalo aj opak skráteného odovzdania, t.j. prípady, keď niekto nadobudol civilnú držbu bez odovzdania na základe obyčajnej dohody s doterajším civilným držiteľom, ak ten prejavil vôľu v budúcnosti držať vec ako naturálny držiteľ, napríklad ak niekto predal svoj pozemok, ale si k nemu vyhradil užívacie právo (*usuš*). V dôsledku uzavretej kúpnej zmluvy bývalý vlastník (predávajúci) prestal byť civilným držiteľom, avšak ako užívateľ nezmenený ovládal vec ďalej vo forme naturálnej držby. Kupujúci sa síce stal civilným držiteľom, ale v dôsledku užívacieho práva predávajúceho nezískal faktické ovládanie kúpenej veci. Držobnú dohodu teda môžeme definovať ako prevod civilnej držby z nadobúdateľa na základe samej dohody, pričom bývalý civilný držiteľ naďalej ovládal vec ako

Nadobudnutie vlastníckeho práva spojením a splynutím.

Pre tieto prípady sa spoločnou stala otázka, ako pôsobí na vlastnícke právo okolnosť, že vec, doteraz jednotlivý objekt vlastníckeho práva, prestala existovať, ale nie preto, že by šlo o fyzické zničenie veci, ale preto, že sa stala súčasťou inej veci alebo bola spracovaná.

a) **Spojenie** (*accessio*) bolo pôvodným spôsobom nadobudnutia vlastníckeho práva spočívajúce v pripojení veci, ktorá bola doteraz individuálnym objektom vlastníckeho práva, k inej veci tak, že tvorí jej súčasť, pričom toto pripojenie predpokladalo, že niekto bol činný pre seba bez dohody o právnom úkone. Charakteristickou črtou spojenia, podobne ako aj v ostatných uvedených prípadoch nadobudnutia, bolo, že **spojením oboch vecí materiálne tvorili jeden celok**, ktorý právne vystupoval ako jeden útvar dovtedy, kým spojenie trvalo. Rozlišovali sa tieto varianty:

aa) **Pri spojení hnuiteľnej veci s pozemkom** do jednotnej veci platilo pravidlo, že vlastnícke právo k hnuiteľnosti ustupovalo vlastníckemu právu k pozemku (*superficies sólo cedit*, doslovne povrch ustupuje spodku). To znamenalo, že hnuiteľná vec, pevne spojená s pozemkom, sa stávala vedľajšou nesamostatnou súčasťou hlavnej veci a znášalajej právny osud. To platilo pre stromy a ostatné rastliny, len čo zapustili korene v pozemku (*implantatio*), pre sadivo, len čo sa zasialo (*satio*).

Osobitný prípad spojenia tvorilo **postavenie stavby** (*inaedificatio*). Na základe zásady *superficies sólo cedit* sa vlastník pozemku stal vlastníkom stavby na ňom postavennej bez ohľadu na to, či sám alebo niekto tretí stavbu postavil, a bez ohľadu na to, či staval z vlastného, alebo z cudzieho stavebného materiálu. Vlastník pozemku sa však stal len vlastníkom budovy, a nie aj vlastníkom pôvodne cudzieho stavebného materiálu, preto vlastníkovi materiálu patrilo vlastnícke právo k materiálu aj po jeho použití. Takže vlastník pozemku zo svojho práva získal k budove teoreticky dvojaké právne postavenie: vlastnícke právo k nej a držbu k cudziemu stavebnému materiálu, ktorá trvala dovtedy, kým stavba nejakým spôsobom nezanikla. Z toho zasa pre vlastníka stavebného materiálu vyplývalo, že sa vindikačnou žalobou nemohol domôcť svojho stavebného materiálu skôr, kým budova nebola zbúraná; dovtedy mal *actio de tigno iuncto* na dvojnásobok stavebného materiálu. Rímske pravidlo *superficies sólo cedit* dodnes platí v modernom práve.

ab) **Spojenie hnuiteľných vecí navzájom** do jednotnej veci sa posudzovalo podľa podobných zásad ako spojenie s pozemkom: vlastník vedľajšej veci stratil vlastnícke právo v prospech vlastníka hlavnej veci (*accessio cedit principáli*). Hodnota spojených vecí pritom nehrala žiadnu úlohu. Základným kritériom bolo právo prisvojiť (vindikovať) si vec. Pri spojení hnuiteľných vecí často vznikala pochybnosť, ktorú vec kvalifikovať ako hlavnú a ktorú ako vedľajšiu, keďže cena nebola kritériom. Pri popísaní dosky alebo pergamenu (*scriptura*), pri zafarbení látky (*tinctura*) sa vlastníkom takejto veci stal vlastník dosky, pergamenu alebo látky (Gai Inst. 2, 77; Paul. D. 41, 1, 26, 2). Naproti tomu pri pomaľovaní dosky alebo plátna (*pictura*), rozhodovala malba na doske či plátne (Gai Inst. 2, 78), neskôr rozhodovala cena (Iust. Inst. 2, 1, 34).

ac) Ďalším prípadom spojenia (akcesie) bolo **spojenie nehnuteľnej veci s nehnuteľnou vecou**. Sem patrili prípady nánosů a odrhnutí pôdy, vyprázdenie riečiska a napokon vytvorenie ostrova v rieke, pričom ich spoločným znakom bolo, že jeden pozemok sa pôsobením vodného prúdu rozšíril zmenšením druhého pozemku. Pozemok sa mohol rozšíriť napríklad tak, že voda postupne naniesla, naplavila pôdu z jedného pozemku na druhý (*alluvio*), alebo voda náhle odtrhla cudzí kus pôdy a pripojila ho k druhému pozemku (*avulsio*). Rozdiel v právnych účinkoch spočíval v tom, že **nános či naplavenina** pripadli vlastníkovi pozemku ihneď, odrhnutá pôda až vtedy, keď zrástla s novým pozemkom, najmä keď rastliny na nej sa nachádzajúce zapustili korene v novej pôde (*coalitio*).

V prípade, keď rieka opustila svoje riečisko (*alveus derelictus*), riečisko pripadlo pobrežným vlastníkom po oboch stranách, medzi ktorých sa rozdelilo podľa šírky ich pozemkov (Gai D. 41, 1, 7, 5). Posledným prípadom spojenia (akcesie) nehnuteľnej veci s nehnuteľnou vecou bol **vznik ostrova v rieke** (*insula influmine nata*). Ak vznikol ostrov uprostred rieky, rozdelili si ho pobrežní vlastníci na oboch stranách rieky v časti, ktorá zodpovedala šírke ich pozemku na brehu, ak vznikol na jednej strane rieky, podobným spôsobom patrila len pobrežným vlastníkom príslušnej strany rieky. Všetky tieto pravidlá o spojení nehnuteľnej veci s nehnuteľnou sú zakotvené napríklad v ABGB (§ 407 a nasl. ABGB).

b) **Splynutie** (*confusio*) a zmiešanie (*commixtio*). Ak splynuli dve kvapalné látky (napr. dve množstvá vína, dva kusy roztaveného kovu) alebo sa zmiešali dve sypké látky (napr. dve hromady obilia) dvoch vlastníkov na základe ich vôle do nerozoznateľného hmotného celku, **vznikalo k takejto veci spoluvlastníctvo**.

Ak nastalo zoskupenie látok **náhodou** alebo **len z vôle jedného vlastníka**, právne účinky sa odlišovali podľa toho, či išlo o splynutie, alebo zmiešanie. Pri **splynutí tých istých látok** rôznych vlastníkov vznikalo spoluvlastníctvo, pri **splynutí rôznych**

látok dvoch vlastníkov (napr. vína a medu) sa postupovalo takto: ak to bolo možné, látky sa oddelili, a preto vlastník, ktorý ich nemal v držbe, mohol proti vlastníkovi, ktorý ich mal v držbe, použiť *rei vindicatio* (§ 55,1) a *actio ad exhibendum*, t.j. predloženie spornej veci žalovaným súdu (D. 41, 1,12,1; D. 6,1, 5,1); ak sa látky nedali oddeliť, platili zásady týkajúce sa spracovania vecí (pozri ďalej). Na rozdiel od splynutia, pri zmiešaní tých istých látok nevzniklo spoluvlastníctvo, ale sa prihliadalo na to, že obidve veci nestratili nič na svojej integrite. Teda každému z vlastníkov zostalo vlastnícke právo i žaloba na vydanie jemu patriaceho množstva látky (D. 6, 1, 5 pr.). Ak sa však zmiešali **cudzie peniaze s vlastnými**, platilo odchylné pravidlo: za predpokladu, že sa nerozoznateľne zmiešali, cudzie peniaze sa stali vlastníctvom príjemcu originárnym spôsobom (D. 46, 3, 78). Tento uľahčujúci spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva bol dôsledkom osobitného účelu peňazí ako obežného prostriedku a všeobecného výmenného ekvivalentu. Kvantitatívna vindikácia žalobcu bola blokována celkovým stavom pokladne žalovaného, pokiaľ sudca nekonštatoval, ktorá časť z celkového množstva peňazí patrí žalobcovi.

Otázky na ústnu skúšku z RP II – záväzkové právo

Pojem a predpoklady záväzku, civilné a naturálne záväzky.

II. Definícia záväzku

V pokročilejšom štádiu vývoja rímskeho práva, počnúc obdobím klasického práva, sa pod **záväzkom** (*obligatio*) rozumel právny vzťah medzi dlžníkom a veriteľom, v dôsledku ktorého dlžník bol povinný z určitého právneho dôvodu veriteľovi niečo plniť, a ak riadne neplnil, veriteľ ho mohol žalovať žalobou *in personam* a potom podľa rozsudku exekvovať.

Rimania to vyjadrili definíciou: „Obligácia je právne puto, ktorým sme podľa práva našej obce donucovaní niekomu plniť určitú vec“ (*Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundum nostrae civitatis iura*. Inst. Inst. 3, 13 pr.).

Ešte presnejšie to vyjadril Paulus (D. 44, 7, 3 pr.): „Podstata záväzkov nespočíva v tom, aby sa nejaká vec alebo služobnosť stala našou, ale v tom, aby bol niekto donútený niečo nám dať alebo urobiť alebo zaručiť“. (*Obligatio substantia non in eo consistit, ut aliquod corpus nostrum aut servitutum nostram faciat, sed ut alium nobis obstringat ad dandum aliquid vel faciendum vel praestandum*). Táto definícia vyjadruje rozdiel záväzkových práv ako relatívnych oproti právam vecným ako absolútnym.

Zdôrazňuje to aj Gaius (Inst. 4, 2), keď žalobu *in personam* definuje: „*Actio in personam* je tá, ktorou žalujeme niekoho, kto nám je zaviazaný z kontraktu alebo deliktu, t.j. keď tvrdíme, že je nám povinný niečo dať, urobiť alebo ručiť“ (*In personam actio est, qua agimus cum aliquo, qui nobis vel ex contractu vel ex delicto obligatus est, id est, id est cum intendimus dare facere praestare oportere*).

Konkrétne z toho vyplýva, že **pri záväzku je**

a) **určitý osobný právny vzťah** (puto) medzi určitým dlžníkom a určitým veriteľom. Len výnimočne je prípustná odchýlka, že namiesto dlžníka alebo veriteľa mohla do tohto vzťahu vstúpiť iná osoba (napr. pri cesii - § 61, V, 2, pri ručení - § 61, VI, 1);

b) **určitý obsah**;

c) **uznanie tohto vzťahu právnym poriadkom** priznaním ochrany zúčastneným stranám vo forme žaloby *in personam*.

IV. Civilné záväzky

Už pri úvahách o subjektívnom práve sme zdôraznili, že v rímskom práve sa predstava subjektívneho práva spájala s predstavou žaloby (§ 15). Platí to aj o vzťahu medzi záväzkom (ako prameňom subjektívneho práva a povinnosti) a žalobou. Každá obligácia mala svoju osobitnú žalobu, ktorá - ako sme to už povedali v úvahách o procese (§ 16 a 19) - vo svojej formule uvádzala predpoklady odsúdenia, a tým aj viac alebo menej podrobne súkromnoprávne prvky skutkovej podstaty. Medzi nimi sa vyníma **dôvod záväznosti** - *causa* (*distinctio obligationum ex causis*, ako kúpa, sti-pulácia, krádež a pod.), podľa ktorej sa nazýva aj záväzok (obligácia) a s ním spojená žaloba.

V súčasnosti sa stretávame s abstraktným pojmom záväzok a takisto s abstraktným pojmom žaloba, čo prakticky znamená, že obligačných dôvodov je oveľa viac a že žalobu ako ochranný procesný prostriedok možno použiť na ktorékoľvek subjektívne právo vyplývajúce zo záväzku. V rímskom práve to bolo naopak. Pretože okruh uznaných žalôb, prevzatých so svojimi vzorovými formulami do ediktov prétorov a edilov, bol takmer úplne uzavretý, v rímskom obligačnom práve **prevládala typová viazanosť**. Strany mohli vytvoriť iba taký záväzok, pre ktorý sa predvídala žaloba, a nijaký iný. V praxi sa to ukazovalo ako veľká nevýhoda. Dokázalo sa to však sčasti preklenúť predovšetkým vďaka dvom okolnostiam:

a) existencii pružnej použiteľnej stipulácie a

b) možnosti prétoru priznať žalobu pre individuálny prípad (§ 16).

Z týchto individuálnych situácií sa postupne vytvorila akási mimotypová skupina **tzv. nepomenovaných zmlúv** (t.j. neznámych civilnému právu, a preto bez názvu).

Po určitom kolísaní medzi typovou viazanosťou a typovou voľnosťou v poklasickej dobe Justinián napokon nadviazal na klasickú štruktúru obligácií a žalôb.

Viazanosť žaloby a subjektívneho práva sa prejavila aj v koncepcii záväzkov. Preto treba mať stále na zreteli rozdiely v systéme žalôb, najmä kategórie civilných a prétorských žalôb, žalôb *stricti iuris* a žalôb *bonaefidei*. *Bonafides* zohrala v rozvoji rímskeho záväzkového práva veľkú úlohu. Vychádzalo sa z presvedčenia, že slušnosť, dobrá viera, dobromyseľnosť, zaväzujú práve tak ako zákon (*lex*). Preto sa *bona fides* chápala ako akási miera, podľa ktorej mal sudca posudzovať obsah i rozsah právneho vzťahu. Rozumelo sa tým nielen to, čo si strany neformálne dohodli, ale aj to, čo sa patrilo plniť so zreteľom na konkrétne okolnosti prípadu i na miestny zvyk a všeobecný mrav. Čo všetko to mohlo byť, ťažko presne vymedziť. Vo všeobecnosti možno povedať, že to mohli byť vedľajšie plnenia, napríklad úroky, plody a pod., vedľajšie neformálne dohody (*pacta adiecta*), náhrada škody za nesplnenie vedľajších povinností, ohľad na podvod alebo protiprávne donútenie, kompenzovanie vzájomných nárokov a pod. *Bonafides* bola síce dosť neurčitým právnym pojmom, no v rozvoji i v aplikácii práva sa ukázala ako veľmi podnetná a osočná. Preto sa natrvalo, až do súčasnosti, zakotvila pri úprave a posudzovaní občianskoprávných vzťahov.

V. Naturálne záväzky

Právymi záväzkami podľa civilného práva boli len záväzky civilného práva, ktoré boli zabezpečené príslušnou žalobou *in personam*. Klasická ju-risprudencia však popri nich utvorila aj **tzv. naturálne záväzky**. Boli to záväzky prevzaté právne nespôsobilými osobami (otrokmi) alebo osobami, ktoré mali obmedzenú právnu spôsobilosť (najmä nesvojprávnymi synovia). Tieto záväzky civilné právo síce neuznávalo, predsa sa im však z dôvodov sociálnych i hospodársko-praktických priznávala určitá právna ochrana. **Otroci (ani ženy) sa nemohli zaručiť a ani ich nebolo možné žalovať**. Nesvojprávnymi synovia sa mohli zaviazvať a byť žalovaní, ale nebolo ich možné exekvovať. Ochrana priznaná naturálnym obligáciám spočívala predovšetkým v tom, že **naturálnemu veriteľovi sa priznávalo právo ponechať si to, čo mu dobrovoľne naturálny dlžník** (otrok alebo syn) **splnil** (*soluti retentio* >. Naturálny veriteľ sa mohol brániť prípadnej žalobe z plnenia nedlhú *condictio indebiti*) vznesenej pánom alebo otcom.

Aj keď bolo vylúčené, aby sa civilný záväzok mohol aktívne alebo pasívne viazať na otroka (... *in personam servilem nulla cadit obligatio*...), predsa sa uznávalo, že **otrok sa môže, pokiaľ ide o pekúlium**, fakticky (*naturaliter*) **zaväzo-**-ať voči tretím osobám i voči samému pánovi. Ak vzal otrok na seba voči treťim osobám záväzok - peňažný dlh a dobrovoľne ho vrátil (napr. z príjmu získaného z pekúlia), jeho pán nemohol použiť proti veriteľovi otroka *condictio indebiti*, tým skôr, že sa proti pánovi mohla použiť *actio de peculio* za dlhy otroka. Podobná situácia bola u osôb pozbavených alebo obmedzených v právnej spôsobilosti. Lenže u synov sa postupne upúšťalo od majetkovej nespôsobilosti. Podobne to bolo, pokiaľ išlo o záväzky prevzaté nedospelým bez súhlasu poručníka v rozpore so zákazom *Senatusconsultum Macedonianum*.

V poklasickej dobe sa množili prípady naturálnych obligácií, ako aj priznania veriteľovi podržať si splnené (*soluti retentio*), napríklad povinnosť dať veno dcére v otcovskej moci alebo povinnosť ženy *sui iuris* dať veno sama za seba alebo povinnosť prepustenca poskytovať služby patrónovi a pod. Naturálne záväzky sa v praxi zvykli stotožňovať s mravnými a sociálnymi povinnosťami. So zreteľom na túto tendenciu sa začala rozširovať aj právna ochrana v tom zmysle, že popri *soluti retentio* sa uznávala aj **platnosť vecných a osobných garancií** naturálnych záväzkov, možnosť **kompenzovať ich s civilnými záväzkami**, ba aj možnosť **nováciou ich premeniť na civilné záväzky**.

Záväzky z kontraktov – všeobecná charakteristika, delenie podľa spôsobu uzavretia.

Záväzky z kontraktov (*obligationes ex contractu*) boli záväzkové vzťahy založené právnym úkonom. Takýmto úkonom bola zásadne len zmluva, iba výnimočne aj jednostranný právny úkon starého sakrálného práva (sľub - *votum* v prospech božstva) alebo administratívneho práva (sľub - *pollicitatio* v prospech obce).

Zmluva bola dvojstranným právnym úkonom, a teda predpokladala zjednotenie sa strán na podstatných prvkoch právneho úkonu nielen v ich vonkajšom prejave, ale najmä vo vôle zameranej na právom uznaný účel, na kauzu.

Obligácie z kontraktov sa ďalej delili na

a) **jednostranné** (*unilaterales*) alebo jednostranne zaväzujúce zmluvy, čo znamenalo, že tu bola zaviazaná len jedna strana, druhá strana bola len oprávnená, a preto sa poskytovala len jedna žaloba (pre oprávneného proti zaviazanému), napríklad pri pôžičke, stipulácii, bezdôvodnom obohatení; tieto záväzky boli štruktúrou jednoduchšie, spravidla staršie a procesná ochrana sa opierala o prísne právo. Boli to záväzky *stricti iuris*. Žaloby sa nazývali kondície [*condictiones* - § 16, I, c) a § 18, IV];

b) **dvojstranné** (*bilaterales*) alebo dvojstranne zaväzujúce kontrakty, čo znamenalo, že nimi boli zaviazané obidve strany, a teda každá strana bola zároveň aj veriteľom aj dlžníkom. Dvojstranné záväzky sa rozdeľovali na:

- **dvojstranné rovné** (*bilaterales aequales* alebo niekedy nazývané synalagmatické) charakterizované tým, že z nich vznikali záväzky i nároky, a to tak, že každá strana bola voči protistranne zároveň veriteľom aj dlžníkom. Patрили sem odplatné zmluvy, ako kúpna zmluva, nájomná zmluva, pracovná zmluva, zmluva o diele, a preto sa aj z týchto zmlúv priznávali dve podľa názvu rôzne žaloby, pre každú zmluvnú stránku osobitná žaloba v duchu ich rovnosti. Vzájomné nároky boli viazané tak, že každá strana - ak sa nedohodlo, že mala plniť skôr - mohla zadržiavať (*retentio*) svoje plnenie, dokiaľ sa jej neponúкло protiplnenie (zásada plnenia z ruky do ruky). Toto zádržné právo sa zakladalo na *bona fides* a na rovnosti. V stredovekom *ins commune* sa toto právo

osamostatnilo ako námietka nesplnenej zmluvy (*exceptio non adimpleti contractus*), napr. ak predávajúci žiadal kúpnu cenu bez toho, že by sám ponúkol predanú vec;

- dvojstranné nerovné (*bilaterales inaequales*), z ktorých vždy vznikal hlavný nárok (chránený pomocou *actio directa*), ale za určitých predpokladov mohol vzniknúť aj protinárok ako vedľajší nárok (chránený pomocou *actio contraria*). Napríklad z vypožičania (*commodatum*) vznikol hlavný nárok požičiavateľa na vrátenie vypožičanej veci, ale mohol vzniknúť aj vedľajší nárok vypožičavateľa na uhradenie nákladov vynaložených na vec, na uhradenie škody z veci a pod. Patrili sem tieto **zmluvy**: vypožičanie, úschova, príkaz, obstaranie záležitosti bez príkazu, poručníctvo. Namiesto kontrárnej žaloby mohol dlžník použiť zádržné právo (*retentio*), teda svoje plnenie odmietať až do ponúknutia protiplnenia.

Historický vývoj rímskych záväzkov nám jasne ukazuje, že sa pri ich vzniku uplatňovali viaceré princípy, predovšetkým formalizmus (*stipula-tio. transcriptio*), realizmus (napr. pri pôžičke) a konsenzualizmus (napr. **pri** kúpe). Podľa uplatnenia týchto princípov ako spôsobu ich uzavretia delili sa kontrakty už od čias Gaia (Inst. 3, 89) do štyroch skupín:

a) verbálne kontrakty (*verbis contrahi*), pri ktorých sa okrem dohovoru strán žiadala určitá slovná forma. Do tejto skupiny patrili predovšetkým *stipulatio, dotis dictio, operarum promissio liberti* (§ 66, I);

b) literárne kontrakty (*litteris contrahi*), charakterizované formou zápisu do účtovných kníh. Neskoršie sa pri ich uzavieraní vyžadoval aj súhlas strán; právna veda zaviedla aj *syngrafz chirograf* (§ 66, II);

c) reálne kontrakty (*re contrahi*), pri ktorých sa na vznik záväzku okrem zmluvného zjednotenia strán vyžadovalo aj odovzdanie veci, na vrátenie ktorej bude dlžník zaviazaný. Sem patrili: pôžička a prétorom zavedené **vypožičanie**, úschova a ručný záloh (§ 65, II - IV);

d) konsenzuálne kontrakty (*consensu contrahi*), pri ktorých na vznik záväzku stačil neformálny konsenz, neformálne zjednotenie vôle strán na podstatných zložkách úkonu (teda bez akéhokoľvek vecného plnenia a bez formálneho aktu). Sem patrili: kúpa, nájom (v troch formách: nájom veci, pracovná zmluva, zmluva o diele), spoločenská zmluva a príkazná zmluva. Podstatu konsenzuálnych kontraktov možno stručne vyjadriť týmito osobitosťami:

- **konsenzuálnosť**, t.j. súhlas strán o podstatných zložkách (*essentialia ne-gotii*) ako nevyhnutný a dostatočný dôvod ich právnej existencie a záväznej sily;

- **neformálnosť**, keď strany mali voľnosť vybrať si formu prejavu vôle a súhlasu;

- **zásada čistej záväznosti** v tom zmysle, že záväzky vznikali len medzi stranami, teda čisto relatívne právne vzťahy, nie voči tretím osobám, ani nie absolútne vzťahy, ani ako faktické vzťahy (naturálna držba alebo držba *ad interdicta*). To nevylučuje, že zo vzťahu medzi stranami mohli byť dôsledky *erga omnes* (kúpa) alebo voči určitým tretím osobám (mandát);

- **dvojstrannosť** rovná alebo nerovná, odplatná alebo bezodplatná, ale vždy výslovne alebo mlčky zakotvená vo vôle strán;

- **žalovateľnosť** *ex fide bona*, takže sudca mohol pri určovaní kondemnácie brať do úvahy jednak pripojené dohody (*pacta adiecta*), ďalej všetky vedľajšie (akcesorické) plnenia, napríklad plody, výdavky, jednak skutočnosti narúšajúce súhlas strán (omyl, nedorozumenie, simuláciu, podvod, hrozbu a i.) a kompenzačné podnety.

Od niektorých z týchto zásad sa v priebehu historického vývoja v niečom upustilo; napríklad súhlas strán sa redukoval na počiatkový súhlas, niekedy sa upúšťalo od neformálnosti, napríklad pri zmluvách o nehnuteľnostiach, niektoré z konsenzuálnych kontraktov mali účinnosť aj *erga omnes* alebo voči tretím osobám (najmä pri kúpe).

Konsenzuálne kontrakty sú tým najvýznamnejším prínosom pre jednoduchý, pružný a účinný právny styk. Už to naznačuje, že celý rímsky kon-traktuálny systém a jeho štruktúra boli podmienené hospodárskym životom, najmä potrebami tovarovej výmeny. Napriek všetkému tomuto spružneniu a skompletizovaniu kontraktuálneho systému sa neupustilo od typovej viazanosti, ešte neprenikla zásada zmluvnej slobody.

V poklasickej dobe sa však od uvedeného štvordelenia upustilo a v duchu teórie vôle sa súhlas strán pokladal za jediný dôvod záväzku. Požiadavky odovzdania veci, písomného alebo slovného vyjadrenia vôle sa pokladali len za formu uzavretia zmluvy.

Delenie záväzkov podľa prameňa ich vzniku a ich charakteristika.

§ 60. Delenie záväzkov

I. Záväzky podľa prameňa ich vzniku

G a i u s v úvode svojho výkladu o záväzkoch (Inst. 3, 88) hovorí, že „najvyšším delením záväzkov je ich delenie na dva druhy, lebo každý záväzok sa rodí alebo z kontraktu, alebo z protiprávneho úkonu (deliktu)" (*Ob-ligationes, quarum summa divisio in duas species diducitur: omnis enim obligatio vel ex contractu nascitur vel ex delicto*). Neskôr k tomu pridal (Gai. D. 44, 7, 1 pr.) tretiu skupinu, ktorá sa rodí „z rôznych príčin" (*ex variis cau-sarum figuris*). Z tejto tretej skupiny záväzkov vytvorili justiniánski kompilátori dve ďalšie, z ktorých jednu priblížili ku kontraktom ako kvázik kontrakty (*obligationes quasi ex contractu*), druhú k deliktom ako kvázi-delikty (*obligationes quasi ex delicto*). V dôsledku toho **justiniánsky systém záväzkov** podľa prameňov ich vzniku dáva tento obraz (Iust. Inst. 3, 13, 2):

- kontrakty (*ex contractu*) - zmluvy podľa civilného práva;

- kvázik kontrakty (*quasi ex contractu* - akoby kontrakty) zo skutočností podobných kontraktom;

- protiprávne úkony (*ex delicto* alebo *ex maleficio*) - z protiprávných úkonov súkromného práva;

- kvázidelikty (*quasi ex delicto* - akoby protiprávne úkony) - zo skutočností podobných protiprávnym úkonom.

Delené a kumulatívne záväzky.

II. Delené záväzky

Ak sa na strane dlžníka alebo veriteľa zúčastnilo viac subjektov, spravidla išlo o **delený (čiastkový) záväzok** (*obligatio pro parte*). Záväzok sa tu delil *ipso iure* na toľko samostatných a navzájom nezávislých záväzkov, koľko bolo zúčastnených subjektov ako dlžníkov alebo veriteľov.

Preto ak bolo na strane veriteľa niekoľko veriteľov, každý z nich mohol od dlžníka vymáhať len naňho pripadajúcu časť, a podobne, ak bolo na strane dlžníka niekoľko zaviazaných, každý z nich bol povinný plniť len naňho pripadajúcu časť. Prípadoch deleného záväzku bola situácia spolu-dedičov so zreteľom na zdedené pohľadávky alebo záväzky. Platilo totiž pravidlo, že pohľadávky sú už *ipso iure* rozdelené (*nomina sunt ipso iure divi-sa* - Cod. Iust. 3, 36, 6). Podobne to bolo pri obligáciách, pri ktorých bol predmet plnenia deliteľný, t.j. bolo ho možné fyzicky rozdeliť, pričom jednotlivé kusy nestrácali na pomernej hospodárskej hodnote.

III. Kumulatívne záväzky

Na rozdiel od delených záväzkov sa pri účasti viacerých subjektov mohli ich plnenia kumulovať, hromadiť tak, že veriteľ mohol od každého z viacerých dlžníkov žiadať celé plnenie alebo dlžník bol povinný každému z viacerých veriteľov splniť celý záväzok. Bolo to tak najmä v prípade deliktu, keď každý z viacerých spolupáchateľov bol povinný plniť celú pokutu (*poena*).

Základ kumulatívneho záväzku bol v trestnom charaktere niektorých záväzkov. Ak bola uložená pokuta ako trest za protiprávny úkon, pokladalo sa za správne, aby taký delikvent zaplatil poškodenému pokutu v celej výške, alebo, ak bolo poškodených viac osôb, každému poškodenému.

Kumulatívne záväzky sa však výnimočne mohli vyskytnúť aj mimo oblasti deliktov, napríklad pri odkazoch len s obligačnými účinkami, ak odkazovníci dedili oddelene (*disiunctim*), každý odkazovník mal voči dedičovi nárok na celý odkázaný predmet.

Solidárne záväzky – charakteristika, vznik, vzájomný vzťah medzi solidárnymi veriteľmi a dlžníkmi.

IV. Solidárne záväzky

O **solidárnom záväzku** hovoríme vtedy, keď jedno plnenie

a) patrí viacerým veriteľom proti jednému dlžníkovi tak, že každý z nich môže požadovať od dlžníka celé plnenie (*in solidum*); ak však dlžník už raz splnil celé plnenie - lebo len na to je zviazaný - oslobodzuje sa voči všetkým ostatným veriteľom (**tzv. aktívna solidarita**),

b) je predmetom záväzku viacerých dlžníkov voči jednému veriteľovi tak, že každý z nich je povinný voči veriteľovi plniť celý dlh (*in solidum*) a veriteľ je oprávnený požadovať ho od ktoréhokoľvek dlžníka; keď však bol raz dlh splnený, zanikne pohľadávka veriteľa voči všetkým dlžníkom (**tzv. pasívna solidarita**).

Solidárna obligácia v rímskom práve vznikla alebo zo zákona (*ex lége*), alebo z vôle subjektov. **Ex lége vznikla solidárna obligácia**

a) najmä v prípade, ak išlo o obligáciu znejúcu na neoddeliteľné plnenie (napr. dvaja spoločne predali kupujúcemu určitý pozemok; každý z predávajúcich bol povinný previesť na kupujúceho celý pozemok; ak však jeden z nich splnil túto povinnosť, obaja sa oslobodili spod záväzku);

b) z niektorých iných právnych vzťahov, napríklad z poručníctva, z deliktov, pokiaľ išlo o reiperzekutórny nárok (nie však o nárok len na pokutu alebo na pokutu a škodu spolu).

Z vôle zainteresovaných subjektov vznikol solidárny záväzok najmä v týchto najčastejších prípadoch:

a) **Stipuláciou** v prospech alebo na ťarchu viacerých osôb. V prospech viacerých osôb vznikla obligácia, ak sa viacerí obracali jednotlivo na proti-stranu s tou istou otázkou a dostali spoločnú odpoveď, napríklad v tejto forme: „Sľubuješ dať sto?" Spoločná odpoveď, „Každému z vás sľubujem dať." Na ťarchu viacerých osôb, keď na otázku: „Sľubujete dať sto?" všetci odpovedali: „Sľubujeme."

b) **Damnačným odkazom** (*legatum per damnationem*) na ťarchu viacerých dedičov alebo v prospech viacerých odkazovníkov. Uskutočnil sa napríklad vo forme: „Titius, dedič môj," alebo „Gaius, dedič môj, daj Seiovi sto", príp. „Titius, d'edič môj, daj sto Seiovi alebo Maeviovi."

Pokiaľ ide o **dôvody zániku solidárnej obligácie**, rozoznávali sa:

a) **Dôvody**, ktoré zrušovali obligáciu vo vzťahu k všetkým veriteľom a dlžníkom (najmä splnenie, náhradné plnenie, kompenzácia, novácia, ak-ceptilácia, náhodná nemožnosť plnenia a litiskontestácia).

Pretože pri solidárnej obligácii bolo obsahom „jedno" plnenie, mali aj žaloby z nej ten istý predmet sporu. Preto v klasickom práve litiskontestácia pri žalobe jedného veriteľa konzumovala žaloby ostatných veriteľov alebo proti ostatným dlžníkom (**tzv. konzumpčná konkurencia žalôb**). Justinián odstránil tento konzumpčný účinok litiskontestácie; nároky ostatných solidárnych veriteľov, resp. proti ostatným solidárnym dlžníkom sa v dôsledku toho zrušili a konzumovali sa až vtedy, keď boli splnené (**solučná konkurencia nárokov**).

b) Všetky ostatné dôvody pôsobili v zásade len vo vzťahu k jednotlivému veriteľovi alebo dlžníkovi, v osobe ktorého tento dôvod nastal, voči ostatným zostával obligačný vzťah nedotknutý (napr. omeškanie, premlčanie, konfúzia, *capitis deminutio*, *pactum de non petendo*).

Pri solidárnej obligácii išlo však nielen o hlavný, vonkajší vzťah medzi veriteľom (veriteľmi) a dlžníkom (dlžníkmi), ale aj o vzájomný vzťah iba medzi solidárnymi veriteľmi a iba medzi solidárnymi dlžníkmi. Hovorí sa o **vnútornom vzťahu solidárnych veriteľov a solidárnych dlžníkov** medzi sebou. Mohol to byť rozmanitý právny vzťah (spravidla založený spoločenskou zmluvou). Tento vzťah bol však rozhodujúci pre posúdenie vzájomných práv a povinností veriteľov, najmä pre posúdenie,

a) či solidárny dlžník, ktorý splnil celý záväzok, mal **právo postihu (re-gresný nárok)** proti ostatným solidárnym dlžníkom.

b) či sa solidárny veriteľ, ktorý prijal celé plnenie, mal deliť s ostatnými solidárnymi veriteľmi.

V rímskom práve iba zo samej solidarity nevyplývali bez ďalšieho **nároky na vzájomné vyrovnanie** prijatého dlhu medzi spoluveriteľmi alebo zaplateného dlhu medzi spoludlžníkmi. Záviselo to od právneho základu ich vnútorného vzťahu, teda od konkrétneho právneho vzťahu medzi nimi, napríklad od spoločenskej zmluvy, od spoludedičstva, alebo mohlo ísť aj o príkaznú zmluvu a pod. Spoluveritelia alebo spoludlžníci mohli potom vyrovnanie uplatniť pomocou žaloby o rozdelenie spoluvlastníctva alebo spoločnej pozostalosti alebo žaloby z príkazu a pod.

Justinián priznal **regresný nárok proti spoludlžníkom** na pomernú náhradu a okrem toho priznal platiacemu dlžníkovi samostatné právo žiadať od uspokojeného veriteľa, aby mu postúpil svoje nároky voči spoludlžníkom; ba dlžník mohol podmieniť svoje plnenie práve týmto **postúpením nárokov** (tzv. *beneficium cedendarum actionum*).

Justinián ďalej v novele 99 z roku 539 priznal solidárnym dlžníkom **výhodu rozdelenia dlhu** (*beneficium divisionis*). Na tomto základe mohol dlžník žiadať rozdelenie dlhu medzi solidárnymi dlžníkmi. Ak došlo k rozdeleniu dlhu, solidarita dlžníka zanikla. Pravda, výhoda rozdelenia solidárneho dlhu bola pre veriteľa nevýhodou. V dôsledku toho veriteľa v praxi nútili pri poskytovaní úveru solidárnym dlžníkom vzdať sa výhody rozdelenia. Tým bola Justiniánova výhoda paralyzovaná, zbavená účinnosti v konkrétnom prípade.

V. Prevod pohľadávky a záväzku **1.Všeobecne**

Prevod pohľadávky alebo záväzku právnym úkonom nebol zlučiteľný s rímskym právnym chápaním, podľa ktorého obligácia bola osobným právnym vzťahom len medzi pôvodným veriteľom a pôvodným dlžníkom. Rozširujúci sa obchodný styk naliehavo potreboval umožniť prevod záväzku. Právnicki sa usilovali uspokojiť túto potrebu najprv iba okľukou, prostredníctvom novácie a procesného splnomocnenia. Ešte aj poklasické rímske právo poznalo prevod pohľadávky právnym úkonom len v zmysle postúpenia žaloby. Vlastný prevod dlhu právnym úkonom rímskeho práva vôbec nepoznalo. Prijaté riešenie však napokon vcelku uspokojilo prax. V tejto spojitosti si treba uvedomiť, že obligačný vzťah vznikajúci z kontraktov bol spravidla vecou dôvery medzi veriteľom a dlžníkom a veriteľova dôvera bola zameraná na dlžníkovu osobu, na jeho charakter, a len na druhom mieste na jeho majetok. Preto sa nemohlo očakávať, že veriteľ by prijal dlžníka, ktorému nedôveroval. Ale takisto ani dlžníkovi nemuselo byť jedno, kto bude jeho veriteľom namiesto pôvodného veriteľa.

Ručenie (rukojemníctvo) – pojem, zásady a druhy v klasickom práve.

VI. Vedľajšie záväzky 1. Ručenie

Konštatovali sme už, že v obligačnom vzťahu mala mimoriadny význam práve dôvera k dlžníkovi, že bez nej by sa niektoré, najmä trvalejšie právne úkony (napr. pôžička, pracovná zmluva a pod.), ani neuskutočnili. Preto ak veriteľ nemal dostatočnú dôveru k dlžníkovi (či už išlo o charakterové vlastnosti, alebo o majetkovú schopnosť), bolo možné ju doplniť dôverou k niekomu inému, okrem dlžníka nastúpil do obligačného vzťahu niekto, komu mohol veriteľ vo veci splnenia záväzku dlžníka dôverovať.

V takom prípade hovoríme o ručení.

Ručenie bola dohoda medzi veriteľom a treťou osobou, t.j. ručiteľom (*adpromissor*), na základe ktorej sa ručiteľ popri dlžníkovi zaväzoval splniť záväzok. Ručenie bolo teda prostriedkom na zabezpečenie pohľadávky.

V rímskom práve sa ručenie zakladalo spravidla **stipulačným sľubom**, v ktorom ručiteľ preberal cudzí záväzok.

Z ručenia **vznikalo viacero vzájomných vzťahov medzi zúčastnenými**. Najmä pribudol vzťah veriteľa a ručiteľa, pre ktorý bolo charakteristické, že bol k hlavnému dlžníckemu vzťahu vedľajším a zároveň podporným, ďalej vzťah dlžníka a ručiteľa, pokiaľ išlo o odškodnenie ručiteľa za zaplatený dlh. Ak bolo viac ručiteľov, pribúdala otázka ich vzájomného vzťahu vo veci splnenia záväzku a vyrovnania medzi nimi a pod. Predložené otázky boli pre zabezpečenie úveru veľmi dôležité a so zreteľom na potreby hospodárskeho života sa v histórii riešili rozlične.

V rímskom práve klasickej doby nachádzame rozvinuté podľa formy vzniku **tri druhy ručenia**:

a) **Sponsio - stipulačný sľub**, ktorý mohli použiť len rímski občania. Charakteristický bol tým, že veriteľ sa okrem dlžníka obracal na tretieho (ručiteľa) so stipulačnou otázkou, či sľubuje zaviazat' sa na to isté plnenie ako dlžník, a ručiteľ odpovedal, že sľubuje. Konkrétne sa to uskutočnilo v tejto forme: „Sľubuješ dať to isté?“ „Sľubujem.“ (*Idem dari spondesne? Spondeo*). Stipuláciou sa teda ručiteľ zaviazal plniť veriteľovi to isté plnenie, ako sa zaviazal dlžník. Išlo tu však o vedľajší, akcesorický záväzok ručiteľa (nie o záväzok solidárny), lebo **ručiteľov záväzok závisel od existencie dlžníkovho záväzku**.

Prevzatie ručenia znamenalo pre ručiteľa veľké riziko, najmä keď sa uvážilo, že na rozdiel od dlžníka nedostal od veriteľa nijaké protiplnenie. Preto si potreby obchodného styku vyžiadali brať zreteľ nielen na veriteľa a jeho istotu, ale aj na ručiteľa, ak sa nemal celkom odraziť od ochoty brať na seba záväzok v cudzom záujme. Rímske zákonodarstvo sa usilovalo uľahčiť ručenie viacerými úpravami, ktoré mali **vyjasniť** vzájomné vzťahy medzi spoluručiteľmi, ako aj medzi ručiteľom a dlžníkom. Ručiteľovi sa priznal proti spoluručiteľom (*sponsor a fidepromissor*) **regresný nárok na pomerný podiel** (tzv. *pro rata* alebo *pro parte* - *lex Apuleia* z 2. storočia pred Kř.), ďalej ručiteľovo ručenie sa obmedzilo na dva roky a každý z viacerých spoluručiteľov zodpovedal len za pomerný podiel (*lex Fúria*), neskôr sa regresný nárok priznal aj proti samému dlžníkovi (*lex Publia*) a napokon v záujme jasnosti vzťahov sa veriteľovi ukladalo verejne vyhlásiť, kto je dlžníkom (t.j. identifikovať pohľadávku) a kto a koľkí sú ručiteľmi (*lex Cicereia*).

b) *Fidepromissio* - **iná forma stipulačného sľubu**, vhodná pre cudzincov; pre ňu bola charakteristická formula: „Sľubuješ na česť dať to isté?“ „Na česť sľubujem.“ (*Idem darijidepromittisnel Fidepromitto.*) Vcelku pre/«-*depromissio* platili zásady sponzie.

c) *Fideiussio* bola najpokrokovejšou formou ručenia. Vznikla na začiatku klasickej doby (v 1. storočí pred Kř.) a mohli ju používať tak občania, ako aj cudzinci na **zaručenie záväzkov každého druhu**, nielen stipulačných (teda nielen z úkonov *stricti iuris*, ale aj *bonafidei*). Ak sa neprijala iná dohoda, spoluručiteľia zodpovedali za záväzok solidárne. Pomocou *fideiussie* sa ručenie spružnilo tým, že sa ako vzor použil právny vzťah z príkazu (*iussum*) a ochrana z neho *actio quod iussu*, a to tak, že sa stipulačný sľub prispôbil príkazu s použitím slova „*iubere*“ (t.j. prikázať, rozkázať) v tejto forme: „To, čo mi dlhuje XY, prikazuješ záväzne, aby sa to stalo vecou tvojej dôvery?“ „Prikazujem.“ (... *idfide tua esse iubesne? Iubeo.*)

Sponsio a *fidepromissio* sa v praxi prestali používať už koncom 3. storočia po Kř. Jedinou formou stipulačného ručenia zostala *fideiussio*. Zjednodušila sa jeho štruktúra a prispôbila sa viac potrebám praxe. Prejavilo sa to najmä v zásadách, ktoré boli od Justiniana smerodajné pre vzťah ručiteľa k veriteľovi. Boli to najmä **tieto zásady**:

- ručenie bolo **subsidiárnej, podpornej povahy**; v dôsledku toho ručiteľ bol povinný plniť až potom, čo dlžník nemohol veriteľa uspokojiť (tzv. **výhoda poradia** - *beneficium excussionis seu ordinis*), okrem prípadu, keď vymáhanie dlhu od dlžníka bolo bezvýhľadné alebo ťažké (napr. dlžník bol neprítomný alebo nemajetný);

- každý spoluručiteľ mohol od veriteľa žiadať, aby **dlh rozdelil podľa hláv** na všetkých solventných spoluručiteľov, tzv. **výhoda rozdelenia** (*beneficium divisionis*);

- ak ručiteľ splnil veriteľovi, v zásade **nemal regresný nárok** proti dlžníkovi. Ten mu mohol patriť len na základe konkrétneho právneho vzťahu medzi ručiteľom a dlžníkom. Preto si ručiteľ spravidla zabezpečoval regresný nárok tak, že platil veriteľovi len na osobitný (výslovný alebo mlčky daný) **príkaz dlžníka**, a v takom prípade mohol žiadať náhradu žalobou z príkazu (*actio mandati contraria*);

~ v justiniánskom práve sa v záujme ručiteľovho regresného nároku splnenia dlhu ručiteľom chápalo ako kúpa splnenej pohľadávky ručiteľom. Ručiteľ teda mohol uplatňovať proti dlžníkovi aj proti spoluručiteľom regresný nárok, ako keby mu bol **veriteľ postúpil svoju pohľadávku** aj s príslušnými žalobami - tzv. **postúpenie žalôb** (*beneficium cedendarum actionum*).

Adjektická zodpovednosť, druhy pripojených žalôb.

4. Adjektická zodpovednosť

V rímskom práve - ako sme už uviedli v § 37 - sa nerozvinul inštitút zastúpenia. Tento nedostatok v obchodnom živote sa usilovali nahradiť pomocou **nepriameho zastúpenia**, najmä prostredníctvom osôb podriadených moci zastúpeného. Pravda, takéto riešenie nemohlo plne vyhovovať rozmáhajúcemu sa hospodárskemu životu, lebo tieto osoby mohli v zásade pre nositeľa moci len nadobúdať, ale nemohli ho zaväzovať. Záväzok zostával na nich, a to spravidla len ako *obligatio naturalis* (ďalej možnosť ich prípadného vydania veriteľovi - *noxam dedere* - § 71, IV). Veriteľ však nemohol postupovať proti nositeľovi moci (*páterfamilias*) priamo. Takisto ani v prípade nepriameho zastúpenia, ak bola nepriamym zástupcom osoba *sui iuris*, veriteľ nemohol postupovať proti zastúpenému, ale vždy len proti nepriamemu zástupcovi. Potreby rozvoja hospodárskeho života, najmä obchodu, viedli prátor k tomu, že veriteľovi priznal žalobu priamo proti zastúpenému nositeľovi moci (*páterfamilias*) z právnych úkonov nepriameho zástupcu (podriadenej osoby), pričom zaviazanosť nepriameho zástupcu zostala nedotknutá. Týmto spôsobom prátor v určitých prípadoch zabezpečil **veriteľovi žalobu aj proti zastúpenému, aj proti nepriamemu zástupcovi** (podriadenej osobe). Hovorí sa o tzv. **pripojených (dodatkových) žalobách** (*actiones adiecticiae qualitatis*).

Takýmito prípadmi boli:

1. **Nositeľ moci bol zaviazaný** z právnych úkonov, ktoré urobili jemu podriadené deti alebo otroci,

a) **na celý záväzok**, ak sa podriadený zaviazal na jeho rozkaz, tzv. **žaloba z príkazu** (*actio quod iussu*),

b) **až do hodnoty pekúlia**, ak poskytol dieťaťu alebo otrokovi pekúlium alebo im ho dal do správy, tzv. **žaloba z pekúlia** (*actio depeculio*); pri vypočítavaní pekúlia malo sa do jeho hodnoty zaradiť všetko, čo nositeľ moci sám fakticky (*naturaliter*) dlhoval, a odrátať, čo mal z neho dostať na základe úkonov v záujme pekúlia medzi ním a podriadenou osobou.

c) ako osobitný spôsob žaloby z pekúlia uvádza sa tzv. *actio tributoria* v prípade, že podriadený použil *peculium* alebo jeho časť na prevádzku obchodného podniku (*merx peculiaris*) a potom nestačil pekuliárny majetok na krytie záväzkov voči tretím. Nositeľ moci mal uspokojiť z pekúlia pomerne podľa podielu (*tributio pro rata portione*) nárok všetkých veriteľov bez akejkolvek

prednosti. Ak nositeľ moci pri rozdeľovaní zlomyseľne poškodil niektorého veriteľa, patrila poškodenému prétorská rozdeľovacia **žaloba** (*actio tributoria*) **na zaplatenie ukrátenej sumy (D. 14, 4);**

d) do **výšky** obohatenia nositeľa moci, **tzv. žaloba z prospechu** (*actio de in rem verso*) v prípade, že podriadený to, čo zmluvne získal s tretími, dal do majetku nositeľa moci, a nie do užívania pekúlia (D. 15, 3).

2. Nositeľ moci (podnikateľ) bol zaviazaný do plnej výšky plnenia zo záväzkov podriadenej osoby v rámci prevádzky podniku.

Aj v Ríme sa sústreďovali výmenné vzťahy na verejných miestach, komunikovalo sa postojacky, neskôršie v stánkoch a v krámoch (*tabernae*) podľa ponúkaných tovarov a služieb. Ponúkali sa plodiny, remeselné výrobky a rôzne služby (pohostenie, doprava a pod.). Mnohí prevádzkovali tieto činnosti zárobkovo, po živnostenský (*quaestus*). Rozoznávali sa podniky obchodné a podniky plavebné.

V priebehu 3. a 2. storočia po víťazných pánskych vojnách celé Stredo-morie ovládli Rimania, a tým sa im, ako aj provinčným obchodníkom a podnikateľom otvorili široké možnosti zárobku a zbohatnutia. Podnikali jednotlivo i združení v spoločnostiach (*societas*), rástla potreba úveru a naliehala aj využitie pracovných síl, predovšetkým podriadených synov a otrokov. Keďže nositelia moci sa zúčastňovali na podnikaní prostredníctvom podriadených synov a otrokov (osoby *alieni iuris*), bolo treba v záujme ich dôveryhodnosti k tretím osobám, s ktorými prichádzali do obchodného styku, upraviť vhodne vzťah nositeľov moci (podnikateľov) k tretím osobám. Prétor to upravitel' najmä dvoma žalobami, a to žalobou z obchodného podnikania (*actio institoria*) a žalobou z plavebného podnikania (*actio exercitoria*).

a) *Actio institoria* (žaloba z podnikania) patrila tretím osobám zo zmlúv, ktoré uzavreli so správcom (*institor*) povereným vedením obchodného (živnostenského) podniku v rámci prevádzky podniku. *Institor* bol viazaný obsahom poverenia (*praepositio*) daného mu nositeľom moci; ak prekročoval rámec poverenia a tretiemu to bolo známe, nebola mu priznaná žaloba *institoria* proti nositeľovi moci. Záväzok institora ako osoby *alieni iuris* bol povahy naturálnej, a preto popri ňom bol voči tretiemu zodpovedný nositeľ moci a podnikateľ ako poverovateľ. *Actio institoria* bola daná len v prospech tretieho, nemohla byť podnikateľom použitá proti tretiemu; ten mohol použiť prostriedok mimoriadneho preskúmania pre prípadné svoje nároky.

b) Obdobne ako obchodný podnikateľ aj lodiar (*exercitor navis* - plavebný podnikateľ) obyčajne poveroval kapitána lode (*magister navis*) zárobkovo prevádzkovať lodnú plavbu, hoci tento bol nesvojprávny (*alieni iuris*). V rámci poverovania kapitán uzavíeral s tretími potrebné zmluvy, ktorými nadobúdala práva, aj sa zaväzoval. Aj tu boli kapitánove záväzky spravidla naturálnej povahy. Prétor preto priznal tretiemu ako veriteľovi žalobu (*actio exercitoria*) proti lodiarovi, ktorou mohol vymôcť úplné splnenie záväzku kapitána, ku ktorému došlo v rámci lodnej prevádzky. Táto bývala často zložitejšia a riskantnejšia aj so zreteľom na eventuálnu námornú pôžičku (*faenus nauticum*), ktorá sa platila len za čas efektívnej plavby na mori bez zastávok v prístavoch. Ak kapitánom lode bola osoba svojprávná (*sui iuris*), bola priamo zaviazaná uzavretými zmluvami s tretími. Tým tretí mohol použiť žalobu aj proti kapitánovi z uzavretej zmluvy aj proti lodiarovi *actio exercitoria* na základe poverenia.

c) Práve uvedený systém adjektických žalôb bol doplnený poslednými klasickými právnikmi vhodnou náhradou za chýbajúce tzv. priame zastúpenie. K tomu slúžili: *actio quasi institoria* a ďalej *actio in rem verso utilis*.

Actio quasi institoria bola priznaná každému tretiemu, ktorý uzavrel zmluvu so správcom majetku (*procurator*) v rámci vlastníckeho poverenia. V dôsledku toho tretí mohol žalovať alebo samého správcu na základe zmluvy, alebo vlastníka majetku, ktorý poveril správcu. Ak správca prekročil rámec poverenia, tretiemu nebola povolená žaloba proti vlastníkovi.

Jurisprudencia však v prípade prekročenia poverenia priznávala tretiemu žalobu z prospechu (*actio utilis de in rem verso*), ak dokázal, že vlastník sa obohatil na úkor žalobcu.

P a p i n i á n (D. 14, 3, 19 pr.) priznáva *actio ad exemplum institoriae actionis*, ktorou mohol tretí kontrahent žalovať vlastníka, keď správca jeho majetku (*procurator*) v rámci svojej činnosti urobil dlhy. Vo všetkých týchto prípadoch išlo o správu majetku, a nie o správu zárobkového podniku. Týmto rozšírením mohli slobodné osoby priamo žalovať poverovateľov zo zmlúv uzavretých v ich záujme a v rámci poverenia. To možno považovať za prípravu priameho zastúpenia.

Nepomenované kontrakty.

§ 68. Nepomenované kontrakty (contractus innominati)

Nepomenované zmluvy (*contractus innominati*), alebo aj nepomenované dohovory (*conventiones sine nomine*) boli dohovory zamerané na vzájomné plnenie a vznikali plnením jednej strany („re"). Prétor v týchto prípadoch, keď jedna zo strán odovzdala dohovorené plnenie, priznával - ako *actio infactum* - **žalobu o vrátenie plnenia** (z bezdôvodného obohatenia), neskôr sa takéto dohody chápali ako pravé kontrakty, z ktorých po plnení jednou stranou vznikol jej priamo **nárok na protiplnenie**. Takéto dohody patria do schémy reálnych kontraktov. Zaradenie týchto situácií pod typické kontrakty bolo ťažké, ba spravidla nemožné. Preto sa vytvorila osobitná kategória zmlúv, **tzv. nepomenované zmluvy**.

Kombináciou druhov vzájomných plnení (*dare* - obstarat' vlastníctvo alebo iné vecné právo, *facere* - urobiť akékoľvek iné plnenie) vznikli vjusti-niánskom práve **štyri kategórie nepomenovaných kontraktov**, a to:

- *do ut des* - dám vlastníctvo, aby si aj ty dal vlastníctvo,
- *do ut facias* - dám vlastníctvo, aby si urobil,
- *facio ut des* - urobím, aby si dal vlastníctvo,
- *facio ut facias* - urobím, aby si urobil.

Po prijatí štvorčlennej schémy z každého nepomenovaného kontraktu vznikali dve žaloby: *condictio causa data causa non secuta* a *actio praescriptis verbis*; prvá na vrátenie daného *ob causam*, druhá na odškodnenie, na *id quod interest*. Justinian k nim pripojil ešte tretiu, tzv. *condictio ex mera poenitentia*, ktorou ten, kto plnil za určitým účelom, mohol vždy vymáhať odovzdané predtým, než príjemcu protiplnil (Ulp. D. 12, 4, 5).

Porovnávajúc pomenované reálne kontrakty s nepomenovanými kontraktmi, možno ako výrazné odlišenie konštatovať, že pri nepomenovaných kontraktach sa odovzdáva za účelom (záväzkom) obdržať od príjemcu inú vec alebo plnenie, a nie vrátenie prijatej veci.

Najvýznamnejšie nepomenované kontrakty boli:

1. **Výmena (*permutatio*) veci za vec (*do ut des*).** Ustálilo sa posudzovať túto dohodu podľa predpisov kúpnej zmluvy (najmä pokiaľ ide o zodpovednosť za evikciu a skryté vady), ale treba si uvedomiť, že tento názor sa neprijímal jednoznačne, lebo výmena sa celkom nekryje s kúpou. Rozdiel nie je len v tom, že pri výmene neprichádza do úvahy peňažná protihodnota (cena), ale aj v tom, že pri výmene každá strana má previesť vlastníctvo veci (nielen pokojnú držbu a užívanie) na druhú stranu a že výmena má reálny, a nie konsenzuálny charakter. Postupne sa z výmeny priznávalo odovzdávateľovi oprávnenie žiadať od príjemcu plnenia alebo vrátenie prijatej veci, alebo plnenie dohovoreného protiplnenia.

2. **Starinárska zmluva (*contractus aestimatorius*)** - dohoda, na základe ktorej jedna strana odovzdala druhej strane ocenenú vec - vyhradzujúc si jej vlastníctvo - aby tá vrátila odovzdávateľovi ocenením určenú cenu, ak sa jej podarí vec predať, ak nie, vrátiť vec samu. Druhá strana, ktorá prijala vec na predaj, mohla dostať ako odmenu rozdiel (*plus*) medzi cenou určenou ocenením a cenou skutočnou, alebo bolo možné dohodnúť odmenu aj inak. Napriek niektorým prvkom kúpy, pracovnej zmluvy a zmluvy o diele alebo zmluvy z príkazu starinárska zmluva sa nekryla s nijakou z nich a okrem toho mala charakter reálneho kontraktu; vlastníčkovi patrila *actio de aestimato*.

3. **Pokonávka (*transactio*)** bola neformálna dohoda, ktorou si strany robili vzájomné ústupky - niečo dali, niečo zadržali (*aliquo dato, aliquo reten-do*), aby sa tak vyhli možnému sporu, alebo aby skončili začatý spor. Podľa rímskeho práva za pokonávku sa nemohla pokladať dohoda o právoplatne rozhodnutom spore. Pokonávka mala charakter dohody (*pactum*) typu „*fa-cio ut des*“ a v justiniánskom práve vyplývala z pokonávky *actio praescriptis verbis* na plnenie protistrany.

4. V justiniánskom práve sa pokladala za nepomenovaný kontrakt aj **výprosa (*precarium*; pozri § 65, II)** ako jednostranný záväzok prekaristu na požiadanie vrátiť prijatú vec. Táto povinnosť sa mohla vymôcť pomocou *actio praescriptis verbis*.

5. Podobný charakter malo v justiniánskom práve **zriadenie vena odovzdaním (*datio dotis causa*)** s dohovorom, že vena sa má za určitých okolností vrátiť (napr. v prípade zániku manželstva).

6. Pomocou *actio praescriptis verbis* bolo možné v justiniánskom práve vymôcť **účelové darovanie** (napr. *donatio sub modo* - § 36, IV).

7. *Datio ad experiendum, inspiciendum, vendendum* bola dohoda, ktorou sa **niekomu odovzdával predmet** (napr. jazdecký kôň) **na vyskúšanie** (Ulp. D. 19, 5, 20 pr.) alebo **na obhliadnutie** s tým, že ho sám prípadne kúpi alebo predá.

Náležitosti obligačného plnenia; druhové a individuálne plnenie, deliteľné a nedeliteľné plnenie.

I. Plnenie a jeho náležitosti

Z obligácie vyplývajúce plnenie mohlo byť veľmi rozmanité. Možno však povedať, že v tomto širokom rámci **obsahom plnenia** mohol byť akýkoľvek druh konania alebo opomenutia (nekonania). Vychádzajúc z výroku právnika Paula (D. 44, 7, 3 pr. - text pozri v § 59, II), obsah obligačného plnenia sa zvyčajne vymedzoval slovami *dare, facere, praestare*, pričom *dare* (dať) znamenalo obstaráť prevod kviritskeho vlastníctva alebo obmedzeného vecného práva, *facere* (robiť) každé konanie vrátane opomenutia a napokon *praestare* (ručiť) znamenalo prevziať ručenie za záväzok druhej osoby, ručiť; niekedy sa však nerobil rozdiel medzi *facere* a *praestare* a obe dávali zmysel každého iného plnenia okrem *dare*.

Už v rímskom práve sa však vyvinuli niektoré **obmedzenia obsahu obli-gačného plnenia:**

a) obsah plnenia musel byť **dovolený**, t.j. nesmel byť proti zákonnému zákazu alebo proti dobrým mravom;

b) **plnenie nesmelo byť** už od začiatku objektívne **nemožné**; ak by to tak bolo, bola by obligácia neplatná (*impossibilium nulla obligatio est* - Cels. D. 50, 17, 185). Táto objektívna nemožnosť mohla byť fyzická (napr. vec neexistovala alebo zanikla) alebo právna (napr. mala sa plniť vec *extra com-mercium*). Niektorí právnici však priznávali ochranu (náhradu škody) dobromyseľnému kupujúcemu, ak sa kúpa týkala objektívne nemožného predmetu, ak predávajúcemu bolo možné **vyčítať** zlý úmysel pri uzavieraní kúpnej zmluvy. Naopak, len subjektívna nemožnosť plnenia neoslobodzila dlžníka od záväzku;

c) **plnenie nesmelo byť priveľmi neurčité**, muselo byť určité, aj keď od začiatku nemuselo byť presne určené. Spresnenie plnenia sa mohlo prenechať na spravodlivé uváženie (nie na ľubovôľu) tretej osoby (*arbitrium boni viri*), právne tak aj na veriteľa alebo dlžníka;

d) **plnenie muselo byť oceníteľné v peniazoch** so zreteľom na *condem-natio pecuniaria*. Preto imateriálne (ideálne) záujmy z obligácie neboli chránené. V neskoršom období sa mohli získať do úvahy aj imateriálne záujmy, ale iba vo forme zmluvnej pokuty a prostredníctvom mimoriadneho preskúmania (*extra ordinaria cognitio*).

II. Druhové a individuálne plnenie

Druhové plnenie je také, ktorého predmet je určený len podľa druhu (*genus*), takže dlh možno splniť ktorýmkoľvek kusom dlhovaného druhu. Platí to najmä v prípade, keď predmetom plnenia sú zastupiteľné veci, napríklad pšenica, cukor, tehly a pod. Keďže druh je spravidla nevyčerpatelný, nemôže vzniknúť objektívna nemožnosť plnenia, lebo druh nezaniká, a preto za náhodné zničenie pri takomto dlhu zodpovedá dlžník (*genus pe-rire non censetur*). Naopak, pri plnení **individuálnej určenej veci** (*species*) nebezpečenstvo náhodného zničenia zaťažuje veriteľa v dôsledku objektívnej nemožnosti plnenia (*species perit ei cui debetur*).

III. Deliteľné a nedeliteľné plnenie

Deliteľnosť plnenia má značný význam pri záväzkoch. V zásade nedeliteľným plnením, a teda aj nedeliteľným záväzkom bolo objektívne také plnenie, keď by čiastkové plnenia dohromady nedávali hodnotu povinného plnenia. Pri deliteľnosti, resp. nedeliteľnosti plnenia vznikali ťažkosti najmä v prípadoch, keď išlo o pluralitu zúčastnených subjektov. Zásadu deliteľnosti možno formulovať asi tak, že **deliteľnými sú spravidla záväzky znejúce na dare**, teda aj plnenie na dare, ale aj tu sa považovali za nedeliteľné, ak predmetom plnenia bola nedeliteľná vec alebo vec určená druhovo alebo vec, ktorá sa mala alternatívne vybrať (zvoliť) spomedzi viacerých vecí. Zvyčajne sa **plnenia znejúce n-facere alebo nonfacere pokladali za nedeliteľné**. Na nedeliteľné záväzky sa uplatňovali úpravy o solidárnych záväzkoch.

10b. Určité a neurčité plnenie, alternatívny záväzok a alternatívna možnosť plnenia.

IV. Určité a neurčité plnenie

Pretože na typ obligácie sa viaže určitý typ žaloby, má **určitosť** alebo **neurčitosť plnenia** veľký význam z hľadiska formulovania žalobnej žiadosti a rozsahu voľnej úvahy sudcu sporu. Preto sa rozoznávajú obligácie na **určité plnenie** (*certum*) a na **plnenie neurčité** (*incertum*); podľa toho sú pomenované aj žaloby. Tento rozdiel je, pravda, významnejší v klasickom formulovom procese, kde je rozsah sudcovskej úvahy vymedzený a ohraničený vo formule, než v kogničnom procese, v ktorom mal sudca voľnejšie postavenie. **Vymedzenie určitosti plnenia** môže byť rozličné:

- najužšie a najpresnejšie je vymedzená v prípadoch, ak **záväzok** znie na **zaplatenie určitej peňažnej sumy** (*certa pecunia*). Tak je to najmä pri stipulácii, testamente a pri pôžičke;
- pri **nepeňažných plneniach**, ak znejú na určitú vec (*certa res - certum dari*) v práve uvedených dôvodoch, ako aj v pracovnej zmluve, lebo pracovný deň platil za *certum*. Vec môže byť určená individuálne alebo podľa druhu;
- voľnejšie určenie rozsahu plnenia sudcom (*formula arbitraria*) sa priznáva, ak je žaloba zameraná na **vrátenie určitej veci** (*certam rem reddere* -napr. pri úschove, vypožičaní, ručnom zálohu), lebo tu sa s vecou majú vrátiť aj plody a pod.; ak je žaloba zameraná na **obnovenie predchádzajúceho vzťahu** (*restituere certam rem*), pre vymedzenie rozsahu plnenia je smerodajný istý skorší okamih (napr. okamih litiskontestácie alebo okamih pred spáchaním deliktu, napr. krádeže);
- napokon pri niektorých žalobách predmet plnenia môže byť určený **ocenením podľa voľnej úvahy sudcu**. Tak je to najmä pri žalobách, pri ktorých sa sudcovi ukladá odsúdiť na to, čo uzná za spravodlivé a slušné (*bonum et aequum*), napríklad pri žalobe o vrátenie vena alebo pri žalobe z bezprávia o náhradu škody;
- ak sa predmet plnenia neurčoval podľa spomínaných kritérií, išlo o **neurčité plnenie** (*incertum*) a sudcovi sa vo formule *incerta* ukladalo odsúdiť na „všetko to, čo je žalovaný povinný dať alebo urobiť v prospech žalobcu“ (*quidquid ... dare facere oportet*). Tu sudca mohol uvažovať len o predmete plnenia, ktoré je podložené obligačným dôvodom. Ak sa sudcovi ukladalo uvážiť celý obligačný vzťah medzi stranami (teda nielen rozsah plnenia, ale aj právny dôvod), bolo treba do formuly vsunúť dodatok *ex fide bona* (§ 16, II).

V. Alternatívny záväzok a alternatívna možnosť plnenia

Predmet plnenia je určený alternatívne (*obligatio alternativa*), keď z viacerých plnení (predmetov plnenia) má sa podľa voľby plniť len jedno z nich, teda veriteľ má dostať len jedno z viacerých plnení. Ak sa iné nevy-mienilo, právo voľby patrilo dlžníkovi. Praktický dosah alternatívneho záväzku je najmä v tom, že v prípade nemožnosti jedného plnenia bez zavinenia dlžníka sa jeho zaviazanosť obmedzuje len na ostatné možné plnenia. Vyjadrovalo sa to skratkou: dlhujú sa dve veci, ale len jednu treba plniť (*duae res sunt in obligatione, una in solutione*).

O **alternatívnej možnosti plnenia** (*alternativa facultas*) sa hovorí vtedy, keď sa dlhuje len jedno plnenie, avšak dlžníkovi sa dáva možnosť oslobodiť sa aj iným určitým plnením. Vyjadrovalo sa to skratkou: dlhuje sa jedna vec, ale z dvoch možno plniť (*una res est in obligatione, duae in solutione*). Nemožnosť dlhovaného plnenia, najmä ak nastala po vzniku záväzku, oslobodzuje dlžníka od záväzku (pravda, len v prípade, že túto nemožnosť plnenia nezavinil sám dlžník).

V oboch prípadoch raz vykonanou voľbou zaniká alternatívnosť.

Zánik záväzkov podľa civilného práva.

II. Zánik záväzkov podľa civilného práva

1. Splnenie (solutio)

Záväzok zanikol ipso iure splnením (solutio), t.j. skutočným vykonaním povinného plnenia. V staršom práve sa pritom musela dodržať príslušná forma (*contrarius actus*). Zásadne sa má splniť veriteľovi samému, ale v niektorých prípadoch sa dlžník oslobodzoval aj tak, že podľa určenia právneho poriadku alebo veriteľa **plnil niekomu inému ako veriteľovi**. Tak to bolo v týchto prípadoch plnenia:

- ak sa plnilo porúčnikovi, opatrovníkovi, správcovi;
- ak veriteľ niekoho (napr. otrocka) dočasne poveril prevziať plnenie (inkasný príkaz);
- ak veriteľ pri vzniku obligačného vzťahu splnomocnil dlžníka plniť niekomu tretiemu, napríklad synovi (tzv. *solutionis causa adiectus*). V takom prípade mal dlžník neodvolateľné právo plniť tretiemu, no tretí nemal nijaký žalovateľný nárok na plnenie (Ulp. D. 46, 3, 9 pr.; Pomp.

D. 46, 3, 11; Iul. D. 45, 1, 56, 27); - ak pri vzniku stipulačného záväzku bol ustanovený vedľajší veriteľ (*ad-*

stipulator) ako dôverník hlavného veriteľa. Vedľajší veriteľ - na rozdiel

od osoby splnomocnenej prevziať plnenie (*solutionis causa adiectus*) -

mal vlastné právo podať žalobu, ale na základe vnútorného vzťahu bol

povinný vydať prijaté plnenie hlavnému veriteľovi.

Pretože rímske právo nepoznalo zmluvu v prospech tretích osôb, tento cieľ sa zabezpečoval práve uvedenými prípadmi plnenia.

Záväzok mohol splniť spravidla nielen dlžník alebo jeho zástupca, ale aj každý tretí, pravda, ak nešlo o plnenie viazané na osobu dlžníka, dokonca aj proti vôli veriteľa.

Ak mal mať predmet plnenia účinok splnenia, musel presne zodpovedať obsahu obligačného vzťahu. Obsahovo iné plnenie oslobodzovalo dlžníka len so súhlasom veriteľa. V takom prípade treba rozlišovať dva prípady:

a) **Plnenie namiesto dlhovaného (datio in solutum - aliud pro alio)** - veriteľ prijal ako splnenie iné ako dlhované plnenie. *Datio in solutum* zrušovalo obligačný vzťah, ale podľa prokuliánov iba *ope exceptionis (doli)*, kým podľa mienky sabiniánov a neskôr aj podľa justiniána už *ipso iure*. Ak však bol predmet daný na splnenie celkom alebo sčasti veriteľovi právom odňatý (**evikcia**), pokladal sa pôvodný nárok za ďalej trvajúci a veriteľ mohol buď žalovať z pôvodného obligačného vzťahu, alebo obdobne ako pri kúpnej zmluve uplatniť nárok na náhradu.

b) **Prijatie na plnenie (solutionis causa datio)** - veriteľ prijal niečo iné na účet dlhovaného plnenia a prijatý predmet mal speňažiť s cieľom zaplatiť dlh. V takomto prípade dlh zanikol až vtedy, keď veriteľ dostal tržbu zo speňaženia predmetu a zanikol iba do výšky tejto tržby.

Čiastočné plnenie (pro parte) mohol veriteľ odmietnuť, ak v zmluve nebol dohodnutý opak. Okrem toho v niektorých prípadoch prétor povolil čiastočné plnenie ako úľavu niektorým osobám, aby ich mohli odsúdiť len na to, čo mohli splniť (*in id quod facere possunt* - tzv. *beneficium competentiae*), čím sa vyhlo predaju majetku pre úpadok a infámiu. Takými zvýhodnenými osobami oproti obdarovanému boli rodičia, švagrovia, ako aj darca. Neskôr Justinián ustanovil, že z majetku dlžníka treba vopred zraziť určitú časť na zabezpečenie jeho živobytia (*deductio ne debitor eget*). Neskôršie sa takáto úľava mohla dohovoriť medzi stranami aj vopred, najmä so zreteľom na dedičov dlžníka (*pactum quo minus solvatur*). S obdobou týchto úľav sa stretávame aj v súčasných právnych úpravách vo forme existenčného minima.

Pre čas, kedy bol dlh splatný a kedy ho veriteľ mohol požadovať, bol smerodajný obligačný úkon (zmluva, testament); bolo treba brať zreteľnú okolnosť prípadu, najmä na povahu plnenia; ak nič iné z toho všetkého nevyplývalo, mohol žiadať plnenie ihneď.

Rovnaké kritériá platili, aj pokiaľ išlo o **miesto splnenia**. Ak by bol veriteľ vymáhal peňažný dlh na inom mieste ako na tom, ktoré sa určilo v zmluve ako miesto plnenia, mohol prétor poskytnúť dlžníkovi osobitnú žalobu týkajúcu sa toho, čo treba dať na určitom mieste (*actio de eo quod cer-to loco dari oportet*). Dlžník nemal mať prospech a veriteľ škodu, ak dlžník plnil na inom mieste ako na mieste splnenia. Výška hodnoty záväzku mala zostať nezmenená, aj keď dlh plnil na inom mieste ako na mieste splnenia. Toto stanovisko sa prijímalo najprv len v prospech dlžníka, neskôr aj v prospech veriteľa.

Dôkazné bremeno, že dlh bol splnený, zaťažovalo dlžníka. Na **kvitan-ciu (apocha)** - potvrdenku o zaplatení - sa v klasickej práve nevyžadovala nijaká určitá forma, zato však podliehala voľnému hodnoteniu sudcu. Až za Justiniána sa na kvitanciu vyžadovala písomná forma a svedkovia; takáto kvitancia (*securitas*) mala plnú dôkaznú silu. Pretože sa kvitancia neraz dávala vopred, Justinián ustanovil, že dôkaznú silu má nadobudnúť až po uplynutí 30 dní. Počas tejto lehoty mohol veriteľ napadnúť kvitanciu z dôvodu, že potvrdené peňažné plnenie v skutočnosti nebolo zaplatené (*que-rela non numeratae pecuniae*).

2. Odpustenie dlhu

Odpustením dlhu sa rozumie právny úkon, ktorým veriteľ vyhlasuje, že dlžníka oslobodzuje od záväzku. Veriteľ tak mohol urobiť formálnym alebo neformálnym úkonom.

Z formálnych spôsobov odpustenia dlhu boli známe:

a) symbolické splnenie jedným peniazom - mincou (*nummo uno, per aes et libram*), ako opačný úkon (*contrarius actus*) podriadenia sa v nexum, prakticky opačná mancipácia (*remancipatio*): dlžník so súhlasom veriteľa v určitej forme vyhlásil, že je slobodný;

b) *acceptilatio* ako formálna kvitancia, oslobodzujúca dlžníka aj bez zaplatenia; šlo o opačný úkon (*contrarius actus*) stipulácie alebo expenzilácie, napríklad v prípade stipulačného záväzku vo forme „Čo som ti sľúbil, máš splnené?“ a veriteľ odpovedal „Mám“ (*Quod ego tibi promisi habesne accep-tum? Habeo.*). V prípade transkripcie bolo treba urobiť opačný zápis v účtovných knihách na strane príjmov. Vzájomné záväzky z konsenzuálnych kontraktov, ak sa ešte nič neplnilo, bolo možné zrušiť vzájomnou neformálnou dohodou (*contrarius consensus*).

Neformálna dohoda (*pactum*) o odpustení dlhu bola neskôr účinná

a) podľa civilného práva v prípadoch vyrovnania (*compositio* - § 71, I) dlhovanej pokuty z krádeže a bezprávia,

b) pri ostatných dlhoch z kontraktu alebo z deliktu dohodou, že veriteľ nebude dlh vymáhať (*pactum de non petendo*); táto dohoda bola účinná len podľa prétorského práva vo forme námietky (*exceptio pacti conventi*),

c) v prípade pokonávky (*transactio*) ako neformálna dohoda skončiť spor alebo neistotu o práve vzájomnými ústupkami.

3. Novácia a delegácia

1. Novácia záväzku - obnova (*novatio*) znamená zrušenie záväzkového vzťahu založením nového vzťahu, ktorý má rovnaký materiálny obsah. Nový záväzkový vzťah zo stipulácie nastupuje na miesto pôvodného vzťahu a spôsobuje, že pôvodný vzťah zaniká *ipso iure*. „Obnova záväzku je splnutie alebo prenesenie skoršieho dlhu do iného civilného alebo naturálneho záväzku, t.j. keď sa z predchádzajúceho základu vytvorí nový záväzok s cieľom, aby sa skorší zrušil“ (*Novatio est prioris debiti in aliam obligationem vel civilem vel naturale transfusio atque translatio, hoc est cum ex praecedenti causa ita nova constituitur, ut prior perematur* - Ulp. D. 46, 2, 1 pr.).

Obnova záväzku vyžadovala:

- **staršiu platnú obligáciu**, ktorá sa mala zrušiť; mohla to byť aj naturálna obligácia;

- **založenie novej obligácie spravidla stipuláciou** (príp. *dotis dictio a ex-pensilatio* - § 66, I), ktorá mala rovnaký materiálny obsah (*idem debi-tum*), ale zároveň musela mať niečo nové (*aliquid novi*), napríklad právny dôvod, formu, vedľajšie ustanovenie, zmenu v subjektoch a pod. Za Justiniána namiesto stipulácie stačila iba vôľa (*animus novandi*) strán zrušiť predchádzajúci záväzok. Nový záväzok nahradil pôvodný a nestál popri ňom ako pri *constitutum debiti* (§ 61, VI, 2).

Boli možné **dva druhy obnovy záväzku**:

a) Obnova záväzku **bez zmeny osôb** (*novatio simplex*) medzi pôvodnými stranami obligácie, teda nové (*aliquid novi*) sa netýkalo totožnosti strán. Stačilo, že dôvod obligácie sa nahradil iným dôvodom, napríklad premena dlhovanej kúpnej ceny na dlh zo stipulácie. Novácia mohla slúžiť na pevnejšie zabezpečenie veriteľa tým, že svoju pohľadávku bude opierať o abstraktný právny úkon namiesto pôvodného kauzálného, alebo na premenu naturálnej obligácie na civilnú, žalovateľnú. Spôsobovala zánik prvších vecných a osobných garancií, ako aj nemožnosť použiť prvé námietky.

b) Novácia záväzku **so zmenou osôb** (*novatio qualificata*) medzi stranami pôvodnej obligácie a treťou osobou, ktorá sa stala dlžníkom alebo veriteľom nového obligačného vzťahu na základe delegácie (splnomocnenia). Tento druh novácie mal veľký praktický význam:

- ako novácia s nastúpením **nového veriteľa** (tzv. **aktívna delegácia**) slúžila ako náhrada postúpenia (cesie) pohľadávky;

V tejto spojitosti právnik Aquilius Gallus vynašiel a zaviedol do praxe zvláštnu novačnú stipuláciu, nazývanú po ňom *stipulatio Aquiliana*, ktorá slúžila na zmenu celého komplexu dlhov vzniknutých napríklad počas dlhšieho obchodného spojenia, do jedinej obligácie jednou súhrnnou stipuláciou s formulou „Čokoľvek si a budeš mi z akéhokoľvek dôvodu povinný dať alebo urobiť, sľubuješ, že v tento deň dáš alebo urobíš?“ (*Quidquid te mihi ex quacumque causa darefacere oportet oportebitpraesens in diemve darefa-cere spondes?*);

- ako novácia s nastúpením **nového dlžníka** (tzv. **pasívna delegácia**) slúžila ako náhrada prevodu záväzku.

2. Justinián spojil s nováciou aj delegáciu (*delegatio*), ktorá s ňou len sčasti súvisela; lebo delegácia mohla, ale nemusela viesť k novácii. Delegácia v praxi vystupovala v rôznych formách.

Pod delegáciou sa rozumel príkaz, ktorým niekto (*delegans*) vyzval druhého (*delegáta*) na určité plnenie v prospech tretieho (*delegatár*), najmä aby sa mu zaviazal (*obligare*) alebo mu platil (*solvere*). Akým spôsobom bol potom uspokojený delegát za svoju službu, na ktorú bol vyzvaný, vyplývalo z interného vzťahu medzi ním a delegantom.

Delegácia bola **jednostrannou výzvou** (príkazom) **výslovne** alebo **mlčky** urobenou

a) **do postavenia veriteľa** (náhradníka veriteľa), teda delegácia pohľadávky alebo novačná aktívna delegácia, alebo b) **do postavenia dlžníka**, teda delegácia dlhu alebo novačná pasívna delegácia alebo

c) **do pozície prijímajúceho**, tzv. delegácia na platenie aktívna, alebo

d) **do postavenia plniaceho**, tzv. delegácia na platenie pasívna.

Výzva (príkaz - *iussum*) úverovať, dlhovať, prijať a platiť bola teda zameraná od delegujúceho (*is qui delegát*) na delegovaného (*is qui delegatur*), pričom ten mohol byť zaviazaný tak voči delegujúcemu, ako aj voči nemu celkom bez záväzku. Ak sa delegovaný rozhodol vykonať **výzvu** (príkaz), priviedlo ho to k delegátorovi (*is cui delegatur*), ktorý, ak išlo o delegáciu *solvendi*, bol spravidla viazaný prijať alebo platiť; ak išlo o delegáciu *obligandi*, mohol sa naopak slobodne rozhodnúť, či mu **vyhovuje** alebo nevyhovuje prijať novú protistranu. Výzva (príkaz) mohla byť nahradená rati-habíciou, totiž následným pripojením sa k iniciatíve delegovaného (delegáta).

4. Ostatné civilné dôvody zániku záväzku

a) Záväzok zanikol **odpadnutím jeho subjektu**, teda najmä smrťou veriteľa alebo dlžníka, ale len v tých prípadoch, keď išlo o čisto osobné plnenie, viazané na osobu dlžníka alebo veriteľa, teda nedediteľné. Právna smrť (*capitis deminutio*) spôsobovala zánik zmluvných obligácií podľa civilného práva v tom zmysle, že trvali ďalej len ako naturálne obligácie; prétor priznával veriteľovi žalobu proti novému nositeľovi moci.

b) **Splynutím** (*confusio*) záväzok zanikol, keď sa obligačné oprávnenie a povinnosti spojili, stretli v jednej osobe (najmä pri dedení). Obdobne ako pri vecných právach k cudzej veci, aj tu platila zásada, že nikto nemôže byť sám sebe zaviazaný (*nemo sibi obligatus esse potest*).

c) Záväzok zanikol aj **dodatočnou nemožnosťou plnenia**, ku ktorej došlo náhodou, ak predmetom plnenia bola individuálne určená vec. Totiž ak išlo o záväzok na prevod vlastníctva (*dare*) alebo vec odovzdať (*edere*), dodatočná nemožnosť nespôsobovala zánik obligácie, ak k nemožnosti došlo z viny dlžníka; záväzok trval a predmet plnenia sa posudzoval podľa stavu pred zánikom (*perpetuatio obligationis*).

d) Obligácia zanikla, ak veriteľ mal **nárok na individuálne určenú vec z bezodplatného právneho úkonu**, ale **nadobudol ju tiež bezodplatne z iného právneho dôvodu**, napríklad bola mu odkázaná v testamente a potom ju dostal ako dar (tzv. *concursum causarum lucrativum*). Tento spôsob zániku záväzku presadila jurisprudencia.

e) Obligácia zanikla aj z **mnohých iných dôvodov**, bolo to napríklad premlčanie žaloby, ak ju veriteľ neuplatňoval 30 rokov, hoci mohol, litis-kontestácia, oslobodzujúci rozsudok, navrátenie do predošlého stavu, splnenie rozvázovacej podmienky alebo nastúpenie končiacej lehoty, v prípade zakázanej svojpomoci alebo zakázanej cesie. O týchto skutočnostiach sa hovorí v iných súvislostiach.

Zánik záväzkov podľa prétorského práva.

III. Zánik záväzkov podľa prétorského práva

1. Dohoda o odpustení dlhu

O dohode o odpustení dlhu (*pactum de non petendó*) a pokonávke (*trans-actio*) sme už hovorili v súvislosti s odpustením dlhu [§ 63, II, 2., b), c).]

2. Započítanie (*compensatio*)

Započítanie (*compensatio*) znamená zaniknutie pohľadávky vzájomným odrátaním od protipohľadávky (*compensatio est debiti et crediti inter se contri-butio* - Mod. D. 16, 2, 1), takže veriteľovi zostáva len pohľadávka na zvyšok (*saldo*). Ide tu o nasledovnú situáciu: Osoba A má žalovateľnú pohľadávku proti osobe B, napríklad na 100, ale zároveň osoba B má žalovateľnú pohľadávku voči osobe A, napríklad na 70; uznalo sa za vhodné a procesné hospodárne upustiť od vzájomného plnenia a prijala sa zásada, že veriteľ nižšej pohľadávky, teda v danom prípade osoba B, bude povinná zaplatiť osobe A len saldo, t. j. rozdiel medzi oboma pohľadávkami (v danom prípade saldo 30). Ako dôvod zrušenia pohľadávky sa kompenzácia vyvinula len postupne. Najprv sa s ňou stretávame v prétorskom práve, neskôr aj v civilnom práve.

V prétorskom práve sa spočiatku vyskytovalo len málo prípadov podobných kompenzácií. Kompenzáciu presadzoval najmä prétor tým, že bankári (*argentarii*) mohli svojich klientov žalovať o rozdiel z akýchkoľvek vzájomných právnych úkonov (*agere cum compensatione*). Ak žaloba znela na viac (*plus petitio*), bola zamietnutá v celom rozsahu.

Podobne *bonorum emptor*, ktorý vykonával generálnu exekúciu na majetok, bol povinný žalovať len s kompenzáciou (*agere cum deductione*), t. j. mal použiť formulu, ktorej kondemnácia nariaďovala sudcovi zraziť zo žalovanej pohľadávky dlžníkove protipohľadávky proti *bonorum emptorovi* (§ 19, V) ako nástupcovi exekučného veriteľa, a to bez ohľadu na ich zročnosť a na to, či boli rovnakého druhu.

Podľa civilného práva kompenzácia prichádzala do úvahy najprv pri *iudicia bonae fidei* (§ 16, II). Tu sudca mohol odrátať **konexné protipo-hľadávky**, t. j. také, ktoré vznikli z toho istého záväzkového vzťahu (*ex eadem causa*). Ak sudca nevykonával odrátanie, mohli sa jednotlivé pohľadávky uplatniť aj samostatne.

Okrem týchto prípadov sa už v klasickom práve stretávame s kompenzáciou, ktorá sa zakladala na **dohode strán** (*pactum*) a podľa reskriptu Marca Aurélia sa priznávala aj pre *iudicia stricti iuris* (§ 16, II), ale len vo forme námietky zlého úmyslu (*exceptio doli*). Keďže *iudicia stricti iuris* slúžili len záväzkom z prísne **jednostranných zmlúv**, bolo možné žiadať kompenzáciu s pohľadávkou z celkom iného záväzkového dôvodu (napr. kompenzácia pohľadávky z pôžičky s pohľadávkou z kúpy alebo deliktu), teda aj **kompenzáciu nekonexných pohľadávok**.

V poklasickej dobe bolo možné uplatniť kompenzáciu excecpiou alebo vzájomnou žalobou, okrem záväzkov z deliktu.

J u s t i n i á n rozšíril možnosti kompenzácie predovšetkým tým, že pripustil odrátanie „*ipso iure*“, takže už nezáviselo od úvahy sudcu, a smerodajná bola žiadosť žalovaného, uplatnená kedykoľvek počas procesu (tým vlastne kompenzácia prestala byť inštitútom procesného práva a stala sa inštitútom hmotného práva); rozšíril okruh kompenzovateľných pohľadávok, najmä nekonexných, a to bez ohľadu na ich absolútny či relatívny charakter, okrem depozitu. Žiadalo sa však, aby to boli pohľadávky **vzájomné, platné, splatné a likvidné** (ihneď dokázateľné), aby sudca mohol rozhodnúť o salde, lebo kompenzácia nastávala až rozsudkom. V tejto podobe bola kompenzácia prevzatá do *ius commune* a odtiaľ aj do moderného občianskeho práva.

Zodpovednosť za nesplnenie záväzku – nesplnenie, spôsobenie, zavinenie.

Úmysel (*dolus, dolus malus*) je vedomé, s povinnosťou sa nezrovnávajúce správanie, ktoré sa môže vyskytnúť pri všetkých záväzkoch. Je to taká závažná forma zavinenia, že vylúčenie zodpovednosti za budúci zlý úmysel v zmluve (*pactum ne dolus futurum praestetur*) právne poriadky spravidla pokladajú za odporujúce dobrým mravom, preto je taká dohoda neplatná.

Naproti tomu **nedbanlivosť** (*culpa*) v užšom zmysle je nevedomé, s povinnosťou sa nezrovnávajúce správanie alebo opomenutie, keď konajúci nezachoval náležitú pozornosť, teda konal nepozorne a nestarostlivo.

Podľa intenzity rozoznávame **hrubú nedbanlivosť** (*culpa lata*) a **lahkú nedbanlivosť** (*culpa levis*).

Za hrubú nedbanlivosť rímske právo kvalifikovalo nedodržanie pozornosti do takej miery, aká sa pri takom konaní žiadala od každého priemerného človeka. „Hrubá nedbanlivosť je prílišná nedbanlivosť, t.j. nevedomosť toho, čo všetci vedia“ (*Lata culpa est nimia negligentia, id est non intellegere quod omnes intellegunt* - Ulp. D. 50, 16, 213, 2).

Za ľahkú nedbanlivosť sa kvalifikoval nedostatok takej pozornosti, akú zachováva starostlivý hospodár (*diligens bonus pater familias*). Žiadala sa teda viac ako bežná, priemerná pozornosť. V oboch týchto prípadoch sa hovorí o **abstraktnej vine** (*culpa in abstracto*), lebo kritérium viny predpokladá abstraktného človeka, či už ako priemerného, alebo ako starostlivého hospodára. Naproti tomu rímske právo poznalo aj **tzv. konkrétnu vinu** (*culpa in concreto*), pri ktorej kritériom bola pozornosť konkrétneho konajúceho. Napokon poznala sa aj **najľahšia vina** (*culpa levissima*), ktorá vyžadovala takú mieru starostlivosti, akú predpokladalo splnenie (*diligentia diligentissimi patris familias*). Abstraktne zodpovedný v zásade zodpovedal za všetko zavinenie, za *omnis culpa*, ak len jeho zodpovednosť nebola z nejakých dôvodov zmiernená. Tak to bolo

a) pri obligáciách, ktorými dlžník prevzal na seba záväzok iba v záujme niekoho druhého - **tzv. princíp prospešnosti**; dlžník zodpovedal len za zlý úmysel (*dolus*) a za hrubú nedbanlivosť (*culpa lata*). S týmto obmedzením zodpovedal najmä požičiavateľ, uschovávatel' a správca cudzích záležitostí bez príkazu;

b) pri určitých obligáciách, pomocou ktorých dlžník obstarával (spravoval) cudzie záležitosti popri svojich; v poklasickom práve bol povinný zachovávať len starostlivosť, ktorú bol zvyknutý venovať vlastným záležitostiam (*diligentia quam in suis rebus adhibere solet*). Pretože tu boli rozhodujúce individuálne pomery dlžníka, hovorí sa aj o **konkrétnom zavinení** (*culpa levis in concreto*). V týchto prípadoch mohol dlžník svoju nedbanlivosť ospravedlniť tým, že nebýval starostlivejší ani vo vlastných záležitostiach; hrubú nedbanlivosť však tým ospravedlniť nemohol. Za *culpa in concreto* zodpovedal najmä spoločník, manžel pri správe vena a po-ručník pri správe poručeného majetku.

Za náhodu (*casus fortuitus*) **dlžník spravidla nezodpovedal**; len v určitých prípadoch dlžník zodpovedal aj za náhodu. Pritom sa rozlišovala:

a) **vyššia, neodvratiteľná náhoda** - udalosť, ktorej človek nemôže zabrániť (*vis cui resisti non potest*), tzv. vyššia **moc** (*vis maior, casus maior* - Gai D. 44, 7, 1, 4; Ulp. D. 50, 17, 23), napríklad požiar, zemetrasenie, stroskotanie lode, povodeň, prirodzená smrť otrokov, zvierat a pod. Za každú náhodu, teda aj za vyššiu moc, zodpovedali tí dlžníci, ktorí boli v omeškaní, ako aj správca bez príkazu, ktorý konal proti vôli zainteresovaného. Za vyššiu moc dlžník nezodpovedal, ak bola predmetom plnenia vec určená individuálne, a nie vec určená druhovo (§ 62, II);

b) **nižšia, odvrátiteľná náhoda** (*casus minor*); v rímskom klasickom práve sa vo viacerých obligačných vzťahoch zodpovedalo za nižšiu náhodu. Išlo o prípady, keď dlžník mal u seba vec z majetku veriteľa, preto bol povinný opatrovať ju, teda zodpovedal za starostlivosť o ňu (*custodia*). V takomto prípade dlžník vlastne zodpovedal za stratu veci, ak ho neospravedlňovali určité typické dôvody (napr. vyššia moc), ak nemohol strate zabrániť. Napríklad krajčír či iný remeselník zodpovedal za veci prevzaté do opravy, ak ich nemohli vrátiť v dôsledku náhody (odcudzenie niekým tretím). Rovnako zodpovedal v zmysle pretorského ediktu lodiar a vlastník hostinca (*nauta, caupo et stabularius*) v súvislosti s vecami, ktoré prevzali. Do zodpovednosti za kústódiu teda nemožno zahŕňať zodpovednosť za vyššiu moc. Niektorí autori chápu zodpovednosť z kústódie ako objektívnu zodpovednosť spojenú s rizikom.

Treba povedať, že už rímski právnici veľmi pružne narábali s uplatnením jednotlivých stupňov zavinenia. Hranica medzi nimi sa stierala, neraz sa ukazovala tendencia rozšíriť zodpovednosť za *dolus* smerom ku *culpa* (*magna culpa dolus est* - Paul. D. 50, 16, 226) a pod kústódiu zahrnúť aj prípady *culpa*. U iných právnikov sa najmä na začiatku poklasickej doby stretávame so schémou, podľa ktorej strana nezainteresovaná na právnom vzťahu zodpovedá len za *dolus*, kým zainteresovaná strana aj za *culpa* (**tzv. zásada prospešnosti**). Ani táto zásada však nevystihuje zložitost' prípadov, napríklad prípady príkazu, poručníctva a konania bez príkazu.

§ 64. Zodpovednosť za nesplnenie záväzku

I. Nesplnenie záväzku

Dlžník má svoju obligačnú povinnosť splniť tak, ako je zaviazaný. Z toho vyplýva, že veriteľ má dostať alebo plnenie, ktoré mu patrí zo záväzku, alebo iné materiálne uspokojenie. **Škála nesplnenia záväzku** je veľmi široká: môže sa týkať času, predmetu, kvality, miesta splnenia a pod. Isté je, že nesplnenie vyvoláva vo vzťahu medzi veriteľom a dlžníkom istú komplikáciu, a najmä u veriteľa spravidla spôsobuje majetkové poškodenie, a medzi oboma stranami sa vynára otázka zodpovednosti za nezavinené poškodenie alebo zničenie predmetu plnenia.

Problémy vznikajúce z tejto situácie sú právne veľmi zložité; zložité boli nielen v rímskom práve, ale aj v moderných právnych poriadkoch, ba priam aj v súčasnosti. V rímskom práve možno nájsť nielen množstvo vyriešených prípadov, ale v istej miere aj tendencie a náznaky všeobecných zásad, podľa ktorých treba posudzovať prípady nesplnenia záväzku. V romanistike sa prevažne prijíma názor, že **nesplnenie záväzku vyvoláva zmenu pôvodného plnenia** na plnenie iného druhu, konkrétne povinnosť nahradiť veriteľovi škodu spôsobenú nesplnením pôvodného záväzku. Hovorí sa aj o **sekundárnej povinnosti alebo zodpovednosti dlžníka v protiklade k primárnej povinnosti** alebo zodpovednosti splniť pôvodný záväzok vyplývajúci zo zmluvy alebo z právneho poriadku.

V iných súvislostiach sme už hovorili, že Rimania, na rozdiel od moderného chápania, nepoznali všeobecný pojem niektorých inštitútov (napr. zmluvy, civilného protiprávneho činu, subjektívneho práva, žaloby) a nepoznali ani všeobecný pojem náhrada škody. Rozlišovali len jednotlivé skutkové podstaty, na ktoré viazali právny účinok (povinnosť nahradiť škodu). Škoda sa posudzovala rôzne a nevyjadrovala vždy skutočnú škodu poškodeného.

II. Spôsobenie a zavinenie nesplnenia

Na otázku odškodnenia veriteľa dlžníkom nemožno v každom prípade odpovedať jednoznačne a rovnako. Nastoľuje sa celý rad kritérií, ktoré treba uvážiť, alebo brať na ne ohľad. Najmä či na povinnosť náhrady škody stačí objektívna skutočnosť, že ju dlžník spôsobil, alebo či treba brať zreteľ aj na iné okolnosti, najmä subjektívne, ktoré mali vplyv na spôsobenie škody, prípadne nesplnenie záväzku. V rôznych obdobiach vývoja rímskeho práva boli na tieto problémy rozličné názory a len postupne sa upevňovali presnejšie a jednotnejšie kritériá a zásady.

Z rímskeho práva však prešla do novodobého právneho poriadku zásada, že **škodu má nahradiť ten dlžník, ktorý ju spôsobil** svojím správaním, zapríčinil (**tzv. príčinný vzťah** - princíp zapríčinenia) a ktorý ju zaviniť, komu ju treba pripísať za vinu (**tzv. princíp zavinenia**). Pri celkovom posudzovaní správania dlžníka sa už v rímskom práve vychádzalo z toho, že dlžník sa má správať tak, ako to vyžaduje *bona fides* (slušnosť, statočnosť, dôvera, dobromyseľnosť) v medziľudských vzťahoch. Pritom sa v jednotlivých obligačných vzťahoch rozlišuje **miera (stupeň) zavinenia**. Hlavné stupne zavinenia boli: úmysel a neobstarlivosť, a to tak pri obligáciách z deliktu, ako aj z kontraktu.

Pokiaľ ide o **zapríčinenie škody deliktom**, v rímskom práve sa vykryštalizovala na základe *lex Aquilia* zásada, podľa ktorej bol páchatel' povinný nahradiť škodu, len ak ju spôsobil priamym (pozitívnym) telesným spôsobom na cudziu vec (*culpa infaciendo*). Len neskôr sa právnickou interpretáciou pod zapríčinenie škody subsumovali aj prípady, keď páchatel' nepôsobil na vec telesne alebo vôbec neporušil celistvosť cudzej veci.

Pri obligáciách z kontraktu je otázka zapríčinenia škody oveľa jednoduchšia. Technický pokrok v súčasnosti núti zákonodarcov upúšťať od subjektívneho zavinenia škody a siahnuť k objektívnej zodpovednosti za škodu. Ani rímskemu právu však nebol takýto prístup neznámy.

Náhrada škody, omeškanie dlžníka a veriteľa.

III. Náhrada škody

Aj obsah a rozsah povinnosti nahradiť spôsobenú škodu sa historicky vyvíjal. V starom *ius civile* sa povinnosť dlžníka nahradiť škodu určovala objektívne tým spôsobom, že dlžník, ktorý nesplnil svoju obligačnú povinnosť, mal nahradiť veriteľovi bežnú hodnotu plnenia (*vera rei aestimatio*). Tu vlastne nešlo o povinnosť nahradiť škodu, ale len nahradiť hodnotu plnenia.

V klasickom práve sa naopak povinnosť dlžníka nahradiť škodu merala podľa **subjektívnych pomerov veriteľa**, a tak sa vytvorila skutočná povinnosť nahradiť škodu. **Dlžník mal nahradiť záujem veriteľa na uskutočnenom plnení** (*omne quod interest*), t.j. všetku škodu spôsobenú nesplnením záväzku. Konkrétne dlžník mal nahradiť:

a) **skutočnú ujmu na majetku veriteľa** (*damnum emergens*), náhrada ujmy na ideálnom záujme však neprichádzala do úvahy (citový záujem, bolestné a pod. - *pretium affectionis*);

b) **ušlý zisk** (*lucrum cessans*), ktorý by bol veriteľ určite dosiahol, keby bol dlžník riadne splnil svoju povinnosť.

Ako sme už zdôraznili, so zreteľom na *condemnatio pecuniaria* (§ 19, III) **sa škoda mala nahradiť spravidla v peniazoch**. Ohodnotenie škody bolo vecou sudcu, ktorý však mohol pripustiť ohodnocovaciu prísahu poškodeného (*ius iurandum in lite*). Náhradu škody *in natura* bolo možné uplatniť až v kogničnom procese. Treba vziať do úvahy aj to, že pri určovaní výšky škody veľmi záležalo na tom, či nesplnený záväzok znel na *certum* alebo *in-certum*, ďalej či išlo o záväzok *stricti iuris* alebo *bonae fidei*. Justinian maximalizoval **výšku náhrady škody na dvojnásobok hodnoty** nesplneného plnenia (Cod. Iust. 7, 47, 17 z roku 531).

Na druhej strane sa vyvinuli aj obmedzenia povinnosti nahradiť škodu, najmä ak poškodený spoluzavinil škodu (*culpa concurrens*) a škodca pritom nekonal so zlým úmyslom, alebo ak poškodený mal zo škodnej udalosti aj prospech; takýto prospech bolo treba kompenzovať so škodou (*compensatio lucri cum damno*).

IV. Omeškanie dlžníka a veriteľa

Omeškanie dlžníka (*mora debitoris*) nastalo, ak dlžník z nejakých dôvodov, za ktoré bol sám zodpovedný, neplnil žalovateľný a zročný (splatný) záväzok. Toto dlžníckovo omeškanie sa všeobecne posudzovalo ako vedomé, teda ako *dolus*. Nevýžadovalo sa, aby veriteľ upozornil dlžníka, že má plniť, stačilo, že zročnosť (splatnosť) bola presne určená (*dies interpellat pro horine*). Upozornenie sa však už žiadalo u Justiniana, ak zročnosť (splatnosť) nebola určená. Pri deliktach odcudzenia veci platilo, že

páchateľ je v omeškaní už od spáchania činu. „Zlodeja treba vidieť tak, že je vždy v o-meškaní“ (*Fur semper moram facere videtur* - Ulp. D. 13, 1, 8, 1).

Omeškanie dlžníka malo tieto osobitné účinky:

a) **Zodpovednosť dlžníka sa sprísňovala** v tom zmysle, že zodpovedal aj za náhodné zničenie alebo zhoršenie veci (*perpetuatio obligationis*), ibaže by bol dlžník dokázal, že vec by sa bola zhoršila alebo zničila aj vtedy, keby bol riadne splnil;

b) z peňažných dlhov pri *bonae fidei negotia* bol povinný platiť aj **úroky z omeškania** (*usurae moratoriae*).

Omeškanie dlžníka sa skončilo, ak splnil záväzok a zaplatil úroky z omeškania, alebo ak veriteľ nemal riadny dôvod odmietnuť splnenie (tzv. *purgatio morae*).

Omeškanie veriteľa (*mora creditoris*) nastalo, keď veriteľ neprijal riadne ponúknuté plnenie pre nejakú okolnosť, ktorá bola v jeho osobe. Omeškanie veriteľa nebolo porušením jeho povinnosti, ako bolo omeškanie dlžníka. Preto bolo vedľajšie, či veriteľ zaviniť neprijatie dlhu, alebo nie.

Omeškanie veriteľa však predpokladalo, že dlžník skutočne reálne ponúkol plnenie (reálne ponúknutie) tak, ako bol zaviazaný. Preto ak išlo o **druhovú alebo peňažné plnenie**, musel mať dlžník oddelené veci alebo sumu určenú na plnenie dlhu. Podobne ak išlo o **donosný dlh**, musel dlžník plnenie doniesť veriteľovi. Výnimočne stačilo slovné ponúknutie (verbálna *oblatio*), napríklad ak išlo o **odnosný dlh** (totiž ak mal veriteľ spoluúčinkovať pri odnesení plnenia), alebo ak veriteľ vyhlásil, že plnenie neprijme.

Omeškanie veriteľa malo tieto účinky:

a) **zodpovednosť dlžníka sa zmierňovala**, to znamená, že od okamihu omeškania veriteľa dlžník zodpovedal iba za úmysel; v justiniánskom práve už zodpovedal aj za hrubú nedbanlivosť, hoci mal väčšiu zodpovednosť. Pri druhových a alternatívnych záväzkoch prechádzalo nebezpečenstvo za zničenie alebo zhoršenie ponúknuť veci na veriteľa;

b) veriteľ **bol povinný nahradiť dlžníkovi náklady na vec**, ktoré vznikli v dôsledku veriteľovho omeškania; za tým účelom patrilo dlžníkovi retenčné právo;

c) dlžník mohol dlhované plnenie (peniaze, veci) **uložiť do depozitu na verejnom mieste** (v kostole, úrade), a tým sa oslobodiť od záväzku. Ak depozit nebol možný, mohol dlžník po predchádzajúcom upozornení dokonca podľa okolností vydať predmety plnenia napospas.

Pôžička – charakteristika, zodpovednosť strán, žaloby.

I. Pôžička (mutuum)

Pôžička (mutuum) bol reálny kontrakt, ktorým veriteľ previedol na dlžníka vlastníctvo určitých zastupiteľných vecí s dohodou, že dlžník v určenom čase vráti zastupiteľné veci rovnakého množstva, rovnakej kvality a rovnakého druhu.

Základom **pôžičky** bolo odovzdanie vecí, a to v tom zmysle, že vlastníctvo požičanej veci sa prevádzalo z veriteľa na dlžníka; **prítom muselo ísť o vec za-stupiteľnú**, teda o vec určenú podľa druhu, kvality a váhy (*res quaepondere numero mensurave constant*). Keďže pôžička bola reálnym kontraktom, nemohlo sa o nej hovoriť, dokiaľ sa požičaná vec neodovzdala dlžníkovi.

Dohoda alebo sľub o poskytnutí budúcej pôžičky (pactum de mutuo dando) bola len nežalo-vateľnou predzmluvou. Túto dohodu bolo možné uzavrieť ako záväznú a ža-lovateľnú, ak sa jej dala vhodná obligačná forma, napríklad ak sa jej obsah zahrnul do stipulácie. Odovzdanie sa mohlo uskutočniť nielen hmotným odovzdaním, ale aj inými spôsobmi nadobudnutia a prevodu držby, najmä prostredníctvom *traditio brevi manu*, *traditio ficta*. **Osobitnou formou pôžičky** bola dohoda, podľa ktorej veriteľ odovzdal dlžníkovi vec, ktorú mal predať, a utŕženú sumu si ponechať ako pôžičku (tzv. *contractus mohatrae*).

Z pôžičky ako jednostranného kontraktu vznikol záväzok len na strane dlžníka. Dlžník mal vrátiť požičané v určenej lehote; ak strany lehotu neurčili, veriteľ mohol v ktoromkoľvek okamihu žiadať vrátenie; naopak, v justiniánskom práve sudca mohol poskytnúť dlžníkovi primeraný odklad plnenia.

Tým, že na dlžníka prešlo vlastníctvo požičaných vecí, prešlo naňho aj **nebezpečenstvo poškodenia a zničenia**, a to tým skôr, že išlo o zastupiteľné (druhovú) veci.

V rímskom práve **bola pôžička zmluvou bezodplatnou a reálnou**, v dôsledku čoho sa veriteľ nemohol domáhať žalobou z pôžičky (*condictio*) väčšieho plnenia, než koľko sám dal. To znamená, že zo samej pôžičky **nevyplýval nárok na úroky (usure)**. Prípadný nárok veriteľa na úroky musel byť medzi stranami dohovorený osobitnou formálnou zmluvou (*stipulatio usurarum*) alebo nováciou, v ktorej sa požičaný kapitál zväčšil o úroky (*stipulatio sortis et usurarum*).

V rímskom práve bola pôžička kontraktom *stricti iuris*; veriteľ mohol svoju pohľadávku vymáhať pomocou

a) *condictio certae creditaepecuniae* (§ 18, IV), ak boli predmetom pôžičky peniaze, alebo pomocou

b) *condictio certae rei* (tzv. *condictio triticaria* - ak išlo o obilie), ak boli predmetom pôžičky iné zastupiteľné veci.

Na niektoré prípady pôžičiek platili osobitné úpravy.

Predovšetkým *Senatusconsultum Macedonianum* upravovalo pôžičky poskytnuté synovi pod otcovskou mocou takým spôsobom, že z pôžičky vznikol iba naturálny záväzok; proti žalobe veriteľa sa mohol brániť nielen *filiusfamilias*, ale aj jeho otec a prípadne ručiteľia, a to excecpiou *Senatusconsultum Macedoniani*, ak pretor žalobu vôbec neodoprel. Táto úprava sa prijala po otcovražde, ktorej sa dopustil zadlžený syn Macedo, aby z dedičstva po otcovi mohol uspokojiť naliehajúcich veriteľov.

Pri námornej **pôžičke** (*faenus nauticum*, *pecunia traiectica*) sa dlžník zaväzoval vrátiť dlh pod podmienkou, že požičaná suma, prípadne za ňu nakúpený tovar, sa loďou šťastne dostane na miesto určenia. Inštitút bol prevzatý z gréckeho práva, ktoré však

poznalo jeho dve formy: alebo len na cestu ta, alebo aj na cestu ta, aj na cestu späť. Rímske právo spojilo obe formy do jednej a rozšírilo ju aj na za ňu nakúpený tovar (Modest. D. 22, 2, 1 ... *etiam ipsae merces periculo creditoris navigant*). **Námorné úroky** (*usu-rae maritimae*) nepredstavovali len odplatu za prenechanie užívania kapitálu, ale boli predovšetkým rizikovou prímou, boli ekvivalentom za prevzatie námorného nebezpečenstva (*pretium periculi*) veriteľom. Tým sa ospravedlňovalo neobmedzené prekročenie dovolenej najvyššej úrokovej sadzby. Veriteľ bral na seba námorné riziko. Dlžník najmä nemal povinnosť vrátiť kapitál ani náklad, ak loď stroskotala. Tento inštitút sa v mnohých právnych poriadkoch zachoval až dodnes.

Vypožičanie – charakteristika, práva a povinnosti strán, zodpovednosť, žaloby.

II. Vypožičanie (*commodatum*)

Vypožičanie (*commodatum*) bola reálna zmluva, na základe ktorej požičiavateľ (*commodans*) odovzdal nespotrebitelnú vec (hnutelnú alebo nehnuteľnú) do bezodplatného užívania vypožičiatel'ovi (*commodatarius*) s tým, že ju v určenom čase vráti. Ak sa za užívanie dohodla odmena, nešlo už o vypožičanie, ale o nájom veci.

Predmetom vypožičania mohla byť spravidla len nespotrebitelná vec, t.j. vec, ktorú bolo možné užívať bez porušenia jej podstaty. Výnimočne ním mohli byť aj spotrebitelné veci, ak išlo o také užívanie, po ktorom by sa veci mohli vrátiť *in specie* a neporušené (napr. veci vypožičané len na ozdobu – *ad pompam vel ostentationem*).

Pri vypožičaní získal vypožičiatel' vec len do **naturálnej držby** (*de-tencie*), a preto požičiavateľ nemusel byť jej vlastníkom.

Užívanie vypožičanej veci sa spravovalo jej povahou a hospodárs-určením. Pritom smerodajná bola vôľa strán, ktoré mali presne určiť, **ako** mal vypožičiatel'vec užívať. Ak vypožičiatel'užíval vec iným spôsobom, ako bolo dohodnuté, dopustil sa **krádeže úžitku** (*furtum usuš*), a preto **bol** zodpovedný aj za ľahkú nedbanlivosť.

Pri vypožičaní išlo spravidla o **užívanie v záujme vypožičiatel'a**, ale mohli byť prípady, že vypožičaná vec sa užívala v záujme požičiavateľa **ale**-bo v záujme oboch strán. Ak sa vec užívala v záujme požičiavateľa (**napr.** v záujme jeho reklamy alebo reprezentácie, vypožičiatel'zodpovedal len za zlý úmysel; ak sa užívala v záujme oboch strán, vypožičiatel'bol zodpovedný za *culpa in concreto*. Ak užíval vec bezodplatne len vo svojom záujme, zaťažovala ho zodpovednosť za kustódiu a za náhodu.

Kedže vypožičanie bolo **dvojstrannou nerovnou zmluvou**, **zásadne** z nej nevznikal pre požičiavateľa nijaký záväzok, a ak nebola výslovné **urč**e ná doba užívania, mohol vypožičanie kedykoľvek odvolať.

Ak vypožičiatel'porušil svoje povinnosti (napr. nechcel vec vrátiť, alebo ju poškodil, alebo z jeho viny sa zničila), patrila požičiavateľovi **na** náhradu škody *actio commodati directa*.

Výnimočne však mohol vzniknúť aj pre vypožičiatel' nárok proti požičiavateľovi, napríklad na náhradu škody vzniknutej z predčasného vyžiadania veci, alebo nárok na náhradu výdavkov prekračujúcich bežné náklady spojené s užívaním veci, alebo ak vypožičiatel'ovi vznikla škoda zo zlého úmyslu požičiavateľa (napr. požičal choré zviera, od ktorého **sa** nakazili zdravé). Na ochranu týchto nárokov patrila vypožičiatel'ovi **actio commodati contraria** a okrem toho mu patrilo aj zádržné právo (*ius retentio-nis*). Žaloby z vypožičania mali charakter *bonaefidei*.

Od vypožičania sa odlišovala výprosa (*precarium*) charakterizovaná slobodnou odvolateľnosťou veci prenechanej do užívania. Výprosa sa nepokladala za zmluvu, ale len za faktický vzťah, za holú láskavosť. V Ríme sa výprosa ustálila na základe hospodársko-sociálnych pomerov tak, že patróni zvykli poskytovať svojim prepustencom (klientom) pozemky do užívania na základe voľnej odvolateľnosti. Prekarista bol zodpovedný za zlý úmysel až ľahkú nedbanlivosť. Odovzdávateľveci do výprosy mohol vec od prekaristu vymôcť interdiktom *deprecario*. Naopak, pokladal sa za právneho držiteľa veci, a preto požíval posesórnu ochranu proti tretím osobám. Z Justinianá *saprecarium* zaradilo medzi nepomenované kontrakty a jeho poskytovateľ mohol použiť *actio praescriptis verbis*.

Úschova – charakteristika, práva a povinnosti strán, zodpovednosť, žaloby.

III. Úschova (*depositum*)

Úschova (*depositum*) bola reálny kontrakt, ktorým ukladateľ (*deponent*) odovzdal uschovávateľovi (*depositarius*) hnutelnú vec do bezodplatnej ochrany s tým, že ju uschovávateľ vráti, kedykoľvek ukladateľ o to požiada. Ak bola dohodnutá odmena, išlo spravidla o nájom, pravda, nie v prípade, ak odmena bola prejavom vďaky. Ak vec nebola odovzdaná, ale druhá osoba vzala na seba povinnosť starať sa o ňu, nešlo o úschovu, ale o príkaz opatrovať (*mandatum ad custodiendum*).

Uschovávateľ sa prijatím veci stal iba detentorom, a teda ukladateľ nemusel byť vlastníkom veci (mohol ním byť dokonca aj zlodej). Uschovávateľovi ako detentorovi veci nepatrila nijaká vecnoprávna ochrana držby, tým menej ochrana vlastníctva.

Uschovávateľ bol povinný:

- starať sa o vec,
- vrátiť vec aj s prírastkom (*cum omni causa*) na požiadanie ukladateľo-vi, bez ohľadu na to, že si prípadne dohodorili dlhší čas úschovy,
- kedže úschova v rímskom práve bola dôsledne bezodplatnou zmluvou, uschovávateľ bol v zásade zodpovedný len za zlý úmysel a hrubú nedbanlivosť; len výnimočne mohol zodpovedať aj za ľahkú nedbanlivosť, ak zodpovednosť prevzal na seba osobitnou

zmluvou (napr. *mandatum custo-diae*), alebo ak sa sám ponúkol, že vec vezme do úschovy; zodpovedal aj za náhodu (*casus*), ak si uschovávateľ privlastnil uschovanú vec, teda ak ju odcudzil (krádež vecí), alebo ak ju svojvoľne užíval (tzv. krádež úžitku). Ak uschovávateľ nedodrжал tieto povinnosti, patrila ukladateľovi na ochranu jeho záujmov z úschovy *actio depositi directa*, ktorej úspešné uplatnenie spôsobovalo žalovanému aj infámiiu.

Ukladateľ bol však povinný:

a) nahradiť uschovávateľovi výdavky na udržanie alebo uchránenie veci,

b) nahradiť mu celú škodu spojenú s úschovou veci.

Na ochranu týchto nárokov patrila uschovávateľovi *actio depositi contraria*.

Na vykryštalizovaní právnej ochrany z úschovy spolupôsobil prétor pomocou *actio in factum* a formulou *ex fide bona*. Táto štruktúra žaloby z úschovy neskôr celkom prevládla.

Úschova sa od vypožičania odlišovala tým, že uschovávateľ nemohol vec užívať, kým vypožičiavateľ naopak mohol vypožičanú vec užívať.

Okrem vlastnej úschovy (*depositum regulare*) poznalo rímske právo ešte tri **osobitné formy úschovy**:

- **naliehavá úschova** (*depositum necessarium* alebo *miserabile*) - úschova v prípade pohromy alebo nebezpečenstva, napríklad pri požiarí, povodni a pod. Uschovávateľ zodpovedal za dvojnásobok (*in duplum*), za Justiniána len v prípade zlomyseľnosti;

- **sekvestorská úschova** (*depositum in sequestrem*) - do úschovy sa dala vec, o ktorú sa viedol spor (*res litigiosa*); uschovávateľ ju mal vydať tomu, v koho prospech vyznel rozsudok, preto mu patrili interdikty na ochranu držby;

- **nevlastná úschova** (*despositum irregulare*) - úschova vecí zastupiteľných (spravidla peňazí), pri ktorej sa dohodlo vrátenie len druhových vecí (*tantundem eiusdem generis*). Uschovávateľ sa stal vlastníkom vecí prijatých do úschovy, a teda ich mohol užívať (najmä bankár). Táto úschova bola veľmi podobná pôžičke, preberala jej funkciu, ale od pôžičky sa odlišovala kauzou, lebo veci sa odovzdávali do úschovy, a teda úkon bol v zásade v záujme ukladateľa, a nie prijímateľa (uschovávateľa). Na rozdiel od vlastného depozitu, pri nevlastnom depozite náhodné zhoršenie a zničenie veci zaťažovalo uschovávateľa. Keďže nevlastná úschova bola kontraktom *bonae fidei*, bolo možné brať do úvahy dohodu o úrokoch a nebolo ich treba stipulovať.

Od pôžičky (*mutuum*) sa odlišovalo *depositum irregulare* ďalej tým, že

a) strany vždy zaťažovala povinnosť niesť úroky z omeškania (*ex mora*),

b) proti žalujúcemu ukladateľovi nebolo možno uplatňovať *exceptio Se-natusconsultum Macedoniani*,

c) odsúdeného uschovávateľa postihovala *infamia*,

d) aj uschovávateľ mohol použiť proti ukladateľovi *actio depositi contraria* a napokon

e) keďže nevlastný uschovávateľ stával sa vlastníkom uložených vecí, postihovala ho zodpovednosť za *periculum* so zreteľom na uložené veci.

Stipulácia – charakteristika, význam a použiteľnosť.

I. Verbálne kontrakty

1. Stipulácia (stipulatio)

Najdôležitejším verbálnym kontraktom od začiatku klasickej doby bola **stipulácia**, slávnostný ústny sľub (pozri aj § 59, III). Stipulácia sa uzavierala tým spôsobom, že budúci veriteľ a budúci dlžník si vymenili navzájom otázku a odpoveď; budúci veriteľ v otázke bližšie vymedzil predmet záväzku dlžníka. Obe strany museli mať spôsobilosť na práva a povinnosti i spôsobilosť na právne úkony. Dlžník bol povinný odpovedať tým slovesom, ktoré sa použilo v otázke veriteľa. Napríklad: „Sľubuješ dať sto (alebo niečo urobiť)?“ „Sľubujem.“ [*Centum mihi dari spondesne (alebo aliquid fieri)? Spondeo.*] Namiesto slovesa *spondere* bolo možné použiť aj iné slovesá, napríklad *promittere*, *fideiubere*, *dare*, *facere* atď. Neskôr sa stipulácia sprístupnila aj peregrínom.

Táto skutočnosť spôsobovala, že sa upustilo od pôvodnej prísnej formálnosti, ponechala sa však štruktúra otázky a odpovede ako vyjadrenie súhlasu a zjednotenia vôle na určitom obsahu medzi prítomnými a zúčastnenými. Spravidla sa obsah stipulácie písomne zaznamenal v dôkaznej listine (*cautio*), a to alebo

a) tzv. *cautio indiscreta*, kde sa zaznamenal len priebeh stipulácie bez uvedenia právneho dôvodu (*causa*), alebo

b) tzv. *cautio discreta*, kde sa okrem priebehu stipulácie zaznamenáva! <ý právny dôvod (napr. kúpa, darovanie a pod.).

Stipulácia zakladala záväzok *stricti iuris* na plnenie sľúbeného. Jej premetom mohlo byť *certum*, ak zo slov vyplývalo, čo a koľko sa má dať, plniť. alebo *incertum*, ak chýbalo takéto presné určenie predmetu plnenia.

Stipulácia bola abstraktným právnym úkonom, najmä ak sa v nej i uvádzala kauza sľubu. Vtedy mohol veriteľ žiadať plnenie bez toho musel dokazovať jeho dôvod. Dlžník mohol odoprieť plnenie len vtedy keď dokázal, že stipulácii chýba kauza (*exceptio doli* a *exceptio non nwnratm pecuniae*). Avšak už jurisprudencia a prétor začali presadzovať, že nesiaô len predniesť slová, ale že prednesené slová majú byť verným prejavom uváženej vôle a dohody strán; za takú nepovažovali, ak bola ovplyvnená omylom, podvodom alebo hrozbou.

Zo stipulácie mohol veriteľ uplatňovať tieto žaloby (pozri § 18, II *legis actio sacramento in personam* a *legis actio per conditionem*; vo formulke»-vom procese *condictio certae pecuniae*, príp. *certae rei* a *actio exstipulatu*).

Použiteľnosť stipulácie obmedzovala skutočnosť, že sa ňou mohli založiť len jednostranné obligácie (zaväzoval sa len sľubujúci) a ďalej skutočnosť, že strany museli byť prítomné.

Na druhej strane stipulácia bola najpružnejším typom zmluvy v rímskom práve, lebo bola všeobecnou zmluvnou formou, ktorá sa mohla požiť na všetky druhy záväzkov. Pomocou stipulácie sa mohlo účinné akékoľvek plnenie, ktoré mohlo byť podľa práva predmetom záväzku (§62). Vďaka tomu sa stipulácia používala aj na nováciu záväzku alebo i založenie ručenia, zmluvnej pokuty a rozličných garancií.

Veľkú zmenu zaznamenala stipulácia v poklasickej dobe. V záujme n šírenia jej použiteľnosti upustilo sa od jednoty, neprerušenia úkonu (*in tas actus*) a slovného súladu: strany nemuseli byť bezprostredne prítomné, ale v tej istej obci - mieste a v ten istý deň mohli odpovedať aj v cudzej reči alebo dokonca len slovami „Prečo nie?“ (*hiiám?*). Dokonca v *testatio* (v zápise do úradného protokolu) sa zaužívala **tzv. stipulačná doložka** (*clausula stipulatoria*), v ktorej sa len konštatovalo, že na otázku stipulanta „opýtaný odpovedal“ (*interrogatus spopondit*). To stačilo nielen ako dôkaz, ale aj k podstate (*ad substantiam*) stipulácie. Justinian výslovne uznal platnosť takejto stipulácie okrem prípadu, ak by sa bolo dokázalo, že strany v deň uvedený v zápise neboli na tom istom mieste. Pravda, už aj predtým niektorí cisári, napríklad Lev v r. 472, uznali za platnú stipuláciu „nech sa stala akýmkoľvek slovami, len keď vyjadrovala súhlas strán“ (*qui-buscumque verbis pro consensu contrahentium composilae sint*). Tým sa prakticky stipulácia stala synonymom dohody (*conventio*). Mohol ňou vzniknúť nielen záväzkový, ale aj akýkoľvek iný právny vzťah, tým skôr, ak sa spomínala ako právny úkon kauzálny a keď Justinian nedostatok kauzy, nemravnú kauzu alebo podvod kvalifikoval ako dôvod neplatnosti stipulácie. Tým sa aj podstatne rozšíril okruh použitia stipulácie, napríklad na samostatné úkony, na predbežnú dohodu, na kontrakty v prospech tretích, na zmluvy s nemajetkovými plneniami atď.

Kúpna zmluva – charakteristika, práva a povinnosti strán, žaloby.

§ 67. Konsenzuálne kontrakty

I. Kúpna zmluva (*emptio - venditio*)

Kúpna zmluva (*emptio - venditio*, doslova kúpa - predaj) bola vzájomne zaväzujúci kontrakt, ktorým sa predávajúci (*venditor*) zaväzoval odovzdať vec do držby a pokojného užívania kupujúcemu (*emptor*) a kupujúci sa zaväzoval zaplatiť predávajúcemu v peniazoch dohodnutú kúpnu cenu (*pre-tium*).

Tento pojem kúpa, ktorý sa zachoval aj v novodobých právach, sa vyvinul len postupne. Staré rímske právo uznávalo iba kúpu za hotové, ktorá sa uskutočňovala výmenou veci za kúpnu cenu. Touto výmenou sa vzťah medzi stranami skončil, takže medzi nimi nevznikol nárok na plnenie. Až v *ius gentium* sa kúpa pod vplyvom *bonafides* a účasti peregrínov na právnych vzťahoch s Rimanmi stala konsenzuálnym kontraktom, ku ktorému dochádzalo už **jednoduchou dohodou o veci a kúpnej cene**. Tento neformálny konsenzuálny typ kontraktu sa v staroveku **vyškytoval** len u Rimanov. Napríklad Gréci poznali kúpu iba ako zmluvu s vecnoprávnymi účinkami. V poklasickej dobe za hospodárskej depresie sa prejavili tendencie zmeniť obligačný charakter kúpy na vecnoprávny. Justinian si neosvojil túto tendenciu, bol len benevolentnejší, pokiaľ išlo o písomnú formu.

Platná kúpa sa teda uskutočňovala **neformálnym zjednotením strán, pokiaľ išlo o predmet a cenu**. Mohlo sa tak stať ústne alebo písomne, dokonca aj poslom, rozhodujúce bolo, aby došlo k zhode vôle strán (*consensus*).

Predmetom kúpy (*merx*) mohla byť akákoľvek hmotná vec, aj vec budúca. Čo sa týka budúcej veci, rozlišovala sa **tzv. kúpa nádeje** (*emptio spei*), čo bola vlastne odvážna (hazardná) kúpa, lebo sa kupovala nádej na budúcu vec (napr. kúpa rýb, ktoré sa ulovia v určitý deň) a prijímal sa záväzok zaplatiť kúpnu cenu, aj keď sa nádej neuskutoční, a **tzv. kúpa nádejnej veci** (*emptio rei speratae*), ktorá predstavovala podmienenú kúpu a bola účinná, len ak sa podmienka splnila, teda keď budúca vec naozaj vznikla. Okrem hmotnej veci mohla byť predmetom kúpy aj hromadná vec, napríklad majetok (dedičstvo), aj nehmotná vec, ako pohľadávky a niektoré vecné práva, napríklad pozemkové a osobné služobnosti.

Ak predmet kúpy neexistoval, alebo išlo o vec *extra commercium*, kúpa bola neplatná. Kúpa sa stala neplatnou, ak vec sčasti zanikla, a preto bolo plnenie nemožné.

Platný bol aj predaj cudzej veci, pravda, na vzťah medzi stranami vplývala vedomosť alebo nevedomosť jednej alebo oboch strán o právnom postavení veci. Neplatná však bola kúpa veci, ktorá bola vlastníctvom kupujúceho.

Kúpna cena sa mala vyjadriť v peniazoch, inak by to nebola kúpa, ale výmena. Také stanovisko ku kúpe mali prokuliáni; sabiniáni naopak netrvali na vyjadrení ceny v peniazoch.

Cena mala byť určitá a efektívna, a to už pri uzavieraní kúpy. **Efektívna** v tom zmysle, že bola uvážená ako reálna protihodnota veci (*pretium ve-rum*). Preto ak sa cena len predstierala (simulovala), alebo ak sa určila cena, ktorú však nemal predávajúci požadovať, nešlo o kúpu, ale o darovanie. **Určitosť ceny** znamenala, že cena bola určená množstvom peňazí; pritom stačilo, ak dohoda strán obsahovala dostačujúce kritériá na určenie ceny, napríklad koľko má kupujúci v peňaženke alebo v hotovosti u seba a pod. Určenie ceny sa mohlo prenechať na tretiu osobu (*arbitrium boni viri*).

Cena nemusela byť primeraná skutočnej hodnote veci (*pretium ius-tum*). V poklasickom práve sa však vyžadovalo, aby cena dosahovala aspoň polovicu reálnej hodnoty veci, inak mohol predávajúci napadnúť platnosť kúpy pre veľmi vysokú škodu, pre tzv. *laesio enormis*. Kupujúci mal právo vyhnúť sa zrušeniu kúpy doplatením rozdielu.

Avšak predtým, v klasickom práve, pokiaľ išlo o kúpnu cenu, pokladalo sa za prirodzené, ak sa predávajúci usiloval za menej hodnotnú vec dostať vyššiu cenu a naopak, ak sa kupujúci usiloval kúpiť hodnotnejšiu vec za čo najnižšiu cenu, t. j. že sa kontrahenti usilovali navzájom sa oklamať a podviesť v tom zmysle, že každý v dobrom úmysle (*dolus bonus*) sledoval svoj prospech.

Ak však kontrahent používal prostriedky, ktorými uviedol protistranu do omylu, zodpovedal za podvodne spôsobenú škodu. Civilnoprávny úkon, ako sme už uviedli, zostával aj v tomto prípade v platnosti až do jeho úspešnej odporovateľnosti (§ 35).

Predávajúci bol povinný:

1. Chrániť vec pre kupujúceho až do odovzdania, a to v rozsahu zodpovednosti za *omnis culpa* (t.j. *dolus, culpa lata a culpa levis*, vrátane kustódie), nie však za *vis maior*.

Už v klasickom práve platila zásada, že uzavretím kúpy prechádza nebezpečenstvo náhodného zničenia alebo zhoršenia veci (tzv. *periculum, riziko*) spravidla na kupujúceho (Paul. D. 18, 6, 8 pr. *perfecta emptione periculum ad emptorem respicit*). V praxi to znamenalo, že kupujúci bol povinný zaplatiť plnú kúpnu cenu aj v prípade, ak sa vec po uzavretí kúpy náhodne zničila alebo zhoršila.

O zakotvení tejto zásady v rímskom práve nájdeme v romanistickej literatúre mnoho diskusií. Mnohí autori sa v tejto spojitosti zameriavajú na zásadu rímskeho práva, podľa ktorej **náhoda je na škodu vlastníka** (*casus nocet domino*). Pretože samou kúpou ešte neprechádzalo vlastníctvo na kupujúceho, ale až prevodom (mancipáciou, iniurecesiou alebo tradíciou) vlastníctva predanej veci, usudzujú, že náhodné zhoršenie a zničenie predanej, ale ešte neodovzdanej veci má zaťažovať predávajúceho. Preto prijímajú zásadu, podľa ktorej nebezpečenstvo postihuje kupujúceho (*periculum est emptoris*), ako výnimku z uvedenej zásady, že postihuje vlastníka. Zdá sa správnejší výklad, ktorý vychádza z čisto obligáčného charakteru kúpy, a nie z vlastníckeho vzťahu. Z perfektnej kúpy vyplývajú jednoznačné vzťahy medzi stranami a v spojitosti s nimi sa prijalo ako vhodné riešenie, že platnou kúpou prechádza riziko na kupujúceho (*perfecta emptione periculum ad emptorem respicit*), a potom dôsledne aj *commo-dum* (prírastok a podobné výhody). Kúpa bola perfektná, čiže platná a účinná, v okamihu vzájomného súhlasu o predmete a cene. Tak to nebolo, ak bola účinnosť kúpy podmienená alebo odložená, alebo ak predmet kúpy nebol jednoznačne individualizovaný (napr. odvážený alebo odmeraný) alebo ešte nebol vyrobený alebo dokončený, alebo sa ešte nachádzal v cudzej držbe a pod.

2. Odovzdať vec kupujúcemu a zabezpečiť mu pokojné užívanie a nerušenú držbu (*utifrui possidereque licere* alebo *habere licere*).

Podľa prameňov predávajúci nebol bez ďalšieho povinný previesť na kupujúceho vlastnícke právo na predanú vec, a preto bolo treba uložiť túto povinnosť iným právnym spôsobom. Hľadanie práve takýchto spôsobov v rímskom práve je dokladom úsilia konštruovať kúpu v takom chápaní, aby predávajúci prevádzal na kupujúceho nielen držbu, ale aj vlastníctvo.

V tejto súvislosti treba vedieť, že kúpa bola inštitútom zameraným par excellence na to, aby sa umožnila tovarová výmena, a to nielen medzi rímskymi občanmi, a že teda nie každý predávajúci bol kviritským vlastníkom; preto nebolo vhodné požadovať od predávajúceho prevod vlastníckeho práva, ale bolo skôr potrebné zabezpečiť od predávajúceho so zreteľom na predanú vec takú právnu situáciu, aby kupujúci mohol vec pokojne užívať a nerušene držať, a tým spôsobom ju napokon aj vydržať a stať sa kviritským vlastníkom. Kupujúci ako bonitárny vlastník bol chránený publicián-skou žalobou (§ 55, III). Tá však vždy nestačila, napríklad v prípade, ak predávajúci predal cudziu vec. Preto právny poriadok predávajúceho zaväzoval chrániť kupujúceho proti nárokom tretích osôb na vec, teda proti právnemu, a nie aj proti faktickému odňatiu veci (**tzv. evikčný princíp**).

V mnohých prípadoch sa kupujúci stal bez ďalšieho vlastníkom kúpenej veci, najmä na základe mancipácie, iniurecesie alebo aj tradície, a tieto úkony mu poskytovali ochranu proti prípadnému rušeniu alebo odňatiu veci. Tam, kde to tak nebolo, zvyklo sa osobitnými úkonmi pripojenými ku kúpe zabezpečiť kupujúcemu takúto ochranu proti tretím osobám. Na to slúžila najmä *stipulatio rem habere licere*, ktorou sa predávajúci kupujúcemu zaväzoval garantovať nerušenú držbu a užívanie veci, alebo *stipulatio duplae*, ktorá sa v praxi najviac rozšírila a ktorou sa predávajúci zaväzoval zabezpečiť kupujúcemu nerušenú držbu a užívanie pod hrozbou nahradiť mu dvojnásobok kúpnej ceny.

V ďalšom vývoji sa obsah týchto stipulácií stal samozrejmosťou súčasťou kúpy (*naturale negotii*), a teda kupujúci sa mohol domáhať tejto ochrany už samou žalobou z kúpy (*actio empti*). Uľahčoval to aj fakt, že kúpa sa stala úkonom *bonaefidei*; pre kupujúceho z nej vyplývala *actio empti* ako *iudicium bonae fidei*, a teda kupujúci ňou mohol uplatniť a vymôcť nielen náhradu kúpnej ceny, ale všetok svoj záujem (škodu, ušlý zisk a pod.). *Stipulatio dup-lae* zostávala naďalej v praxi, najmä ak išlo o veci vysokej hodnoty.

Ak bola predmetom kúpy pohľadávka, predávajúci zodpovedal len za jej existenciu, nie za solventnosť dlžníka, t.j. zodpovedal za pravdivosť pohľadávky, nie za jej bonitu. Časom sa pripustilo, že predávajúci sa mohol zodpovednosti za evikciu vyhnúť dohodou s kupujúcim (*pactum de non pra-estanda evictione*).

Kupujúci bol povinný:

- zaplatiť predávajúcemu dohodnutú kúpnu cenu (*dare pretium* - previesť vlastníctvo ceny),
- nahradiť predávajúcemu všetku škodu alebo výdavky vynaložené na vec od okamihu uzavretia zmluvy až do prevzatia veci.

Kupujúci **mohol odopierať zaplatiť kúpnu cenu**,

- ak ju predávajúci žiadal pred dohodnutou lehotou,
- ak predávajúci odopieral vydať vec, ak sa nedohodlo inak.

Kedže kúpa bola synalagmatický kontrakt, vznikali z neho **dve priame žaloby** (*actiones directae*) charakteru *bonaefidei*: *actio empti* v prospech kupujúceho a *actio venditi* v prospech predávajúceho.

Po uzavieraní kúpy bolo možné k nej pripojiť rozmanité **vedľajšie dohody** (*pacta adiecta*), najmä

- **dohodu o odstúpení od kúpy** (*lex commissoria*), ak sa celá cena nezaplatila do určitej lehoty; zaplatená časť ceny prepadla v prospech predávajúceho (tzv. prepadná doložka);
- **výhradu lepšej ponuky** (*in diem addictio*) - predávajúci mohol odstúpiť od kúpy, ak by dostal lepšiu ponuku;
- **dohodu o kúpe na skúšku** (*pactum displicentiae*) - kupujúci mohol do určitej lehoty odstúpiť od kúpy, ak by vec nebola pre neho vhodná; používala sa najmä v obchode s otrokmi; dohoda o skúške ochutnaním (*pactum degustationis*) sa odchyľovala v tom, že pri kúpe vína si kupujúci vyhradil právo preveriť jeho kvalitu spravidla znalcom (*boni viñ arbitra-tu*);
- **dohodu o spätnom predaji** (*pactum de retro vendendo*) - predávajúci bol oprávnený do určitého termínu vec od kupujúceho kúpiť späť;
- **dohodu o spätnej kúpe** (*pactum de retro emendo*) - predávajúci bol povinný kúpiť vec na želanie kupujúceho;
- **dohodu o nescudzení** (*pactum de non alienando*) - zaväzovala kupujúceho, že vec nescudzí;
- **dohodu, že kupujúci neprepustí otroka na slobodu** (*pactum de non ma-numittendo*);
- **dohodu, že kupujúci nezneužije otrokyňu** na nemravné ciele (*pactum ne ancilla prostituatur*);
- **dohodu, že predaný otrok bude odvedený** z miesta pobytu predávajúceho (*pactum ut servus expertetur*), lebo bolo nebezpečenstvo, že by ohrozoval bývalého pána.

Kúpna zmluva – zodpovednosť za fyzické a právne vady veci.

3. Zodpovedať v určitom rozsahu za fyzickú kvalitu predanej veci. Aj rozsah zodpovednosti predávajúceho za fyzickú kvalitu sa historicky vyvíjal. V najstaršej dobe bol rozsah zodpovednosti veľmi obmedzený. Za skryté vady a nedostatky predávajúci nezodpovedal, nezodpovedal ani za zjavné nedostatky, pretože kupujúci si mal kupovanú vec prezrieť, mal kupovať s „otvorenými očami“. Iba pri kúpe nehnuteľnosti to nebolo dobre možné, lebo mancipácia i iniurecesia sa odohrávali mimo nehnuteľnosti. Predávajúci sa však mohol zaviazat', pokiaľ išlo o kvalitu pozemku, k nun-kupácii (najmä čo sa týkalo kvality a výmery nehnuteľnosti). Keďže sa tak však nestalo, právny poriadok riešil otázku zodpovednosti za vady pri kúpe nehnuteľnosti. Neskôr pristúpili aj ďalšie prípady zodpovednosti za vady predávanej veci, ktoré presadili prétori a kurulskí edilovia. **Škála zodpovednosti za fyzickú kvalitu predávanej veci** sa ustálila takto:

- a) ak bol pozemok, na ktorého cene sa dohodli, podľa tvrdenia rozlohou menší, kupujúci mohol pomocou *actio de modo agri* vymáhať rozdiel, o ktorý zaplatil viac;
- b) ak predávajúci podvodne zamlčal jemu známe nedostatky veci, alebo ak tvrdil, že vec je bez vady, alebo že má isté vlastnosti, kupujúci mohol žalovať *actione empti* na náhradu škody vo výške jeho konkrétneho záujmu (*id quod interest*), ktorú utrpel dôverou v tvrdenie predávajúceho. Konkrétne to mohlo byť zníženie alebo vrátenie kúpnej ceny alebo náhradu všetkej škody vrátane ušlého zisku;
- c) ak - ako to bolo už od najstarších čias pri kúpe zvykom - predávajúci stipuláciou garantoval určitú kvalitu (vlastnosti) veci, kupujúci mohol zo stipulácie vymáhať všetku škodu, ak sa ukázalo, že vec nemá garantovanú kvalitu;
- d) v zmysle ediktu kurulských edilov - aj keď predávajúci bol dobromyseľný (*bonaefidei*) - zodpovedal, že vec netrpí takými skrytými vadami, ktoré znižujú jej bežnú upotrebitelnosť (najmä v prípade ťažného dobytku a otrokov). Podľa ediktu kurulských edilov predávajúci mal poznať vec a jej vady oznámiť kupujúcemu. Pod vadami sa u otrokov rozumeli nielen choroby, ale aj sklon k úteku a túľaniu. Na ochranu svojho záujmu mal kupujúci proti predávajúcemu **dve žaloby**:
 - *actio redhibitoria* na **vrátenie kúpnej ceny** oproti vráteniu veci, teda odstúpenie od kúpy; premlčovala sa po šiestich mesiacoch;
 - *actio quanti minoris*, smerujúca k **zníženiu kúpnej ceny** primerane ku skutočnej hodnote kúpenej veci; premlčovala sa za jeden rok. Klasická jurisprudencia presadila, že zodpovednosť predávajúceho za vady veci treba pokladať za prirodzený prvok (*naturale negotii*) kúpy a možno ju vždy uplatniť bežnou žalobou z kúpy (*actio empti*).

J u s t i n i á n **rozšíril zodpovednosť za vady** zavedenú edilmi na všetky kúpené veci a kupujúcemu zabezpečil právo alebo odstúpiť od kúpy, alebo žiadať zníženie kúpnej ceny. V tomto zmysle prešla táto zodpovednosť aj do novodobých právnych poriadkov.

Nájom veci – charakteristika, práva a povinnosti strán, zodpovednosť, žaloby.

2. Nájom veci (locatio conductio rei)

Nájom veci (*locatio conductio rei*) bola zmluva, v ktorej sa prenajímateľ (*locator*) zaväzoval odovzdať nespotrebitelnú vec nájomníkovi do užívania na určitý čas a nájomník (*conductor, vilieus, colonus, inquilinus*) sa zároveň zaväzoval platiť v peniazoch dohodnuté nájomné (*merces*).

Nájom bol perfektný, keď sa strany dohodli (*consensus*) na predmete a výške nájomného.

Predmetom nájmu veci mohla byť akákoľvek hnutelná alebo nehnuteľná, hmotná alebo nehmotná vec, pritom nespotrebitelná a vždy presne určená. Výnimočne mohli byť predmetom nájmu aj veci spotrebitelné, ak neboli určené na spotrebovanie (napr. na ozdobu alebo reklamu).

V rímskom práve nájomník dostával vec len do detencie, nie do držby; preto sám ani nepožíval ochranu držby, ale len prostredníctvom prenajímateľa. V *ius commune* a v novodobých právnych poriadkoch sa však aj nájomníkovi zvykne priznať priama držba, ochrana, aj keď je len detentorom veci.

Z prenájmu veci vyplývali pre strany **tieto povinnosti**:

1. **Prenajímateľ bol povinný** vydať nájomníkovi prenajatú vec v užívateľnom stave a udržiavať ju v takom stave po celý čas nájmu. V dôsledku toho bol zodpovedný za *dolus* a *omnis culpa* (nie však za náhodu), ďalej za evikciu a za skryté vady, ktoré znižovali užívateľnosť veci; bol zodpovedný aj za všetku škodu, ktorá by nájomníkovi vznikla z viny prenajímateľa, vrátane škody, ktorá by mu vznikla z toho, že prenajímateľ prenajatú vec predal tretiemu. Na presadenie týchto nárokov patrila nájomníkovi proti prenajímateľovi *actio conducti*.

2. **Nájomník bol povinný** platiť dohodnuté nájomné, a to - ak sa nedohodli inak - po skončení nájmu. Na rozdiel od novodobých právnych úprav, nájomné sa malo platiť len v peniazoch. Tak, ako je to aj v súčasnosti, nájomník bol však povinný platiť nájomné aj vtedy, keď vec vôbec neužíval, alebo ju neužíval po nejaký čas. Ďalej bol povinný po uplynutí nájmu vrátiť vec so všetkým prírastkom (*cum omni causa*), a čo sa týka veci, zodpovedal za *dolus* a *omnis culpa*. Na zabezpečenie splnenia týchto nájomníkových povinností mal prenajímateľ okrem *actio locati* aj zákonné záložné právo na všetky veci, ktoré nájomník na prenajatú vec doniesol alebo priviedol (*invecta et illata*), tzv. živý a mŕtvy inventár.

Dĺžka nájmu sa spravovala zmluvou. Ak sa pokračovalo v užívaní veci aj po uplynutí nájomnej doby, pokladal sa nájom za mlčky predĺžený (*relo-catio tacita*). Ak sa dĺžka nájmu nedohodla, boli smerodajné zvyklosti, alebo išlo o nájom na neurčitý čas, ktorý trval, kým ho niektorá strana nevypovedala; ak by však jedna strana vypovedala nájom v nevhodnom čase, zodpovedala by protistrane za spôsobenú škodu.

Kedže nájom bol obligačným vzťahom medzi prenajímateľom a nájomníkom, ten, kto kúpil vec počas trvania nájmu, nebol povinný ju nechať v užívaní nájomníka podľa zásady, že kúpa ruší nájom (*emptio tollit locatum* - Kauf bricht Miete; v novodobých právnych úpravách však spravidla nájom trvá ďalej, kúpa neruší nájom (Kauf bricht Miete nicht).

Už od klasickej doby bolo možné dať výpoveď akýmkoľvek neformálnym prejavom.

Ak bola v nájme plodonosná vec, patrilo nájomníkovi okrem užívania aj požívanie veci (branie plodov z pozemku); v tomto prípade hovoríme o osobitnom druhu nájmu - **árende**. **Zmluva o árende mala niektoré osobitosti**, pokiaľ išlo o úpravu vzťahu strán, najmä

- **nájomné** (árendu) bolo možné určiť nielen v peniazoch, ale aj časťou z výnosu plodov (**árenda z časti** - *colonia partiaria*), pričom táto časť mohla byť určená zlomkom výnosu alebo pevne určeným množstvom bez ohľadu na výnos. Rímski právnici neprijali kvalifikáciu tejto situácie za spoločenskú zmluvu, ale za nájom veci (Gai D. 19, 2,25,6). Árenda z časti bola známa najmä v provinciách. Takáto árenda sa rozšírila v niektorých krajinách už od stredoveku; v poľnohospodárstve má ešte aj dnes ďalekosiahly význam;

- ak bola árenda určená v peniazoch, árendátor mal nárok na **zníženie árendy** (*remissio mercedis*), ak výnos plodov znížili mimoriadne udalosti.

Pracovná zmluva – charakteristika, práva a povinnosti strán, zodpovednosť.

3. Pracovná zmluva (*locatio conductio operarum*)

Popri inštitúte vlastníckeho práva je v právnom poriadku i v spoločnosti azda najvýznamnejšia **pracovná zmluva** alebo vôbec úprava využitia intelektuálnej i fyzickej sily človeka. Ba takáto úprava je priamo doplnkom vlastníctva. Úprava vlastníckych i pracovných vzťahov udáva charakter tej-ktorej spoločnosti. V otrokárskej spoločnosti, akou bola aj spoločnosť antického Ríma, **sa potreba pracovného výkonu v podstate uspokojovala prostredníctvom**

- a) nútenej práce,
- b) práce otrokov,
- c) nájmu práce otrokov,
- d) nájmu slobodnej práce (pracovnou zmluvou medzi slobodnými).

Ad a): Rímsky občan (*civis Romanus*) nebol zaťažovaný **nútenou prácou**. V Rímskej ríši však bola známa bezodplatná nútená práca provinčného obyvateľstva ako akýsi druh štátnej dane.

Ad b): Najväčší objem práce predstavovala **práca otrokov**. Otrokov vlastnil štát (štátni otroci) alebo súkromníci. Práca otrokov bola nákladnejšia, pretože vlastník musel otrokov aj vydržiavať - živiť, šatiť a pod. Postavenie otrokov nebolo rovnaké.

Štátni otroci (napr. cisárovi a pod.) v Ríme, ak neboli zaradení na prácu v baniach či remeselníckych dielnach, pracovali na dvore cisára.

Súkromníci vlastnili otrokov tak ako ostatný dobytok a po víťazných vojnách ich mali nadostač. Pánovým záujmom bolo predovšetkým využiť pracovnú silu otroka, najmä jeho fyzickú silu, preto ich zamestnával ručnými (manuálnymi) prácami v dielnach, v poľnohospodárstve, sčasti aj v obchode a v domácnostiach. Prirodzene, majitelia - otrokári im v zásade poskytovali len existenčné minimum.

Ad c): Vlastník, ktorý mal prebytok pracovnej sily, otrokov, bol ochotný zhodnotiť ju prenájomom, a ten, komu chýbala takáto pracovná sila (napr. na sezónne práce), bol ochotný **najať si prácu otroka**, tak ako to bolo bežné pri ťažnom dobytku a pod. Prenajímanie otrokov v praxi znamenalo ešte ďalšie zhoršenie ich postavenia, ich zvýšené vykorisťovanie, lebo nájomník sa usiloval vyťažiť z nich čo najviac - dosiahnuť čo najväčší výkon.

Ad d): Už aj v antickom Ríme sa pracovná sila zabezpečovala **námezdnou prácou slobodných**, aj keď skôr len výnimočne. Používali ich na manuálnu prácu. Pretože v týchto prípadoch, podobne ako pri nájme otrokov, sa pracovná sila prenajímala na ručnú prácu, zaradovali aj túto zmluvu pod *locatio conductio*, pod nájom ako jeho druh popri nájme veci. Napokon, tak ako bol obrovský sociálny rozdiel medzi otrokom a otrokárom alebo nájomníkom, veľký rozdiel bol aj v sociálnom postavení slobodného zamestnávateľa a slobodného chudáka, ktorý bol existenčne nútený **prenajímať svoju pracovnú silu** (*mercennarius*). Tento rozdiel sa odzrkadľoval už v samej pracovnej zmluve, v ktorej zamestnávateľ - hoci išlo o kon-senzuálny kontrakt - bol už vopred vo výhodnejšom mocenskom postavení. Na druhej strane sa to prejavovalo v tom, že ani rímska spoločnosť, ani jej právny poriadok neuznávali pracovnú zmluvu medzi sociálne rovnými alebo dokonca prenajatie vlastnej pracovnej sily ľuďmi sociálne vyššie postavenými. Z toho vychádzalo rímske právo, keď rozoznávalo jednak **práce neslobodné** (*operae illiberaks*), t.j. všetky práce manuálne, fyzické, jednak **práce slobodné** (*operae liberales*), t.j. práce duševné alebo kvalifikované (napr. lekár, advokát, geometer, učiteľ a pod.).

Predmetom pracovnej zmluvy mohli byť len neslobodné práce, teda v podstate manuálna práca a služby.

V staršej dobe rímskemu ponímaniu odporovalo dohodnúť mzdu za slobodné práce, teda za vyššie služby, a najmä za duševné pracovné výkony. Pravda, v každodennom živote bolo zvykom odmeňovať aj takéto služby a neskôr, v období cisárstva, sa pripustilo dať si sľúbiť za takéto vyššie služby **čestnú odmenu** (*honorarium*). Z takéhoto sľubu však nevznikal právom uznaný nárok, a preto ho nebolo možné uplatniť riadnou súdnou cestou; našlo sa však riešenie na jeho uplatnenie, a to v mimoriadnom procese (*extraordinaria cognitio*).

Pracovná zmluva (*locatio conductio operarum*) bola zmluva, ktorou pracovník (*locator*) prenajímal za mzdu (*pensio*) seba a svoju pracovnú silu objednávateľovi, zamestnávateľovi (*conductor*).

Z pracovnej zmluvy vznikali tieto povinnosti:

1. Pracovník (*locator*) bol osobne zaviazaný plniť dohovorené práce a služby; v prípade neplnenia zmluvy zamestnávateľovi patrila žaloba (*actio conducti*).

2. Zamestnávateľ (*conductor*) bol povinný pracovníkovi zaplatiť dohodnutú mzdu (*pensio*), a to aj vtedy, keď odmietol prijať jeho služby alebo prácu, alebo ak pracovník nemohol pracovať pre príčiny na strane zamestnávateľa; na ochranu záujmov pracovníka slúžila *actio locati*.

Pracovná zmluva sa končila uplynutím času, na ktorý bola uzavretá, alebo aj predtým jednostrannou výpoveďou zo spravodlivého dôvodu (*ex iusta causa*). Pod vplyvom kresťanskej ideológie poklasické právo zaujímalo voči pracovnej zmluve nepriaznivý postoj. Nedostatok otrockej i slobodnej pracovnej sily priamo nútil presadzovať pripútanie k pôde (*glebae adscriptio*) a dedičnosť remesla a živnosti, teda feudálne prvky.

Zmluva o diele – charakteristika, práva a povinnosti strán, zodpovednosť, žaloby.

4. Zmluva, o diele (locatio conductio operis)

Zmluvou o diele (*locatio conductio operis*) sa dodávateľ (*conductor*) zaväzoval objednávateľovi (*locator*) vyhotoviť za odmenu dielo (*opus*), resp. úspešný pracovný výsledok.

Strany sa tu pomenúvajú opačne ako pri pracovnej zmluve, lebo spravidla objednávateľ dával na spracovanie materiál (najímal prácu - *locator*) a dodávateľ (*conductor*) ho preberal na spracovanie. Ak materiál dodal sám dodávateľ, podľa rímskej predstavy nešlo o zmluvu diele, ale o kúpu.

Najbežnejším **predmetom zmluvy o diele** bolo postavenie domu alebo inej stavby, spracovanie alebo opravenie hnutelností, vyučenie remeslu alebo umeniu (otroka alebo slobodného), doprava osôb alebo tovaru, teda remeselnícke a živnostenské činnosti.

Pri posudzovaní predmetu tejto zmluvy **dôraz nebol na práci, ale na pracovnom výsledku**, ako je to zakotvené aj v novodobých právnych úpravách. Pracovný výsledok sa riadil podľa prejaveneho želania objednávateľa. Preto pri splnení, pri prevzatí diela sa posudzovalo, či dielo zodpovedalo alebo nezodpovedalo želaniu objednávateľa zakotvenému v zmluve, **tzv. schválenie dodaného** (*collaudatio, adprobatio operis*). Pri schvaľovaní neboli smerodajné len osobné kritériá objednávateľa, ale aj mienka čestného muža - občana (*boni viri arbitratu*).

Zo zmluvy o diele **vznikali pre strany tieto záväzky:**

1. Dodávateľ mal vyhotoviť dielo včas a riadne; objednávateľovi patrila proti nemu *actio locati*.

2. Objednávateľ mal zaplatiť odmenu až pri dohotovení diela; dodávateľovi patrila proti nemu *actio conducti*.

Dodávateľa teda zaťažovalo **riziko aj náhodného (casus minor) poškodenia alebo zničenia diela** pred odovzdaním, aj zodpovednosť za kústo-diu vecí prevzatých na spracovanie, ako aj za neskúsenosť, nevedomosť (*imperitia*), t.j. za škodu, ktorá vznikla z toho, že na vypracovanie diela nemal potrebnú zručnosť alebo vedomosti.

Pokiaľ ide o **zodpovednosť dodávateľa**, platili isté odchýlky **v prípade tzv. nevlastnej zmluvy o diele** (*locatio conductio operis irregularis*), podľa ktorej na dodávateľa prechádzalo vlastníctvo zastupiteľných vecí odovzdaných na spracovanie alebo dopravu s dohodou, že dodávateľ odovzdá výrobok z iného materiálu, ale rovnakého druhu a v rovnakej cene. V takom prípade dodávateľ zaťažovala plná zodpovednosť, teda zodpovednosť aj za náhodu. V *ius commune* sa na tomto základe konštruovala zmluva o poštovej poukážke.

Osobitná úprava platila v zmysle roduškého zákona o vyhodení nákladu (*lex Rhodia de iactu*) pre námornú dopravu: všetci zúčastnení spoločne znášali škodu, ktorá vznikla čiastočným vyhodnotením prepravovaného tovaru (*iactus mercium*) v dôsledku námornej núdze (nebezpečenstvo z potopenia lode a potreba odbremenit' ju). Vlastníci zachráneného tovaru boli povinní zaplatiť pomerne primerané odškodné za vyhodený tovar kapitánovi (*magister*) lode, ktorý rozdelil odškodné medzi poškodených (rozdelenie škody podľa pomeru zachráneného tovaru). Kapitán lode mohol zadržať tovar až do vyrovnaní. Poškodeným patrila *actio locati* a kapitánovi lode *actio conducti* proti vlastníkom zachráneného tovaru.

Spoločenská zmluva – charakteristika, vznik, zánik, povinnosti spoločníkov.

III. Spoločenská zmluva (*societas*)

Spoločenská zmluva (*societas*) bola konsenzuálny kontrakt, ktorým sa dve alebo viac osôb (spoločníci - *socii*) zaväzovali napomáhať dosiahnutie spoločného cieľa spoločnými prostriedkami (vecami, prácou) s tým, že sa podľa vopred určených kritérií budú deliť o zisky i o prípadné straty.

Kým sa spoločenská zmluva vykryštalizovala do konsenzuálneho kontraktu, prešla dlhým vývojom, ale vždy to bol trvalejší vzťah medzi spoločníkmi a vždy sa ňou sledoval spoločný cieľ. Tak to bolo pri zabezpečovaní dopravy tovarov karavánami cez púšte, v Grécku pri námornej doprave a tak to bolo aj v Ríme pri poľnohospodárskom spoločenstve dedičov (*societas ercto non cito*). Všade musel napokon reálny charakter združenia ustúpiť a prevládla zmluva konsenzuálneho charakteru. Spoločenská zmluva sa uplatňovala všade tam, kde jednotlivci svojimi silami nestačili dosiahnuť sledovaný cieľ, a preto bol ochotný potlačiť svoj individuálny záujem a uprednostniť spoločný záujem.

Spoločnosti sa rozlišovali podľa rôznych kritérií, napríklad podľa druhu príspevkov na vecné, pracovné a zmiešané (*societas rerum, operarum a mixtae*); na generálne a špeciálne (Gai III, 148, 154) podľa toho, či sa spoločníci zaviazali vložiť ako svoj príspevok všetok svoj prítomný i budúci majetok, alebo len jeho časť (získaný vlastnou prácou, výmúc dary alebo dedičstvo atď., Paul. D. 17, 2, 3, 1 - 2). So zreteľom na sledovaný účel sa spoločnosti delili na obchodné (*societates quaestuariae*) zamerané na peňažný zisk a spoločnosti na taký cieľ nezamerané (*societates non quaestuariae*).

U 1 p i á n (D. 17, 2, 5 pr.) uviedol ako **základné druhy spoločností**:

- a) spoločnosť všetkého majetku (*societas omnium bonorum*),
- b) obchodnú spoločnosť (*societas negotiationis alicuius*),
- c) poplatnícku spoločnosť (*societas vectigalis*) a
- d) spoločnosť jednej veci (*societas unius rei*).

Klasická spoločnosť sa zakladala neformálnou dohodou, zjednotením sa na spolupráci na spoločný cieľ (*consensus in idem placitum*), pričom zjednotenie, súhlas musel mať trvalý charakter. Zo spoločnosti vznikali práva a povinnosti len medzi spoločníkmi; spoločnosť nepredstavovala nijakú osobitnú subjektivitu, rozdielnu od právnej subjektivity spoločníkov.

Medzi prvými spoločnosťami boli **spoločnosti nájomníkov daní** (*societates publicanorum*) s cieľom jednak od štátu vziať do nájmu vyberanie daní, jednak obstarávať na účet štátu verejné práce (stavbu ciest, zásobovanie armády a pod.). Postupne sa spoločenské zmluvy rozšírili aj medzi Rimanmi a peregriinmi najmä s cieľom obchodne podnikat' alebo vyrábať.

Spoločenská zmluva zakladala medzi spoločníkmi **vzťah dôvery** (*frater-nitas*). Z toho vyplývalo, že

- a) spoločníci vzájomne zodpovedali len za zlý úmysel (*dolus*), v justiniánskom práve aj za starostlivosť ako vo vlastných veciach (*diligentia quam in suis rébus*). Preto aj odsúdenie z dolózneho porušenia spoločenskej zmluvy spôsobovalo stratu cti (infámii);
- b) spoločníkom patrilo proti nárokom zo spoločenskej zmluvy *beneficium competentiae*, t.j. oprávnenie, že exekúciu bolo možné viesť len proti ich majetku, nie však proti ich osobe. V justiniánskom práve malo spoločníkom, ktorí boli na to odkázaní (núdzni), zostať po exekúcii existenčné minimum;
- c) do existujúcej spoločnosti nemohli byť prijatí noví spoločníci. Preto ak mali pristúpiť noví spoločníci, všetci zúčastnení museli uzavrieť novú spoločenskú zmluvu. Novodobé i súčasné právne poriadky takéto ustanovenie nepoznajú.

Zo spoločenskej zmluvy **vyplývali pre spoločníkov tieto povinnosti**:

1. **Plniť sľúbené vklady** (prínosy). Tieto prínosy mohli pozostávať zo všetkých možných plnení, t.j. z majetkových hodnôt peňažných alebo vecných alebo aj z pracovných plnení. Pritom splnené prínosy nemuseli byť totožné a ekvivalentné a netvorili oddelený majetok spoločnosti, ale stávali sa spoluvlastníctvom spoločníkov (*communio pro partibus indivisis*).

2. **Rozdeliť zisk a stratu**. Podiely jednotlivých spoločníkov na zisku a strate mohli byť rozdielne. Spoločníkov však nebolo možné celkom **vyľúčiť** z účasti na zisku (tzv. *societas leonina* - levia spoločnosť).

Spoločnosť sa zakladala na dôvere, a preto jej členovia za trvania spoločnosti podľa klasického práva nemohli proti sebe použiť žalobu. Až po zániku spoločnosti vyplývala zo spoločenskej zmluvy *actio pro socio* ako *iudicium bonae fidei*. Táto žaloba smerovala k vyúčtovaniu medzi spoločníkmi, prakticky na *saldo* po odrátaní vzájomných pohľadávok a dlhov zo spoločenského vzťahu (napr. pohľadávky na rozdelenie zisku, ako aj na náhradné plnenie zanedbaných vkladov, z nevyhnutných nákladov pre spoločnosť, zo škody, ktorú spoločník utrpel zavinením iného spoločníka a pod.). Spoločníci zodpovedali podľa rozmanitých situácií za *dolus*, ba aj za *custodia*. J u s t i n i á n priznal *actio pro socio* aj za trvania spoločnosti, takže zo žaloby o vyúčtovanie sa

stala žaloba o vklady a o náhradu. Zodpovednosť spoločníkov vymedzil pomocou kritéria starostlivostí ako o svoje (*diligentia quam in suis rebus*). Na rozdelenie spoluvlastníctva mohli spoločníci použiť *actio communi dividundo*.

Spoločnosť zanikala smrťou, stratou alebo obmedzením právnej spôsobilosti a konkurzom jedného spoločníka, ďalej uplynutím času, na ktorý sa tvorila, výpoveďou, hoci aj len jedného spoločníka (*renuntiatio*) a napokon dosiahnutím sledovaného cieľa, alebo ak sa stalo istým, že sledovaný cieľ nemožno dosiahnuť.

Príkazná zmluva - charakteristika, práva a povinnosti strán, zodpovednosť, žaloby.

IV. Príkazná zmluva (mandatum)

Príkaz (*mandatum*) bola zmluva, ktorou sa príkazník (mandatár, *procu-rator*) zaväzoval bezodplatne obstaráť záležitosť alebo záležitosti príkazcu (*mandans, dominus negotii*), ktoré mu zveril vo vlastnom záujme alebo v záujme tretích osôb.

Obsah príkazu mohol byť najrozmanitejší, či už to bola činnosť právneho charakteru (napr. uzavretie rôznych kontraktov na účet mandanta alebo zastupovanie v spore), alebo vykonanie jednej alebo viacerých faktických činností, vždy na účet príkazcu. Jedinou hranicou obsahu príkazu bolo, že musel byť dovolený a dostatočne určitý.

V klasickej dobe mohol príkaz znieť na obstaranie jednotlivéj záležitosti, príkazník bol v takom prípade mandatórom, alebo na obstarávanie všetkých záležitostí mandanta, vtedy sa príkazník nazýval prokurátor (správca). V justiniánskom práve sa podlá toho hovorilo o všeobecnom príkaze (*mandatum generale*) alebo o jednotlivom príkaze (*mandatum speciale*).

Ako konsenzuálny kontrakt príkaz vznikol neformálnym dohovorením sa strán o činnosti, ktorú mal príkazník obstaráť na účet príkazcu. Vykonanie činnosti mohlo byť v záujme príkazcu alebo tretieho, nie však výlučne len v záujme príkazníka (v tomto prípade by išlo iba o jednoduchú, právne neúčinnú radu).

Príkaz bol bezodplatným právnym úkonom; ak si príkazník vymienil za svoju námahu odmenu a pod., už nešlo o príkaz, ale o pracovnú zmluvu alebo o zmluvu o diele. V neskorších časoch sa však aj pri mandáte, podobne ako pri „slobodných službách“ (*operae liberales*), pripúšťala odmena a dokonca sa mohla vymáhať pomocou *extraordinaria cognitio*.

Príkaz zanikol jeho splnením alebo dodatočnou nemožnosťou ho splniť, odstúpením príkazníka alebo odvolaním príkazcu a smrťou jednej strany. Ak však strana odstúpila v nevhodnom čase, druhej strane vznikol nárok na náhradu vzniknutej škody. Podobne v prípade smrti príkazcu zostávali príkazníkovi zaviazaní príkazcovi dedičia.

Z príkazu vznikol právny vzťah len medzi príkazcom a príkazníkom, ale nie medzi nimi a tretími osobami, lebo príkazník vystupoval so zreteľom na tretie osoby len ako **nepriamy zástupca príkazcu**. Príkaz nie je plnomocenstvom, ale zmluvou a upravoval vnútorný pomer medzi príkazcom a príkazníkom. Preto **príkazník vystupoval voči tretím osobám vždy vo vlastnom mene**. Príkaz plnil funkciu nepriameho zastúpenia. Treba však uviesť, že príkazník - prokurátor otváral v rímskom práve cestu k priamemu zastúpeniu.

Ak uvážime **záväzky medzi príkazcom a príkazníkom**, zistíme,

a) že **hlavný záväzok** vznikol na strane príkazníka a príkazca ho mohol vymôcť pomocou *actio mandati directa*.

Príkazník bol povinný splniť obsah príkazu podľa inštrukcií príkazcu; bol zodpovedný za zlý úmysel (*dolus*) a napriek bezodplatnosti aj za všetko zavinenie (*omnis culpa*). **Príkazník mal splniť príkaz osobne**, ak to vyplývalo z povahy veci alebo z vôle príkazcu. Inak príkazník mohol poveriť vykonaním príkazu aj iné osoby, potom však bol zodpovedný za nedbanlivosť pri voľbe náhradníka (*culpa in eligendo*). Príkaz však nemožno pokladať za splnený, ak príkazník prekročil rámec vymedzený inštrukciou (*excessus mandati*), a to ani vtedy, keby príkazníkovu obstaranie záležitosti bolo v prospech príkazcu. Hoci príkazník mal široko vymedzený okruh činnosti, vždy bol povinný hľadiť na skutočný záujem príkazcu. Príkazník bol povinný odovzdať príkazcovi aj všetky majetkové hodnoty, ktoré získal v súvislosti s výkonom príkazu;

b) že aj na strane príkazcu vznikol určitý **vedľajší záväzok**, ktorý mohol príkazník uplatniť cestou *actio mandati contraria*.

Príkazca mal tak najmä **nahradiť príkazníkovi všetky výdavky**, ktoré mohol rozumne a dobromyseľne pokladať za nevyhnutné (*impensae bona fidefactae*). Ďalej bol príkazca povinný **nahradiť príkazníkovi všetku škodu**, ktorú utrpel pri výkone príkazu (*ex causa mandati*), nie však pri výkone príkazu (*ex occasione*).

Actio mandati directa a *actio mandati contraria* boli žalobami *bonaefidei*, a teda rozsudok vlastne vyznel len na *saldo*. Odsúdenie pri žalobe *mandati directa* spôsobovalo pre odsúdeného infámiu.

Špecifickým druhom príkazu bol **úverový príkaz** (*mandatum pecuniae credendae* alebo aj *mandatum qualificatum*). Bol to príkaz príkazcu príkazní-kovi, aby poskytol pôžičku tretej osobe (§ 63, II, 3, 2). Príkazník, ktorý poskytol pôžičku (úver), získal dvojakú garanciu; proti osobe, ktorej poskytol pôžičku (*actio certae creditae pecuniae*), aj proti príkazcovi z titulu príkazu (*actio mandati contraria*). Takéto poskytovanie úveru bolo praktické, lebo nevyžadovalo formalnosť, a bolo aj pružné, lebo spočívalo na *bonafides*.

Obstaranie cudzích záležitostí bez príkazu.

Obstaranie cudzích záležitostí bez príkazu (*negotiorum gestio*) vzniklo, ak niekto (obstarávateľ, správca - *negotiorum gestor*) dobrovoľne obstarával (spravoval) záležitosti druhého bez jeho vedomia a bez jeho špeciálneho poverenia (príkazu). Z *negotiorum gestio* vznikol podobný právny vzťah ako z príkazu a rovnako mal povahu *bonaefidei*. *Negotiorum gestio* predpokladalo:

a) chýbajúci príkaz (*gestio sine mandatu*),

b) skutočnosť, že ide o cudziu záležitosť (*negotium alienum*),

c) užitočnosť podujatia sa na obstaranie záležitostí druhého, aj keď sa dosiahol iný výsledok, aký by bol dosiahol zainteresovaný sám, hoci sa nedosiahne užitočný výsledok (*gestio utiliter coepta*).

Pravda, gestorovo konanie mohol zainteresovaný dodatočne schváliť (*rehabitio*), čím obstarávanie cudzích vecí nadobudlo povahu príkazu (*mandatum*).

Z *negotiorum gestio* vznikali tieto záväzky:

a) **obstarávateľ** (*negotiorum gestor*) bol zodpovedný za starostlivé vykonanie záležitosti, a teda zodpovedal za *omnis culpa*, za všetko zavinenie. Zainteresovaný ho mohol brať na zodpovednosť pomocou *actio negotiorum directa*. Ak gestor konal nečestne alebo zištné, zodpovedal aj za náhodu. Ak však gestor konal v omyle s vedomím, že obstaráva vlastnú záležitosť, bol zodpovedný len za obohatenie. Obstaranie záležitosti mal doviesť do konca a po skončení mal vyúčtovať, najmä odovzdať zainteresovanému všetok zisk z obstarania záležitosti;

b) **zainteresovaný** (*dominus negotii*) bol povinný nahradiť gestorovi všetky výdavky a prevzaté záväzky, ale len vtedy,

- ak nezakázal obstaranie záležitosti a

- ak sa obstaranie záležitosti začalo užitočne (*negotium utiliter coeptum*), t.j. jeho prevzatie zodpovedalo domnejšej vôli zainteresovaného. Preto nárok na náhradu vznikol aj vtedy, keď sa obstaranie záležitosti skončilo neúspešne bez gestorovho zavinenia. Pokiaľ ide o tieto povinnosti, gestor mohol použiť *actio negotiorum gestorum contraria*. Osobitným prípadom *negotiorum gestio* bol prípad chránený *actio funeraria* priznanou prétorom tomu, kto sa spontánne podujal obstaráť pohreb zomretého namiesto jeho príbuzných a vymáhal ňou pohrebné náklady.

III. Bezdôvodné obohatenie

Bezdôvodné obohatenie – podstata, predpoklady a druhy.

O bezdôvodnom obohatení hovoríme v prípade, keď niekto získal niečo na škodu druhého bez právneho dôvodu (*sine iusta causa*). Rímske právo nepoznalo všeobecný pojem bezdôvodné obohatenie. Pôvodne sa sem zahŕňalo zaplatenie neexistujúceho dlhu, neskôr sa pripojili aj niektoré ďalšie prípady.

Prípady bezdôvodného obohatenia pochádzajú z oblasti abstraktných právnych úkonov. Ak pri nich chýba právny dôvod, právne účinky sice nastanú, ale pomocou *condictio sine causa* bolo možné dosiahnuť vyrovnanie; napríklad mancipácia domu na základe neplatnej kúpy bola účinná a nadobúdateľ sa stal vlastníkom domu, hoci kúpa bola neplatná. Pôvodný vlastník mohol vymáhať spätný prevod vlastníctva domu pomocou *condictio sine causa*.

Predpokladmi bezdôvodného obohatenia boli:

- obohatenie **na škodu iného**,

- k obohateniu došlo **bez vôle poškodeného** a

- obohatenie **bolo bezdôvodné** (*ex iniusta causa*). Obohatenie mohlo spočívať v rozmnožení majetku (napr. v získaní veci, pohľadávky alebo držby), ale aj v ušetrení nevyhnutných výdavkov.

Bezdôvodné obohatenie zakladalo právny vzťah podobný reálnemu kontraktu, v dôsledku ktorého obohatený bol povinný vydať obohatenie a poškodenému len na ten účel patrila *condictio sine causa*.

V poklasickej dobe treba rozoznávať **tieto prípady bezdôvodného obohatenia:**

a) **obohatenie z nemravného dôvodu** - *condictio ob turpem (aut inius-tam) causam* - bolo dané tým, že niekto prijal plnenie, ktoré bolo v rozpore s dobrými mravmi alebo so zákonným zákazom. Vymáhať späť to, čo sa už plnilo, však nebolo možné, ak aj odovzdanie plnenia bolo zavrhnuteľné (napr. odovzdanie peňažnej sumy pri navádzaní na falošnú prisahu), a to so zreteľom na zásadu, že „v rovnakej nečestnosti lepšie je postavenie držiaceho“ (*in pari turpitudine melior est possidentis conditio*);

b) **obohatenia z prijatia nedlhú** (*condictio indebiti*) vzniklo tým, že niekto z ospravedlniteľného omylu (*errorfacti*, nie *error iuris*) splnil dlh, ktorý v skutočnosti neexistoval (*indebitum*). Ak plniaci vedel o neexistencii dlhu, nemohol požadovať vrátenie plneného;

c) **obohatenie v dôsledku odovzdania na určitý účel** (*condictio causa data causa non secuta*), ktorý sa neuskutočnil (*do ut des; do ut facias*), nastalo vtedy, keď niekto plnil v očakávaní určitého budúceho výsledku a ten potom nenastal. Napríklad vopred sa odovzdalo veno a potom sa manželstvo neuskutočnilo;

d) **bezdôvodné obohatenie v užšom zmysle** (*condictio sine causa*) nastáva v určitých prípadoch, v ktorých

- nadobudnutie hneď od začiatku nemalo nijaký základ (*condictio ob nul-lam causam*), napríklad nadobudnutie vlastníctva len v dôsledku zmiešania alebo spojenia veci,

- nadobudnutie neskôr stratilo právny podklad (*condictio ob causam fini-tam*), napríklad vymáhanie uvoľneného záväzku.

Novodobé právne poriadky poznajú všeobecný pojem bezdôvodné obohatenie, ktorý je použiteľný na širší okruh situácií, než boli prípady kondikcií *sine causa* v rímskom práve.

Všeobecná charakteristika záväzkov z deliktov; krádež – pojem a znaky.

§ 71. Záväzky z protiprávnych úkonov (*ex delicto*)

I. Všeobecne o záväzkoch z deliktov

Tak ako sa odlišoval právny úkon od protiprávneho úkonu, nevyhnutne a logicky sa musel odlišovať aj záväzok, ktorý vznikol z protiprávneho úkonu (*delictum*). Pri záväzku z deliktu nijako nemožno povedať, že by záväzok vznikol z vôle zaviazanej strany alebo z vôle oboch strán, akoje to pri právnych úkonoch a najmä pri zmluvách. **Záväzok z deliktu vznikol silou zákona.**

Aj vývoj záväzkov z protiprávnych úkonov prešiel dlhým a pestrým procesom. V podstate možno konštatovať, že nie z každého protiprávneho konania vznikol záväzok, lebo právo nehodnotilo ako delikt každý zásah do záujmovej sféry druhého, hoci mu spôsoboval škodu. Tak pri zmluvách, ako aj pri deliktoch sa najskôr stretávame len s niekoľkými málopočetnými skutkovými podstatami, ktoré podľa civilného práva vyvolávali zaviazanosť škodcu voči poškodenému. Len postupne sa tak v civilnom, ako aj v pretorskom práve formuloval systém deliktov a im zodpovedajúcich záväzkov, ktoré právo na tieto delikty viazalo.

Do rámca obligačného práva ani v antickom Ríme nepatrili všetky protiprávne činy a konania. Už Rimania rozlišovali medzi **ťažkými porušeniami verejného záujmu**, tzv. *crimina publica*, ktoré stíhal štát vo verejnom trestnom procese (napr. vlastizradu, sakrálné previnenie, vraždu, násilie), a **ľahkými protiprávnymi činmi** - tzv. *delicta privata* (ako napr. krádež, podvod, urážka a pod.), ktoré štát ponechával v oblasti súkromného práva a jeho ochrane. Zásada typovej viazanosti sa prejavila v oboch týchto kategóriách protiprávnych javov. Pri verejných trestných činoch aj novodobý vývoj posilnil túto zásadu, keď sa všeobecne prijíma, že „niet trestného činu bez zákona“ (*nullum crimen sine lege*).

Pri súkromných deliktoch vývoj vyústil jednak tým smerom, že sa **niektoré súkromné delikty zaradili medzi verejné** (napr. krádež, lúpež a i.), jednak že pretor, jurisprudencia a prax rozšírili škálu súkromných deliktov o nové skutkové podstaty. Napriek tomu nemožno povedať, že by v rímskom práve došlo k ustáleniu všeobecnému pojmu súkromný protiprávny úkon. Rímske obligačné právo v podstate vyzdvihovalo niektoré protiprávne skutkové podstaty ako súkromné delikty, na ktoré viazalo nároky poškodeného. Až v ďalšom vývoji sa v európskych zákonodarstvách v menšej alebo väčšej miere ustalovala povinnosť nahradiť škodu takmer z každého protiprávneho konania bez ohľadu na postoj trestného práva k nemu.

V tejto spojitosti je nemenej významnou otázkou aj to, aké záujmy právny poriadok chráni pri protiprávnom úkone, či sú to len záujmy materiálne, alebo aj imateriálne, či len práva subjektívne, alebo aj záujmy mimo subjektívnych práv a pod. Z historického hľadiska sú to otázky veľmi zaujímavé a v praxi veľmi dôležité. Možno stručne konštatovať, že rímske právo chránilo predovšetkým materiálne záujmy vyjadriteľné v peniazoch, a len veľmi pozvoľna bralo do ochrany aj záujmy imateriálne. Treba tiež povedať, že chránené záujmy v podmienkach rímskeho súkromného práva museli byť vtelené do subjektívnych práv absolútneho charakteru (napr. vlastnícke právo, osobný stav slobody, telesnej integrity a pod.).

Súkromný delikt spravidla spôsobuje hmotnú škodu a zmyslom záväzku by spravidla malo byť, **aby škodca odškodnil poškodeného**. Tak to bolo pri obligáciách z kontraktu, kde nesplnenie záväzku zaviazaným vyvolávalo jeho povinnosť nahradiť škodu, pravda, za určených predpokladov. V antických právnych poriadkoch aj v rímskom práve sa dospelo k náhrade škody spôsobenej súkromným deliktom len po zložitom vývoji. V rímskom práve v zásade delikt nevyvolával náhradu škody, ako by to vyplývalo z čisto súkromnoprávneho prístupu, ale vyvolával **pokutu, trest** (*poena*), ktorý proti škodcovi mohol uplatniť poškodený alebo ktokoľvek iný.

V čom spočívala táto pokuta (*poena*), to sa zase ustalovalo v historickom vývoji so zreteľom na úroveň danej spoločnosti. Na uplatnenie pokuty patrila poškodenému žaloba trestného charakteru *actio poenalis*. Všeobecne sa prijíma názor, že nárok poškodeného na pokutu nahradil súkromnú pomstu, ktorú mohol poškodený použiť podľa práva staršieho obdobia aj podľa Zákona XII tabúl. V rámci súkromnej pomsty mohol poškodený stíhať previnilca **odvetou**, t.j. mohol ho aj zabiť alebo mu inak ublížiť na tele podľa zásady „oko za oko, zub za zub“. Previnielca sa mohol vyhnúť pomste **pokonávkou** (*compositio*) s poškodeným, zaplatením dohodnutej pokuty. Neskôr štát určoval výšku pokuty, spravidla násobkom hodnoty poškodenej veci alebo aj presne určenou sumou. Len v ďalšom vývoji sa stretávame s nárokom poškodeného **na náhradu škody** proti škodcovi. V spojitosti s týmto vývojom záväzku z deliktu boli známe jednak **penále žaloby**, jednak **vec vymáhajúce žaloby** (§ 16, II) a jednak **zmiešané žaloby**, ktoré smerovali na vymożenie pokuty i veci (náhrady škody) zároveň.

Aj záväzky z deliktu sa zakladali na civilnom práve alebo na pretorskom práve. Tak ako pri kontraktoch, aj pri deliktoch ako úmyselných protiprávnych úkonoch existovala aj kategória **kvázideliktov** (*quasi delicta*), pri ktorých nešlo o úmyselnú protiprávnosť, ale len o protiprávnosť z nebanlivosti.

Oproti kontraktom záväzky z deliktov boli charakterizované najmä tým, že sa v nich uplatňovali zásady kumulatívности, noxality a individuálnosti.

Zásada kumulatívности záväzkov z deliktu znamenala, že v prípade spolupáchateľstva každý delikvent musel plniť poškodenému celý záväzok. Okrem toho záväzky a penále žaloby bolo možné kumulovať s vec vymáhajúcimi žalobami a záväzkami. Nebolo však možné kumulovať zmiešané žaloby (*mixtae*) so zreteľom na ich charakter, pretože slúžili na vymożenie pokuty i odškodnenia zároveň. Pri krádeži mohol poškodený (okradnutý) kumulovať napríklad *actio furti nec manifesti* na dvojnásobok hodnoty ukradnutej veci ako pokutu a okrem nej mohol použiť aj vlastnícku žalobu alebo *condictio furtiva* na vydanie veci alebo náhradu jej hodnoty.

V prípadoch, keď mal poškodený poruke zmiešanú žalobu a okrem toho prípadne iné žaloby, musel sa rozhodnúť pre niektorú z nich, ale nemohol ich kumulovať (**princíp elektívnosti, výberu**). V prípadoch zmiešaných žalôb Justinián oslobodil spolupáchateľa, ak poškodený už raz úspešne uplatnil zmiešanú žalobu proti niektorému spolupáchateľovi, a teda keď už raz vysúdil pokutu a náhradu škody spolu (**princíp solučný, splnenia**).

Zásada noxality pri záväzkoch z deliktu sa uplatňovala, ak delikventom bola osoba pod otcovskou mocou alebo otrok. V takom prípade poškodenému patrila žaloba proti *páter familias* - *actio noxalis*. Ten mal možnosť alebo zaplatiť pokutu (*noxiam sarcire*), ako keby bol trestný čin spáchal sám, alebo vyhnúť sa zaplateniu tým, že páchatel'a vydal poškodenému (*noxae dedere*). Rovnako bola upravená zodpovednosť vlastníka za škodu spôsobenú jeho zvierat'om.

Zásada individuálnosti záväzku z deliktu znamenala, že záväzky sa v podstate viazali len na osobu páchatel'a, a preto spravidla boli neprenos-né a nezdediteľné. Záväzok páchatel'a a žaloba proti nemu boli nezdediteľ-né, neprechádzali na dedičov páchatel'a (**pasívna nezdediteľnosť**) okrem prípadu, že by sa bol dedičom páchatel'a dostal v nejakej časti majetkový prospech z deliktu. Vtedy u nich prichádzala do úvahy náhrada do výšky ich obohatenia, podobne, ak by v spore proti páchatel'ovi už došlo k litis-kontestácii. Naopak, nárok poškodeného proti páchatel'ovi bol prenosný a zdediteľný (**aktívna prenosnosť**) okrem tých deliktov, ktoré smerovali skôr proti osobe ako proti majetku (napr. *iniuria*). Poškodený mohol svoj nárok vymáhať od páchatel'a ako fyzickej osoby; teda u páchatel'a neprichádzala do úvahy strata subjektivity (napr. *capitis deminutio*) a osobne zodpovedala aj osoba *alieni iuris*, ak ju *páter familias* vydal (*noxam dedere*). Otrok bol z deliktov zaviazaný aj po nadobudnutí slobody. Z uvedeného je zrejmé, že záväzky z deliktov sa stíhali oveľa prísnejšie než záväzky z kontraktov (odveta, pokuta v peniazoch, náhrada škody a okrem toho aj kumulácia pri spolupáchateľstve).

II. Civilné delikty 1. Krádež (furtum)

Krádež bola protiprávne odcudzenie cudzej hnutel'nej veci alebo jej užívania alebo jej držby za účelom zisku. Paulus v D. 47, 2, 1,3 definoval krádež takto: „Krádež je zlomyseľné odcudzenie veci so ziskuchtivým úmyslom, a to či už veci samej, alebo aj jej užívania alebo držby" (*Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia vel rei ipsius vel etiam usus eius possessionisve*).

Podstatnými prvkami krádeže teda boli:

- **odcudzenie** (*contrectatio*), odňatie z moci iného alebo užívanie alebo ponechanie si cudzej veci a niekedy aj vlastnej veci, ak inému patrilo právo ju držať alebo užívať,
- **protiprávnosť**, zlý zlodejov úmysel, teda vedomé (*animus furandi*) konanie proti vôli vlastníka alebo iného oprávneného,
- **získnosť**, t.j. úmysel mať z cudzej veci zisk (*animus lucri faciendi gratia*); tento prvok sa uznával až v poklasickej dobe,
- **hnuteľná vec** - aspoň v klasickej dobe, lebo v najstaršej dobe sa uznávala aj krádež nehnuteľnej veci.

Protiprávne poškodenie cudzej veci – charakteristika, predpoklady, žaloba.

2. Protiprávne poškodenie veci (*damnum iniuria dátum*)

Protiprávnym poškodením veci sa rozumelo úmyselné alebo z nedbanlivosti spôsobené poškodenie cudzieho majetku. Tento delikt bol vymedzený v Akvíliovom zákone (*lex Aquilia* okolo roku 286 pred Kr.) v prvej a tretej kapitole. Civilné právo predtým poznalo len niektoré konkrétne prípady poškodenia, napríklad škodu spôsobenú podľatím stromov (*actio de arboribus succisis*) alebo pasením zvierat na cudzom pozemku (*actio de pastu*) alebo podpálením domu (*actio aedium incensarum*).

Akvíliov zákon sa delil na tri kapitoly. Každá kapitola upravovala iný druh spôsobenia škody.

V **prvej kapitole** sa predvídalo protiprávne zabitie cudzieho otroka alebo cudzieho štvornohého zvierat'a z čriedy (*pecus quadrupes*).

V **druhej kapitole** sa upravoval postih vedľajšieho veriteľ'a (*adstipulator*), ktorý namiesto toho, aby od dlžníka vymáhal dlh, odpustil mu ho formou akceptilácie (§ 63, II, 2).

V **tretej kapitole** sa upravovali iné druhy spôsobenia škody:

- a) spálením (*urere*), zlomením (*frangere*) alebo zničením (*rumpere*) cudzej hnutel'nej alebo nehnuteľnej veci,
- b) zranením cudzieho otroka alebo štvornohého zvierat'a z čriedy,
- c) zabitím alebo zranením iného zvierat'a, nepatriaceho medzi štvor-nožcov z čriedy, napríklad psa, sliepky.

Predpokladom vzniku záväzku ex lege Aquilia bolo, že

- škoda bola spôsobená protiprávne, v rozpore s objektívnym právom;
- škodu subjektívne zaviniť škodca a škodu mu bolo možné pripísať k vine, či už vo forme zlého úmyslu, alebo hoci len z nedbanlivosti (*culpa lata* i *culpa levis*), neskôr pod vplyvom jurisprudencie aj *culpa levissima*, teda aj poškodenie spôsobené najľahšou nedbanlivosťou, nedostatočnou znalosťou alebo zručnosťou a pod.;
- škoda bola výsledkom (príčinný vzťah) priameho, bezprostredného pôsobenia, a to pôvodne len pozitívneho telesného pôsobenia na vec (tzv. *damnum corpore corpori dátum*). Neskôr sa pod vplyvom prétora a jurisprudencie pripustila *actio legis Aquiliae utilis* alebo *actio infactum* aj v prípadoch, keď sa na vec telesne nepôsobilo (tzv. *damnum corpori sed non corpore*

dátum), napríklad niekto postavil pred otroka jed a ten ho nevedomky požil, alebo zatvoril zviera a nedal mu žrať, takže zahynulo, alebo niekto pôsobil na cudziu vec, hoci tým neporušil jej telesnú celistvosť (tzv. *damnum nec corpore nec corpori dátum*), napríklad ak otrokovi uvoľnil putá a ten ušiel. Napokon *actio utilis* sa podľa Akvíliovho zákona priznávala aj v prípade, keď sa ublížilo na tele slobodnej osobe;

- poškodený musel byť vlastníkom poškodenej veci. V neskoršom období sa ochrana priznávala aj niektorým iným vecne oprávneným (ako záložnému veriteľovi, užívateľovi) a tiež dobromyseľnému držiteľovi.

Z protiprávneho poškodenia vyplývala pre poškodeného *actio legis Aquiliae*, ktorá sa postupne priznávala aj ako *actio utilis* alebo ako *actio in factum* v súvislosti s rozširujúcim výkladom predpokladov bezprávného poškodenia veci podľa *lex Aquilia*, či už išlo o poškodených (rímskych občanov i cudzincov), alebo o spôsob poškodenia, mieru zavinenia škodcu, alebo o druh poškodenej veci. *Actio legis Aquiliae* bola vo svojej pôvodnej podstate **penálnou žalobou**, teda žalobou znejúcou na pokutu. Pod vplyvom jurisprudencie strácala vyhranene penálny charakter a prevzala aj **reiperzekutórnu funkciu** (tzv. *actio mixta*). Zmiešaný charakter žaloby spôsoboval, že **spolupáchatelia boli zaviazaní kumulatívne**, t.j. každý spolupáchateľ na náhradu celej škody. V ďalšom vývoji sa z nej vykryštalizovala žaloba len o náhradu spôsobenej škody.

Treba tiež poznamenať, že prvá kapitola Akvíliovho zákona obsahovala ustanovenie, že ak páchatel pred prétorom (*in iure*) zapieral spáchanie škodlivého činu, výška pokuty sa zdvojnásobovala (*in duplum*), to sa však nevzťahovalo na zapieranie výšky spôsobenej škody.

Pôvodne sa pokuta určovala **najvyššou hodnotou poškodeného otroka**, zvieratá alebo veci v poslednom roku (v prípade zabitia otroka alebo zvieratá), prípadne v posledných tridsiatich dňoch (v prípade iného poškodenia). Teda smerodajný nebol okamih litiskontestácie, lebo v tomto okamihu mala vec v dôsledku poškodenia menšiu hodnotu. To bolo veľmi výhodné pre poškodeného a neraz priveľmi zaťažujúce pre škodcu. Pod vplyvom právovedy už v 2. storočí po Kr. sa upustilo od určovania škody podľa objektívnych kritérií (totiž najvyššej hodnoty poškodenej veci v určitom období) a prijala sa zásada, že poškodenému sa má nahradiť **všetka škoda** (*id quod interest*), ktorú utrpel protiprávnym činom, teda napríklad aj liečebné náklady, ušlý zárobok alebo iný ušlý zisk.

V tom je veľký prínos Akvíliovho zákona, o ktorom možno povedať, že je priamym predchodcom novodobej úpravy náhrady škody z protiprávných úkonov. Pre túto koncepciu náhrady škody je charakteristické **subjektívne zavinenie**, hoci v najmenšej miere (*culpa levissima*), a **príčinná súvislosť medzi protiprávnym činom a škodou**. Nielen v súčasnosti, ale už aj v rímskom práve sa táto akvíliovská koncepcia v niektorých prípadoch škody narúšala zdôrazňovaním tzv. objektívnej zodpovednosti a nebral sa zreteľ na subjektívne zavinenie škodcu.